
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
Gazi
1926

ORTAÖĞRETİM 10. SINIF TÜRK EDEBİYATI DERS KİTABINDA YER ALAN DESTAN METİNLERİNİN ÇOKLU ZEKÂ KURAMI ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

TUĞBA TÜRKMEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI EĞİTİMİ BİLİM DALI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KASIM, 2015

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Tuğba

Soyadı : Türkmen

Bölümü : Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi

İmza :

Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı: Ortaöğretim 10. Sınıf Türk Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Destan Metinlerinin Çoklu Zekâ Kuramı Çerçevesinde İncelenmesi

İngilizce Adı: The Investıgatıon Of Sagas, Located In The Textbooks Of Secondary Educatıon Of 10th Grades Accordıng To Multıple Intellıgences Theory

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Tuğba Türkmen
İmza:

Jüri Onay Sayfası

Tuğba TÜRKMEN'in "Ortaöğretim 10. Sınıf Türk Edebiyatı Ders Kitaplarında Yer Alan Destanların Çoklu Zekâ Kuramı Çerçevesinde İncelenmesi" başlıklı tezi 30.11.2015 tarihinde, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Hamiye DURAN
(Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi) ……

Başkan: (Prof. Dr. Ali YAKICI)
(Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi) ……

Üye: (Yrd. Doç. Dr. Ahmet DEMİR)
(Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Başkent Üniversitesi) ……

Tez Savunma Tarihi: 30/11/2015

Bu tezin Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. Tahir ATICI ……

TEŞEKKÜR

Öncelikle çalışmam boyunca bana yeni ufuklar açan, görüşleriyle çalışmalarıma yön veren, görünenin arkasındaki görünmeyeni gösteren, öğrencisi olma şansına sahip olduğum saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. Hamiye DURAN'a minnet ve şükranlarımı sunarım.

Çalışmamda yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Ali YAKICI'ya ve Yrd. Doç. Dr. Ahmet DEMİR'e; beni cesaretlendiren ve teşvik eden ablam Arş. Gör. Nuray KAYADİBİ'ye, çok değerli aileme ve bu zamana kadar yetişmemde emeği bulunan kıymetli hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca, çalışmam sırasında desteklerini benden esirgemeyen sevgili eşim Tolga TÜRKMEN'e, arkadaşlarım Sezayi ÖZÇELİK ve Erdal EKE'ye teşekkür ederim.

ORTAÖĞRETİM 10. SINIF TÜRK EDEBİYATI DERS KİTAPLARINDA YER ALAN DESTANLARIN ÇOKLU ZEKÂ KURAMI ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Tuğba Türkmen

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Kasım, 2015

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, 2005 Ortaöğretim Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programı'na göre hazırlanan 10. sınıf Türk Edebiyatı ders kitabında yer alan destan metinlerinde ve metin uygulamalarında çoklu zekâ unsurlarının ne derece yer aldığının belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda, ders kitaplarındaki destan metinleri ve metin uygulamaları incelenmiş ve edebiyat öğretmenlerinin bu konudaki düşünce ve eylemlerini tespiti için bir ölçek hazırlanıp mevcut durumun ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırmayı desteklemek amacıyla Türk Edebiyatı ders kitabındaki destanların çoklu zekâ kuramına uygunluğunu belirlemek için hazırlanan ölçek 2014-2015 öğretim yılında İzmir ili, Güzelbahçe ve Urla ilçelerine bağlı ortaöğretim kurumlarındaki 123 edebiyat öğretmenlerine uygulanmıştır. Çalışma betimsel amaçlı bir alan araştırmasıdır. Araştırmada kullanılan ölçek çalışmayı desteklemek amacıyla kullanılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen veriler, SPSS 20 programı aracılığıyla frekans analizine tabi tutulmuştur. Araştırmanın verileri yorumlandığında, 10. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabındaki destan metinleri ve uygulamalarının çoklu zekâ alanlarının gelişimini destekler nitelikte olduğu; ancak öğretmenlerin bu kurama yeterince hâkim olmadıkları belirlenmiştir.

Bilim Kodu :

Anahtar kelimeler: Türk Edebiyatı Eğitimi, Destan, Destan Öğretimi, Çoklu Zekâ Kuramı.

Sayfa Adedi : 170

Danışman: Doç. Dr. Hamiye DURAN

THE INVESTIGATION OF SAGAS, LOCATED IN THE TEXTBOOKS OF SECONDARY EDUCATION OF 10TH GRADES ACCORDING TO MULTIPLE INTELLIGENCES THEORY

(Master Thesıs)

Tuğba Türkmen

GAZI UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

November, 2015

ABSTRACT

The aim of this study to define how much the multiple intelligences theory has been implemented during the preparation and presentation of Sagas, located in the textbooks of Secondary Education of 10th Grades, published according to the Teaching Programme of 2005 Secondary Education Turkish Language and Literature. In this study, sagas and texts, located in the textbooks have ben studied and a questionnaire has been prepared. Many teachers have been asked to filled in the questionnaire and according to the results a scale has been done to show the statement. The prepared questionnaire has been filled in by 123 Turkish Language and Literature teachers, working at schools, located in Güzelbahçe and Urla in Izmir in 2014-2015 education year. This study is a kind of descriptive study. The questionnaire, filled in has been used to support the study. The datas according to the results has been analyzed by SSPS 20 programme. As a result ; according to study results, it is defined that the sagas and texts, located in the textbooks of Secondary Education of 10th Grades support the theory of multiple intelligences but teachers, using these boks for their lessons aren't qualified to apply this method.

Science Code :

Key words : Education of Turkish Literature, Saga, Teaching of Saga, Multiple Intellegences Theory.

Page Number : 170

Supervisor: Doç. Dr. Hamiye DURAN

İÇİNDEKİLER

JÜRİ ONAY SAYFASI ..... **iii**
TEŞEKKÜR ..... **iv**
ÖZ ..... **v**
ABSTRACT ..... **vii**
İÇİNDEKİLER ..... **x**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **xiii**
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xvi**
I. BÖLÜM **1**
GİRİŞ **1**
1.1.Araştırmanın Problemi **1**
1.1.1. Problem Cümlesi **2**
1.2. Araştırmanın Amacı **2**
1.3. Araştırmanın Önemi **2**
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları **3**
1.5.Araştırmanın Sayıltıları (Varsayımlar) **3**
1.6.Tanımlar **4**
II. BÖLÜM **7**
KAVRAMSAL ÇERÇEVE **7**
2.1.Destan **7**
2.2. Destanların Oluşumu **11**
2.3. Destanın Özellikleri **14**
2.3.1. Biçimsel Özellikleri **14**
2.3.2. Muhteva Özellikleri **15**
2.4. Destan ve Diğer Türler **17**

2.4.1. Destan ve Mitoloji 17

2.4.2. Destan ve Halk Hikâyesi 18

2.4.3. Destan ve Tarih İlişkisi 20

2.5. Destanların Sınıflandırılması 23

2.6. Destanın Konuları 26

2.7. Destanın Üslubu 28

2.8. Destanın İşlevi 29

2.8.1. Destanların Eğitimdeki İşlevi 30

2.9. Türk Edebiyat Derslerinde Destan Öğretimi 34

III. BÖLÜM 39

KAVRAMSAL ÇERÇEVE 39

3.1. Zekâ 39

3.2. Zekâ Kuramları 42

3.2.1. İki Faktör Kuramı 42

3.2.2. Çok Faktör Kuramı 42

3.2.3. Çok Faktör Kuramı 43

3.2.4. Grup Faktör Kuramı 43

3.2.5. Çoklu Zekâ Kuramı 43

3.3. Çoklu Zekâ Kuramına Yapılan Eleştiriler 48

3.4. Zekâ Alanları ve Özellikleri 49

3.5. Çoklu Zekâ Alanları 50

3.5.1. Sözel-Dilsel Zekâ 50

3.5.2. Matematiksel-Mantıksal Zekâ 52

3.5.3. Görsel-Uzaysal Zekâ 56

3.5.4. Müziksel-Ritmik Zekâ 59

3.5.5. Bedensel-Kinestetik Zekâ 61

3.5.6. Bireysel-İçsel Zekâ 63

3.5.7. Sosyal-Kişiler Arası Zekâ 66

3.5.8. Doğacı-Doğa Zekâsı 69

3.5.9. Varoluşçu Zekâ 72

3.6. Çoklu Zekâ Kuramı ve Türk Edebiyatı Öğretimi 72

IV. BÖLÜM 75

YÖNTEM 75

4.1. Araştırma Modeli 75

4.2. Evren ve Örneklem 76

4.3. Veri Toplama Tekniği 77

4.4. Verilerin Analizi 77

V. BÖLÜM 79

BULGULAR VE YORUMLAR 79

5.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar 79

5.1.1. Göç Destanı 80

5.1.2. Türeyiş Destanı 82

5.1.3. Hayat Ağacı Efsanesi 85

5.1.4. Yaratılışlar 86

5.1.5. Aeterya Upanişad 87

5.1.6. Ergenekon Destanı 88

5.1.7. Alp Er Tunga Sagusu 93

5.1.8. Oğuz Kağan Destanı 98

5.1.9. İlyada 117

5.1.10. Üç Şehitler Destanı 121

5.1.11. Battalname 123

5.1.12. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul 125

5.1.13. Danişmendname 129

5.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar 135

VI. BÖLÜM 155

SONUÇ- ÖNERİLER 155

6.1. Sonuç 155

6.2. Öneriler 157

KAYNAKLAR 159

EKLER 167

EK 1. Anket Formu 168

EK 2. Araştırma İzin Belgesi 171

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Öğrencinin duygu ve düşünce dünyasını zenginleştirici niteliğe sahiptir 136

Tablo 2: Öğrencilerin sözcük dağarcıklarının zenginleştirilmesinde öğretim materyali olarak kullanılır 137

Tablo 3: Verdiği mesajlar öğrencilerin millî benlik duygusunu geliştirici niteliktedir 138

Tablo 4: İçeriği, gerçek hayatla ilişkilendirilebilecek niteliktedir 138

Tablo 5. Dönemi yansıtıcı görsellerle desteklenmiştir 139

Tablo 6. Öğrencilerin iç dünyasındaki- bilinçaltındaki duyguları ortaya çıkarmaya elverişlidir 139

Tablo 7. Daha önce öğrendiği destanların özelliklerinden hareketle yeni öğreneceği bir destanın içeriğini tahmin eder 140

Tablo 8. Drama çalışmalarında kullanılmaya elverişlidir 140

Tablo 9. Dikte çalışmalarına uygundur 141

Tablo 10. Öğrencilerin grup çalışması yapmalarına uygundur 141

Tablo 11. Öğrencilerin destanla ilgili duygu ve düşüncelerini görseller oluşturarak ifade etmelerine uygundur 142

Tablo 12. Ahenk unsurları sayısal hesaplamalara olanak sağlamaktadır 143

Tablo 13. İşlenen destanlar öğrencilerin duygu ve düşüncelerini sınıf ortamında ifade etmelerine olanak sağlar 143

Tablo14. Destan aracılığı ile öğrenciler o dönemde yaşayan kişilerle empati kurabilir ...144

Tablo15.Öğrencide merak duygusu uyandırır 144

Tablo16. Öğrencilerin toplumsal aidiyet duygularının gelişimini sağlar 145

Tablo 17. Destan okuyan bir öğrenci, milletinin geçmiş ve bugünündeki duygu durumlarını karşılaştırarak çözümlemeler yapar 145

Tablo 18. Sorumluluk bilinci aşılar 146

Tablo 19. Destanlar öğrencilerin tahmin ve yorumlama becerisinin gelişmesini sağlar .. 146

Tablo 20. Öğrencilerde öz güveni arttırmaya yönelik etkinlikler yapmaya imkân sağlar 147

Tablo 21. Öğrencilerde eleştiri yapabilme becerisini sağlayan bir içeriğe sahiptir 147

Tablo 22. Öğrenciler arasında millî birlik ve dayanışmanın kuvvetlenmesini sağlar 148

Tablo 23. Destanlarda bulunan doğa tasvirleri öğrencilerde tabiat sevgisi kavramının gelişmesini sağlar 148

Tablo 24. Destanlar öğrencilerin, fantastik unsurlar ve gerçek hayat arasındaki farkı algılamalarını sağlamaktadır 149

Tablo 25. Destanların gerçekleştiği mekânlar doğa bilincinin ve algısının gelişimine katkı sağlar 149

Tablo 26. Destanların manzum olması ritmik zekânın gelişimini destekler 150

Tablo 27. Öğrenciler genel destan özelliklerinden hareketle genelleme yapabilmekte ve destanları sınıflayabilmektedir 150

Tablo 28. Öğrenciler manzum destanlarda ölçü kusurundan dolayı ritim bozulduğunda bozuk dizeleri fark edebilmektedir 151

Tablo 29. Öğrenciler destandaki olayın gerçeklikle ilişkisi olup olmayacağını nedenlerini belirterek tartışabilirler 151

Tablo 30. Öğrenciler, destan dönemine ait temsilî resimler sınıfa getirmekte ve bu resimler üzerinde düşüncelerini sözlü ya da yazılı ifade edebilmektedirler 152

Tablo 31. Öğrenciler, manzum destanları ritmine uygun vurgu ve tonlama yaparak okuyabilmektedirler 152

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. MEB Edebiyat (s.20) 87

Şekil 2. MEB Edebiyat (s.21) 92

Şekil 3. MEB Edebiyat (s.22) 93

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

çev.	Çeviren
ed.	Editör
ÇZK	Çoklu Zekâ Kuramı
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
No.	Numara
s.	Sayfa
SPSS	Sosyal Bilimler İçin İstatistik Programı
TDK	Türk Dil Kurumu
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri
vs.	Ve saire
YÖK	Yükseköğretim Kurulu

I.BÖLÜM

GİRİŞ

Bu bölümde; araştırmanın problemi, problem cümlesi, amacı, önemi, varsayımları, sınırlılıkları ve araştırmayla ilgili tanımlara yer verilmiştir.

1.1.Araştırmanın Problemi

Ders kitapları, öğretmenlerin, eğitim öğretim etkinliklerinde kullandıkları en önemli yardımcı malzemelerindendir. Bu nedenle kitaplarda yer alan metinler hem öğrenciyi hem de öğretmeni motive edici ve dersin hedeflerine cevap verici nitelikte olmalıdır. Ancak metinlerin uygun olması yeterli değildir. Öğretimin üst düzeyde olabilmesi için sınıf içinde farklı zekâ türlerine sahip tüm öğrencilere hitap edebilmesi gerekir.

Bütün öğrenciler, Gardner'in ortaya koyduğu sekiz zekâ alanına sahiptir. Bu zekâ alanları her bireyde vardır; ama dağılımı bütün bireyde farklılık gösterir. Eğitim öğretimin, daha etkili olabilmesi için bireysel farklılıkların dikkate alınması gerçeğinden hareketle çalışmamızda, 2005 Ortaöğretim Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programı'na göre hazırlanan 10. sınıf Türk Edebiyatı ders kitabında yer alan destanlar, çoklu zekâ kuramı çerçevesinde incelenmiştir.

Bu kapsamda, ortaöğretim 10. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında yer alan destanların işleniş yöntemlerini çoklu zekâ kuramı doğrultusunda görmek ve eksik yönlerini tespit edip öneriler hazırlamak bu tezin problem durumunu oluşturmaktadır.

1.1.1. Problem Cümlesi

10. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında yer alan destan metinlerinin niteliği, kapsamı çoklu zekâ kuramı ile değerlendirilebilir mi ve metin işleyişleri, uygulamaları çoklu zekâ kuramı unsurlarını taşımakta mıdır?

Ana problem çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

1. 10. sınıf Türk Edebiyatı ders kitabındaki destan metinlerine ve uygulamalarına çoklu zekâ alanları ne ölçüde yansıtılmıştır?
2. 10. sınıf Türk Edebiyatı dersinde, destan öğretiminde çoklu zekâ kuramının uygulanabilirliğine ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, 2005 Ortaöğretim Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programı'na göre hazırlanan 10. sınıf Türk Edebiyatı ders kitabında yer alan destan metinlerinde ve metin uygulamalarında çoklu zekâ unsurlarının ne derece yer aldığının belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda, ders kitaplarındaki destan metinleri ve metin uygulamaları incelenmiş ve edebiyat öğretmenlerinin bu konudaki düşünce ve eylemlerini tespiti için bir ölçek hazırlanıp mevcut durumun ortaya konulması amaçlanmıştır.

1.3.Araştırmanın Önemi

Millet olarak destan kültürü bakımından oldukça zengin bir birikime sahip olduğumuz ortadadır. Destanlarımız, atalarımız hakkında birçok bilgiye ulaşabileceğimiz en eski edebî türlerimizdir. Bunların öğrenciler tarafından iyi bilinmesi ve sahip çıkılması kültürel aktarım açısından büyük önem taşır. Şüphesiz binlerce yıl önce ortaya çıkmış bu miras, her yönüyle araştırılmaya değer bir kültür hazinemizdir.

Yapılan literatür çalışmaları sonunda ülkemizde destanların öğretimi konusunda yeteri kadar çalışma yapılmadığı görülmüştür. Bu nedenle, bu çalışmada 10. sınıf Türk Edebiyatı dersinde yer alan destanlar çoklu zekâ çerçevesinde incelenerek uygulanan eğitim yöntemlerine yeni bir seçenek sunulmuştur.

Destanların öğretiminde, çağdaş kuramlardan yararlanarak çok boyutlu öğrenme ortamı sağlayıp daha etkili bir öğrenme gerçekleşebilir. Geleneksel öğrenme yöntemlerinin aksine bu öğrenme kuramlarıyla desteklenmiş dersler, öğrencilerin metnin olay örgüsünü kavramalarını, içeriğini analiz etmelerini sağlayacaktır. Bu durum, öğrencinin edebî ve estetik zevk sahibi olmasına, millî ve evrensel kimlik kazanmasına, içinde bulunduğu toplumun örf, âdet, gelenek ve göreneklerinin tarihsel izlerini sürerek anlamlandırmasına ve ayrıca çoklu zekâ kuramıyla farklı zekâ alanlarının devreye girmesiyle birçok açısından yetkinliğe erişmesine yardımcı olacaktır.

Bu yönüyle araştırma, ortaöğretim 10. sınıf Türk Edebiyatı ders kitabındaki destan metinlerinin çoklu zekâ kuramı açısından değerlendirilmesi, görülen eksikliklerin ortaya konması ve daha sonra hazırlanacak ders kitaplarına ışık tutması açısından önemlidir.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, ortaöğretim 10. sınıf Türk Edebiyatı müfredat programına göre hazırlanmış, 2013-2014 eğitim öğretim ders yılında okutulan 10. sınıf Türk Edebiyatı ders kitabındaki destan metinleri ile sınırlıdır.

Araştırma, ders öğretmenlerinin 10. sınıf Türk Edebiyatı dersine ait ders kitaplarındaki destan metinlerine ilişkin öğretmen görüşlerini ortaya çıkarıcı anket soruları ile sınırlıdır.

1.5. Araştırmanın Sayıltıları (Varsayımlar)

1. MEB Ortaöğretim 10. sınıf Türk Edebiyatı ders kitabının evreni temsil ettiği,

2. Uygulanan anketi yanıtlarken öğretmenlerin, gerçek beceri, duygu ve düşüncelerini kullanarak samimi ve dürüst davrandığı varsayılmıştır.

1.6. Tanımlar

1.6.1. Edebiyat: Arapça kökenli bir kelime olan edebiyat kelimesinin tanımı, Türk Dil Kurumunun sözlüğünde şu şekilde yapılmıştır:

> 1. Olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla sözlü veya yazılı olarak biçimlendirilmesi sanatı, yazın.

2. Bir bilim kolunun türlü konuları üzerine yazılmış yazı ve eserlerin hepsi, literatür.

3. Sanatça, yani insanda estetik duyguyu heyecana getirecek değerde meydana getirilmiş şiir, sahne eseri, hikâye, roman, söylev gibi nazım veya nesir hâlindeki eserlerin hepsi.

4. Bu sanatı ve bu eserleri inceleyen bilim (TDK, 2009, s. 600).

Edebiyat; güzel sanatların bir koludur. Geniş anlamda yazılı her çeşit eser; dar anlamı ile yalnız sanat amacıyla yazılmış eserler edebiyat çevresine girer. İnsanda estetik duyguyu heyecana getirecek değerde şiir, roman, hikâye, tiyatro, hitabet gibi nazım ve nesir hâlindeki sanat eserlerinin tümüne; bu sanat eserlerini inceleyen bilime; bu bilimi konu olarak ele alan kitaba edebiyat denir. (Karaalioğlu, 1980, s. 9).

1.6.2. Halk: Arapça kökenli bir kelime olan "halk", Türk Dil Kurumunun sözlüğünde şu şekilde tanımlanmıştır:

1. Aynı ülkede yaşayan, aynı kültür özelliklerine sahip olan, aynı uyruktaki insan topluluğu, folk.
2. Aynı soydan gelen, ayrı ülkelerin uyruğu olarak yaşayan insan topluluğu.
3. Bir ülke içerisinde yaşayan değişik soylardan insan topluluklarının her biri.
4. Belli bir bölgede veya çevrede yaşayanların bütünü, ahali.
5. Bir ülkedeki yurttaşların bütünü, kamu (TDK, 2009, s. 835).

1.6.3. Halk Edebiyatı: Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük'te: "Adı belli olan veya olmayan kimselerin, halk ozanlarının yarattıkları şiir, destan, hikâye vb. türleri içine alan edebiyat" (TDK, 2009, s. 836) olarak tanımlanan halk edebiyatı terimi, editörlüğünü Öcal Oğuz'un yaptığı Türk Halk Edebiyatı El Kitabı'nda şu şekilde tanımlanmaktadır:

"Belli bir geleneğe sahip olan bir grup veya grup üyesi bir kişi tarafından yaratılan, içinde sanat kaygısı ve estetik bir yön bulunan ve bütün üyeleri tarafından tanınan ve sahip olunan ve de metni, dokusu ve bağlamı ile iletişimin diğer türlerin ayrılabilen edebî türlerin üretimler bütünü üretme ve kullanma tarzı ve bu tarzda üretilmiş yaratmalar bütünü." (Oğuz, 2004, s. 72).

1.6.4. Destan: Farsça kökenli olan bu kelime TDK'de şöyle tanımlanmaktadır:

1. Tarih öncesi tanrı, tanrıça, yarı tanrı ve kahramanlarla ilgili olağanüstü olayları konu alan şiir, epope.
2. Bir kahramanlık hikâyesini veya bir olayı anlatan, koşma biçiminde, ölçüsü on bir hece olan halk şiiri.
3. Çağdaş Türk edebiyatında biçim ve içerik yönünden, geleneksel destanlardan

ayrılık gösteren uzun kahramanlık şiiri (TDK, 2009, s. 510).

1.6.5. Zekâ: İnsanın düşünme, akıl yürütme, objektif gerçekleri algılama, yargılama ve sonuç çıkarma yeteneklerinin tamamı, anlak, dirâyet, zeyreklik, feraset (TDK, 2009, s. 2228).

Zekâ, günümüzde en çok tartışılan ve ilgi çeken kavramlardan biridir. Eğitimciler, biyologlar, psikologlar ve bilgisayar alanıyla ilgilenen birçok bilim adamı tarafından farklı bakış açısıyla tanımlanmaya çalışılmıştır. Geleneksel yaklaşımla "Zekâ nedir?" sorusuna en sık verilen cevap; bireyin problem çözme, mantığını kullanma ve eleştirel düşünme becerisidir (Talu, 1999: 164).

Günümüz araştırmacılarından Gardner'a göre zekâ, bir kişinin bir veya birden fazla kültürde değer bulan bir ürün ortaya koyabilme veya günlük ya da meslekî hayatında karşılaştığı bir problemi etkin ve verimli bir şekilde çözebilme yeteneğidir. Bir başka deyişle, değişen dünyada yaşamak ve değişimlere uyum sağlamak amacıyla her insanda kendine özgü bulunan yetenekler ve beceriler bütünüdür ve yaşadığınız toplumda faydalı şeyler yapabilme kapasitesidir (Gardner, 2004, s. 20).

1.6.6. Çoklu Zekâ Kuramı: H. Gardner tarafından ortaya konan, her bireyde sekiz farklı zekâ türü olduğunu ve öğretim programlarının bu zekâ türleri gözetilerek oluşturulması gerektiğini savunan öğrenme-öğretme kuramıdır.

1.6.7. Çoklu Zekâ Kuramına Dayalı Öğretim: Öğrencilerin zekâ alanlarını, ilgi ve yeteneklerini esas alan, bir öğrenme-öğretme ortamında her öğrencinin öğreneceğini savunan ve öğretmenlere tüm öğrencilerine ulaşmaları için yöntem, etkinlik ve materyal zenginlikleri sunan öğretim faaliyetleri (Kurtçuoğlu, 2007, s. 21).

II. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmamızın bu bölümünde destanın; tanımı, oluşum aşamaları, özellikleri, konusu, tasnifi, üslubu, işlevi, ortaöğretimde destanların yerine ilişkin bilgiler verilmektedir.

2.1. Destan

"Destan" kelimesi dilimize Farsçada "efsane, mesel ve hikâyet-i güzeştegan" manasında kullanılan "dâstân, dastan, dasitan" kelimesinden ses ve anlam değişikliği ile girmiştir. Bu kelimenin Türkçede ilk defa ne zaman kullanıldığının kesin olarak tespiti mümkün olmamakla birlikte, İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemde dilimizde bu kelime kullanılmaktadır, denilebilir (Çobanoğlu, 2003, s. 13).

Lügatlerde "hikâye, efsane, masal, epos, epik" anlamı verilen destan, muhtelif Türk lehçelerinde hayli yaygın olan bir kavramdır. Destanın Türk lehçelerinde aldığı ad ve anlamlar şu şekilde belirtilebilir: Altay Türkleri keep kuuçun veya köy çürçök; Çuvaşlar halap; Yakutlar (Sahalar), kahramanlık şiirlerine ve hayat hikâyelerine olongho, olongo, Kuman, Kırım ve Çağatay Türkleri irtegi (hikâye, kıssa, destan, eski söz) sözünü kullanır. Altaylar destan terimini kay çörçök veya kaylap aydar çörçök, Hakaslar alıptıg nımah veya çoñ nımah, Şorlar da kay şörçek sözleriyle karşılarlar. Kırgız Türkleri kahramanlık destanına comok, çööcomok, bunu anlatanlara da comokçu derler. "Sab, saw" sözü de hikâye, kıssa anlamında kullanılmıştır (Kaya,2011, s. 9).

Destan kelimesinin diğer milletlerdeki terimsel karşılığını ise şu şekilde sıralayabiliriz:

> İngilizcede “epic”, “epos”, “epope”, Arapçada el-sra, el-kada, Farsçada “himsi”, “dâstân”, Almancada “epos”, “heldenlied”, “heldenepos”, İspanyolcada “romancero”, “cantar”, “epopeya” İtalyancada “epica”, “canzone di gesta”, Portekizcede “epopéia”, “romanceiro”, “poesia épica”, Rusçada ise “pos”, “popeja”, “byliny” kelimeleriyle karşılığını bulmaktadır. Yaygın olarak ise “epique”, “épopée”, “epos”, “epic”, “legende” terimleri ile ifade edilmektedir (Oğuz, 2004, s. 5-6).

Destan üzerine birçok tanım yapılmıştır. O halde destan mefhumunu incelemeden önce, sözcüğün terim olarak karşılıklarına bakmak gerekir.

Ferit Develioğlu (2001, s. 168); Osmanlıca Sözlük’te “1. Destan, epope, hikâye, masal. 2. Şöhret, ün.” şeklinde tanımlamıştır.

Şemsettin Sami ise; “1. Hikaye, masal, sergüzeşt. 2. Bir vak’a veya hâli hikaye eden manzume.” (1978, s. 598) tanımını yapmıştır.

En eski ansiklopedik sözlüğümüz olan Divân-ı Lügati't-Türk’te koşuk, yır sözleri “şiir, kaside, raks havasının güftesi, raks havası” manaları ile karşılanmıştır (Tural,1986, s. 31).

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi’nde (1982, s. 87) “Büyük olağanüstü toplum ve kahramanlık olaylarını manzum ve uzun olarak anlatan edebiyat türüdür.” tanımlaması kullanılmaktadır.

Tarihe olduğu kadar düşünce, sanat, edebiyat dünyasına da kaynaklık eden “destan” kelimesinin lügat anlamının yanında, bizim için önemli olan kısmı, edebî bir tür olarak neyi ifade ettiğidir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi destan, farklı anlamlarda halk hayatında ve terim olarak değişik edebiyat geleneklerinde yaygın olarak kullanılmıştır. Çalışmamızda inceleme alanımızı epik destan oluşturmaktadır. Epik destan hakkında edebiyat araştırmacılarının ileri sürdükleri fikirler ise şöyle sıralanabilir:

Destan, tarihi kahramanlar veya kahramanlık maceraları için terennüm edilen manzumeler demektir. Destan tabirini yine Fransızca “legende” karşılığı olarak da kullanıyoruz. Bu manaya göre ise destan, bir milletin tarihten evvel veya tarihinin teşekkülü sıralarında vücut bulmuş efsanelerinden ve bu efsanelerin kahramanlarından bahseden dini-efsanevi manzumeler demektir (Banarlı,1997, s. 2).

Şükrü Elçin (1986, s. 72), destan hakkında şunları söylemiştir: Destan (epos), bir boy, ulus (kavim) veya millet hayatında tam estetik hüviyet kazanmamış eser sayılan efsanelerden sonra nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı mahsullerinden biridir. Sözlü geleneğe bağlı bu anonim mahsuller, zaman ve mekân içinde cemiyetin iradesini ellerinde

tutan “kahraman-bilge” şahsiyetlerin menkıbevi ve hakiki hayatları etrafında teşekkül etmiş uzun, didaktik eserlerdir.

Nihat Sami Banarlı (1997, s. 1); Destanlar, milletlerin din, fazilet ve millî kahramanlık maceralarının manzum hikâyeleridir. Bu maceralar, milletin tarihten önceki devirlerinde veya tarihlerinin kuruluşu asırlarında başlar; bazen tarih boyunca devam eder.

Destan, eski çağlarda bir milletin hayatında büyük yankılar bırakmış tarihî olayların (büyük yenilgiler, büyük zaferler vb.) çağdan çağa değişmiş ve sayısız hayal unsurları katılarak tanınmaz hale gelmiş uzun manzum hikâyesidir. Büyük, olağanüstü toplum ve kahramanlık olaylarını uzun ve manzum olarak anlatan edebiyat türüdür (Güleç, 2002, s. 104).

Dursun Yıldırım (1998, s. 149); Edebiyatımızda destan sözü, bugün, daha çok kahramanlık temalarının ağır bastığı manzum, manzum-mensur veya mensur eserler için kullanılan edebî bir terimdir.

Zeki Velidî Togan (1931, s. 4); Destanlar, tarihi vakaları tasvirden ziyade, milletin yüksek millî duygularını in’ikas ettiren, tamamıyla veyahut az çok tarihe müstenit bir ideal âlemi gösteren halk edebiyatı eserlerinden ibarettir.

Destanlar, henüz aklın ve bilimin toplum hayatına tam anlamıyla hâkim olmadığı ilk çağlarda ortaya çıkmış, milletleri derinden etkileyen tarihi ve sosyal olayları anlatan sözlü edebiyat ürünleridir. Bu tür edebî eserler tabii afetler, göçler, savaşlar ve istilalar gibi önemli olayların etkisiyle tarihin eski çağlarında meydana gelmiştir (Kurnaz, 2002, s. 114-115).

Destan, milletlerin hayatında büyük yankılar bırakmış tarih olaylarının çağdan çağa değişmiş, ülküleşmiş ve sayısız hayal unsurları katılarak tanınmaz hale gelmiş uzun manzum bir şekilde anlatımıdır (Kabaklı, 2002, s. 61).

Mehmet Açа (2002, s. 5); “Milletlerin dünya görüşlerini, kâinattaki olayları yorumlayış tarzlarını, yaşadıkları tarihi ve sosyal olaylarla onların etkilerini, var oluşlarını ve bağımsızlıklarını sürdürebilmek için yaptıkları iç ve dış mücadelelerini, sosyal hayatla ilgili etkinliklerini, kısacası o milleti millet yapan bütün değerleri edebî bir üslup ve kahramanî bir eda ile günümüz insanlığına aktara gelen metinler.” olarak tanımlıyor.

Destanlar bir milletin bütün varlığını, elemlerini, kederlerini, sevinç ve coşkularını, kısaca bütün duygu ve düşünce yapısını oluşturan zenginlik hazineleridir. Milletlerin millet olma yolundaki çabalarından izler taşır ve bu çabaların hatıraları ile geçmişle gelecek arasındaki zamanı canlı ve taze tutar. Bir çekirdek gibidir; dallanıp budaklanması, çiçek ve yaprak açması, ürünlerini tazeleme imkânına sahip bulunması gibi çekirdeğe has süreklilik ve enerji kaynağı oluş hâli, destanlarda da vardır. Bu bakımdan destanlar, milletlerin geçmişlerindeki diri ve canlı emellerin belirli ülküler halinde geleceğe aktarılmasında birinci derecede önem taşıyan eserlerdir (Sepetçioğlu, 1995, s. 7).

Metin Ekici (2006, s. 81-109), "Epik Dönem Destan" adlı çalışmasında destanı şöyle açıklar: Bir millet veya toplumun hayatında derin bir iz bırakmış olaylardan kaynaklanıp çoğunlukla manzum, bazen de manzum-mensur karışık; birden fazla olayın aktarımına izin veren genişlikte; usta bir anlatıcı tarafından veyahut da ustalardan öğrendiğini aktaran bir çırak tarafından, bir dinleyici kitlesi önünde bir müzik aleti eşliğinde ya da bir melodiyle anlatılan; sözlü olarak anlatılanlarından bazıları yazıya geçirilmiş; bir milleti veya toplumu sonuçları bakımından ilgilendiren bir kahramanlık konusuna sahip; dinlendiğinde veya okunduğunda millî değerleri şahsi değerlerin üstünde tutmayı benimseten sözlü veya yazılı edebî yaratmadır.

Özkul Çobanoğlu ise "Türk Dünyası Epik Destan Geleneği" (2003, s. 16) adlı eserinde; "Yeryüzünün ve kâinatın oluşumuna, kaostan kozmosa dönüşüm sürecine dair geleneksel dünya görüşlerinin ilk verileri olarak tanımlanabilecek olan mitlerden sonra ve çoğunlukla onların gölgesini ve çizgilerini bir çerçeve olarak taşıyan, gerek kahramanlarının ve gerekse olayların akışıyla birlikte tarihe ait zamanlarda oluşmuş olayların hikâyesi inancıyla, sözlü kültür ortamında ve yüz yüze bir iletişim bağlamında teatral çizgilere sahip bir biçimde anlatılıp nakledilen, en geniş anlamıyla kahramanlık temalı öykülerini 'epik destanlar' olarak adlandırıyoruz." şeklinde tanımlamıştır.

Akademik sahada bu şekilde açıklanan destan kelimesi, epope teriminin karşılığından başka Türk edebiyatında çeşitli türleri belirtmek için de kullanılmıştır. Mesela, Yusuf ile Zeliha, Cümcüme Sultan gibi mesnevi tarzında yazılmış dinî hikâyeler, Risâletü'n – Nushiyye, Mantıku't-Tayr, Fakrnâme gibi fikrî-tasavvufî eserler; Hüsrev ü Şirin, Leylî vü Mecnun gibi aşk hikâyeleri; Kabuname gibi nasihatnâmeler; Dâstân-ı Tevârih-i Âl-i Osman ile Düstûrnâme gibi mensur tarihi eserler; Dâstân-ı Ahmed Haramî gibi manzum

masallar; Destân-ı İmam Ali gibi biyografiler; Cengiznâme gibi mensur epik eserler (Elçin,1986, s. 155).

Bu tanım ve fikirlerden hareketle destanı, kısaca şu şekilde özetleyebiliriz: Destan tarihin çok eski dönemlerinde, milletleri derinden etkileyen olağanüstü olayları ve kahramanları konu alan, kendisine has bir geleneği olan, uzun, manzum, anonim eserlerdir. Edebiyatın başlangıç eserleri olan destanlarda; dünya ve kâinatın oluşumu, tabiatta meydana gelmiş büyük olaylar, savaşlar ve mücadeleler, göçler, kıtlıklar, büyük toplumsal olaylar gibi konulara yer verilmiştir. Ayrıca millî bir nitelik taşıyan destanlarda İslamiyet'in kabulüyle dinî unsurlara sıkça rastlanır. Bu özellikleriyle Türk edebiyatı için büyük bir hazine olan destanlara verilen değer ve yapılan çalışmaların yetersiz olduğu düşünülmektedir.

2.2.Destanların Oluşumu

Türk epik destanlarının teşekkülünde, başlangıç tarihi ve kaynağı olarak ata ruhlarına tapınma inancının ortaya çıkıp sistemleşmesi kabul edilir. Buna göre, kaostan kozmosa dönüşümü tabiat içinde kendini ve kendisi dışındaki gerçeklikleri algılayış ve belli bir sistematik içinde anlamlandırışı ifade eden Türk mitolojisinin, epik destanların kaynaklandığı sosyal ve kültürel zemini oluşturduğu söylenebilir (Kafesoğlu,1999, s. 48).

Mitolojik devir denilen dönemden sonra bireysel ve toplumsal hayatta yaşanan gelişmelere bağlı olarak insanların boylar hâlinde yaşamaya başlaması, boyların birbirleriyle ve düşmanlarıyla yaptıkları mücadelelerde kahramanlık yapan alpların hayatları ve kahramanlıkları etrafında ilk Türk destanları milattan önceki birinci binli yıllarda oluşmaya başlamıştır (Çobanoğlu 2003, s. 40). Bu kadar eski çağlarda bir milletin hayatında büyük yankılar bırakmış tarihî olayların ardından halk şairleri tarafından terennümler hâlinde söylendi. Bu dönemde yazı olmadığı için sözlü yolla sonraki devirlere ulaştığı için, destanın ilk hâlinden pek çok değişime uğradığını söyleyebiliriz.

Destan türküleri, halk arasında yayılıp söylenirken yeni ilavelerle zenginleşip büyüyerek bir tek şairin değil, bütün bir milletin ortak eseri hâline geldi. Her yeni ağız, her yeni hayal, bu destanlara yalnız vak'a olarak değil, dil ve söyleyiş bakımından da gittikçe güzelleşen parçalar da katıyordu (Banarlı 1997, s. 7-8). Ancak bir destan teşekkül ettiği asırdan ne

kadar sonra yazıya geçirilse geçirilsin, yine teşekkül ettiği asrın mahsulü sayılır. Çünkü onun temeli, esas fikirleri, esas unsurları teşekkül ettiği asra aittir (Atsız, 1997, s. 31).

Destan oluşum dönemine sahip milletlerin, tek millî destanı varken, Türklerde birden fazla millî destan dile getirilmiştir. Muharrem Ergin (1970, s. 1) bunu, "Türklerin millî hayatı ve tarihî maceraları bir destana sığmamıştır." şeklinde ifade etmiştir. Türk milleti bu millî destanlar bakımından dünyanın en zengin milletlerinin başında gelme övüncüne sahiptir.

Millî destanın oluşabilmesi için ise şu şartların sağlanmış olması gerekir:

> 1) Destanın çekirdeği dediğimiz çok büyük bir olayın gerçekleşmesi ve bu olaydan sonra da destanın gelişebilmesi için uzun bir sükûnet dönemi yaşanması gerekir.
>
> 2) Destan çekirdeği dediğimiz bu olayın gerçekleştiği zamanda söz konusu toplumun sosyolojik aşamasını tamamlayıp millet olma seviyesine ulaşması ve bu toplum içinden çıkan sanatçıların bu olayı şiirle ifade etmesi gerekir.
>
> 3) Bu şiirlerin varyantlaşma sürecinin başlaması gerekir. Bir başka ifadeyle şiirlere yapılan ekleme ve çıkarmalarla, ferdin malı olmaktan çıkıp anonim bir karakter kazanması gerekir.
>
> 4) Bir edebî eser olarak ortaya çıkmış olan bu millî destanın unutulmaması için usta bir şair tarafından bir kompozisyon dâhilinde derlenip yazıya geçirilmesi gerekmektedir (Güzel ve Torun 2004, s. 57).

Her milletin destanı yoktur. Bazı milletler, destan edebiyatına "epopée artificielle" denilen yapma destanlarla katılmışlardır. Değişik Avrupa milletlerine mensup fikir ve sanat adamlarının da birçoğu, ilhamlarını eski Yunan, Latin ve Şark milletlerinin destanlarından veya mitolojilerinden almışlardır (Banarlı, 1997, s. 8). Ayrıca millî ruhu hayatta tutabilmek, hatta millî tarihi yaratabilmek için pek çok milletin uydurma destanlar bile yazdığına tarih şahit olmuştur. Mesela bugünkü Fars milletinin bir ırk olarak ayakta kalabilmesi millî şairleri Firdevsi'nin yazmış olduğu Şehname'ye bağlıdır (Gömeç, 2000, s. 56). O halde bir milletin destanı, hele tabii (epopèe naturelle) ve millî destanı olabilmesi için o milletin tarihinde şöyle şartlar bulunması gerekir:

1. Millet, halk hayalinin efsaneler yaratmaya elverişli bulunduğu, en eski ve iptidai devirlerde yaşamış olmalıdır.
2. O milletin tarihinde unutulmaz tabiat olayları, büyük savaşlar, göçler, istilalar, yeni coğrafyalarda vatan kuruşlar gibi halk hayat ve hafızasını nesillerce meşgul edecek hadiseler bulunmalıdır (Banarlı, 1997, s. 8).

Yalnız tabii destanların yanında sonraki dönemlerde şairi belli olan destanlar da vardır. Bu bilgiden hareketle destanları oluşumları bakımından şu şeklide ikiye ayırabiliriz:

1. Tabii (Doğal) Destanlar: Bir milletin iptidai devirlerinde başından geçen savaş, kıtlık gibi önemli olaylardan sonra yayılma ve derleme aşamalarından geçen

destanlardır. Yayılma aşamasında halk şairleri destanları terennüm ederken yaşadıkları çevreden, duydukları olaylardan, başlarından geçen hadiselerden de etkilenerek orijinalinden daha farklı destanlar dile getirmişlerdir. İlk söyleneni unutulanlarının yanında söyleyeni belli destanlar da vardır ki bunlara yapma-yapay destan diyoruz.

2. Yapma Destanlar: Bir milletin tarihin yakın zamanlarda başından geçen önemli olayları bilinen şair ve yazarlar tarafından, yine destan anlatılarının özelliklerine uygun olarak anlatılan destanlardır.

Asıl destanlar, halkın toplu vicdanından fışkırmış ortaklaşa eserler oldukları halde, bunlar ferdi eserlerdir. Bir kimsenin hayal gücü ne kadar geniş olursa olsun, şüphesiz bir milletinki ile yarışamaz. Sonra asıl destanlar, şairlerin bütün halkla birlikte "harika, efsane ve mucizeye" inandıkları bir zamanda meydana geldikleri halde, bu sonuncular akıl ve mantık devrinde yetişen şairlerin verimidir. Bu yüzden, bu eserlere "yapma destan" denilmiştir (Kabaklı, 2002, s. 66, 67). Doğal destanlar sözlü olarak okunmuş ve oluşturulmuştur. Ancak çok uzun zaman sonra yazıya geçer. Bu yüzden ilk söylendiği hâlini koruyamadığı tahmin edilmektedir. Yapma destan da başlangıçta yazılı olduğundan ilk hâlini korur.

Tabii destanlar, sözlü ve ilkel olarak vasıflandırılırlar. Yapma destanlar ise edebî epik olarak tanınırlar. Birincisi sözlü edebiyata dayalıdır. Sözlü olarak okunmuş ve oluşturulmuştur. Ancak çok uzun zaman sonra yazıya geçer. Bu kategoriye Gılgamış, Oğuz Kağan, Dede Korkut, İlyada, Odise, Edda'yı sokabiliriz. İkinci gruptakiler başlangıçta yazılıdır. Bu kategoriye de Aeneid, Chanson de Roland, Tasso'nun Kurtarılmış Kudüs'ü, Milton'ın Kayıp Cennet'i, Victor Hugo'nun Asırların Efsanesi girer. Birinci tür epiklerde ortak özellikler merkez şahıs, kahramandır, hatta insanüstüdür. Tehlikeli maceralara atılır, olağanüstü nitelikleri dolayısıyla başarır. Diyalog veya anlatım şeklinde süslü söz kalıpları tekrarlanır. Dede Korkut ve Manas'ta "dedem dedi" şeklinde tekrarlar bulunur. Uzun nutuk kısımları vardır. Epik tasvirde, sevilenin canlı, güzel anlatımı görülür. Bazen ağırbaşlı, trajik anlatıma rastlanır. Klişe ifadeler mevcuttur. İçinde birçok aşk şarkısı (ballad) vardır. (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 1982, s. 419-420). Yapma destanlar şair; milletinin tarihinden çıkmış olaylara kendi duygu ve düşüncelerini katarak destanlaştırır. Doğal destanlar gibi destancı tarafından ezgiyle söylenmez ancak şair tarafından -ustalığına bağlı

olarak- dilin kıvraklığı ve ahenk unsurları kullanılarak lirizm sağlanır. Tabii destanlar, toplumu etkileyen olağanüstü olaylar ve büyük bir kahraman üzerine kurulur. Bu bir ölçüde o tür destanın gereğidir. Yapma destanlar da ise konular çok daha gerçekçidir. Kahramanlar da doğal destanlardaki kadar insanüstü nitelikler taşımaz. Yapma destanlar da savaşlar, doğal afetler karşısında halkın ortak hissini halktan birinin dile getirmesi söz konusudur. Bunun dışında yapma destanlarda dilin eleştirel bir biçimde kullanıldığı görülür.

Tabii destanları olmayan milletler sun'î destanlar yaratmak suretiyle kendilerine mazi oluşturmak yoluna gitmişlerdir. Çünkü destanlar milletlerin halk hayalinin efsaneler yaratmaya elverişli en eski devirlerde yaşadığını ve o milletin tarihinde halk hayat ve hafızasını nesiller boyunca meşgul edecek hadiselerin olduğunu anlatan önemli eserlerdir (Duran, 2005, s. 44). Bu duruma Alman ve İngiliz toplumlarının, milliyetçi ruhunu canlandırmak, uluslarına olan bağlılıklarını pekiştirmek için yapma destanlar oluşturmalarını örnek gösterebiliriz. Firdevsi'nin otuz yıl çalışarak Fars destanlarını birleştirip Şehname'yi oluşturması aynı amaca hizmet etmektedir.

2.3.Destanın Özellikleri

2.3.1.Biçimsel Özellikleri

Destanların çoğu manzumdur. Nazım-nesir karışık olanlarına az rastlanır. Nazım şekli ve kafiye, destanı yaratan halkın geleneğine bağlıdır. Mesela, Homeros destanları vezinli fakat kafiyesiz mısralardan kurulmuştur. Kalevela, dörtlükler şeklinde yazılmış uzun runo (bir halk şarkısı) lardan meydana gelir. Türk destanlarının eski ve bütün bir örneği elimizde mevcut değildir. Fakat, Alp Er Tunga destanlarının oldukça eski bir parçasını alarak ve buna bakarak Türk destanlarına ait bazı biçim özelliklerini bulabiliriz (Kabaklı, 2002;62).

Destanlar halk arasında uzun süre anlatıla anlatıla zamanla varyant ve daireler oluşturarak gelişirler. Zira, bunların, çevrenin ve dönemin ihtiyacına cevap verme işlevleri vardır. İçi doldurulan kalıp durumuna dönüşürler. Bazen destanların büyük destanlardan kopup masallaştıkları, bir kısmının ise halk hikâyesi hâline dönüştüğü görülür. Destandan masala, masaldan destana motif geçişine çokça rastlanır (Kaya, 2011, s. 27).

Destan (boy)Iarın başında "döşeme-soylama" denilen bir girizgâh bulunur. Bu kısım nazım olmak mecburiyetini taşımaz ve ekseri nesir şeklindedir. Ancak bu nesir de secilerle dolu olup masalların başındaki "döşeme-tekerleme"Iere benzerse de, onlardan tamamıyla farklıdır. Bu fark da destandaki döşemelerin tamamen konu ile alâkadar olmasıdır. Biterken yine döşemeye benzer bir bitiş bulunur (Tural, 1986, s. 48).

Destan; sığır, şölen, yuğ törenlerinde ozan, baksı, kam, comokçu, manasçı gibi isimler verilen halk şairleri tarafından icra edilmiştir. Destancı, hem eğlenceli bir anlatım tarzı oluşturmak hem de akılda kalıcılığı güçlendirmek amacıyla destanı enstrüman eşliğinde anlatır, dinleyenler de onun etrafında toplanır. Destanın mahiyeti, destanı anlatana bağlı olduğu kadar, destancı tarafından dinleyenlerin genel profiline göre de değiştirilir. (Yücel, 2009, s. 33).

2.3.2. Muhteva Özellikleri

Destanın muhteva özelliklerini "Türk Dünyası Edebiyat Tarihi" kitabının destan bölümüne göre şöyle özetleyebiliriz:

1. Destanın kendine has bir mantığı vardır. Destanda, ortaya konulan temaların, konunun ana hatlarını etkilemesi gereklidir ve üstelik bu etki temaların destan anlatım içindeki ağırlığı ile doğru orantılı olmalıdır. Destanın bu mantığı her zaman doğal dünyanın mantığı ile ölçülemez ve onunla hiçbir zaman birebir örtüşmez.
2. Destan birdenbire başlamaz ve birdenbire bitmez. Bu ilke giriş ve bitiş kuralıdır. Destan anlatımı durgunluktan coşkunluğa doğru giderek başlar ve çoğu zaman başka kişilerden birinin başına gelen bir felaket içeren sonuç olayından sonra, coşkunluktan durgunluğa giderek biter.
3. Destanın icrasında takip edilen anlatım tutumu, bir olay çizgisini bir başkasıyla karıştırmaz; destan anlatımları her zaman tek çizgilidir. Eksik kalan kısımları tamamlamak için geriye dönüş yapmaz. Eğer daha önceki olaylar hakkında bilgi vermek gerekiyorsa bu bir konuşma içinde verilir.
4. Destanda anlatım geleneğinin en büyük kuralı, dikkati başkahramanın üzerine toplamadır. Öte yandan destanda iki kahraman belirdiği zaman da yapı yine aynıdır. Zaten iki kahraman olsa da sadece bir tanesi her zaman gerçek başkahramandır. Destan daima onun hikâyesiyle başlar ve onun hikâyesiyle devam edip biter.
5. Sözlü anlatım türü olan destanda tekrarlar önemlidir. Destan anlatıları tam anlamıyla ayrıntıya inme tekniğinden yoksundur. Geleneksel sözlü anlatımda yalnız bir seçenek vardır: yineleme. Anlatımda ne zaman çarpıcı bir sahne ortaya çıksa, durum olayın akışını kesmeyecek şekilde ise sahne yinelenir. Bu sadece gerilimi sağlamak için değil, aynı zamanda anlatımının boşlukları doldurmak için de geçerlidir.
6. Destan anlatımında her zaman kutuplaşma vardır. Bu temel zıtlık destanın önemli bir kuralıdır. Zıtlık kuralı, destanın başkahramanlarından özellikleri ve eylemleri başkahramana zıt olma gereksinimiyle belirlenen diğer bireylere kadar etkili olur. İki kişi aynı rolde ortaya çıktığında, bunlardan ikisinin de küçük ve zayıf olarak betimlendiğini gözlemleyebiliriz. Bu

iki tip veya yakından ilişkili iki kişi, zıtlar kuralından uzaklaşarak ikizler kuralının etkisi altına girer. İkizler kelimesi burada geniş anlamda ele alınmalıdır. Bu, hem gerçek ikizler hem de aynı rolde olan iki kişi anlamına da gelebilir. İkinci derecede gelen tipler çift olarak ortaya çıkmaktadır. Eğer bu ikizlerden biri önemli bir role geçerse zıtlıklar kuralıyla karşı karşıya gelmekte ve böylece diğerleriyle zıtlaşmaya başlamaktadır.

7. Destanın icrasında anlatım, anlatılan bütün kahramanların yan yana geldiği büyük tablo sahnelerinde doruğa erişir. Büyük tablo sahneleri bir geçicilik duygusu değil, zaman içinde bir çeşit süreklilik niteliği kazanmakta ve tek başına kişinin kafasında bir resim olarak ortaya çıkabilen, daima yaşamaya yönelik bir güç taşımaktadır (Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, 2001, s. 90-92).

Muharrem Ergin (2003, s. 3-5) "Dede Korkut Kitabı" adlı eserinin ön sözünde millî destanların özelliklerini Dede Korkut örneğiyle on iki maddeyle sıralamıştır:

1. Millî destanın ilk vasfı müellifinin millet olmasıdır. Destan, bir ferdin, bir sanatkârın değil, bir milletin müşterek dehasının mahsulüdür. Yaratıcısı müşterek deha olduğu gibi, değerlendirilmesi de müşterek sosyal zevkin süzgecinden geçmiştir.
2. Millî destanın ikinci vasfı muhtevasının millet hayatı olmasıdır. Bu bakımdan destan millî kültür değerlerinin bir hazinesi, millî ve sosyal hayatın renkli ve teferruatlı bir tablosu demektir. Dede Korkut da bu şekilde Türklüğün millî hayatını aksettirmekte, Türk kültürünün zenginliklerini, renkli Türk folklorunun sayısız değerlerini, Türk milletinin yüksek insanî vasıflarını, duygularını, faziletlerini ve meziyetlerini dile getirmektedir.
3. Millî destanın üçüncü vasfı büyük bir kahramanlık menkıbesi olmasıdır. Onda kahramanlık ruhu en yüksek insanî vasıl olarak işlenir. Dede Korkut'ta da tabii bu şekilde büyük bir kahramanlık hikâyesi ile karşı karşıya kalır. Türklerin alp insan tipinin davranışlarının en yükseğini görürüz.
4. Millî destanın dördüncü vasfı, fevkalâde yüksek bir coşkunluk ifadesi taşımasıdır. Dede Korkut'ta da böyle coşkun bir hava, son derece yüksek perdeden bir söyleyiş, insanı sürükleyip götürür.
5. Millî destanın beşinci vasfı eserde tabiat unsurunun ön planda olması, büyük bir yer işgal etmesidir. Bu tabiat durgun ve sakin değil, tıpkı kahramanları gibi canlı, yaşayan, aktif hayata, vakalara, hikâyeye âdeta iştirak eden bir tabiattır.
6. Millî destanın altıncı vasfı bu zengin tabiat unsurunun yanında ve onun bir tamamlayıcısı olarak hayvanların yine büyük bir yer işgal etmesidir. Dede Korkut'ta da eski Türklerin atlı bozkır medeniyetinin temel unsuru olan hayvan, büyük ve müstesna bir yer tutar; İnsanın hayatına karışır. Öyle ki kahramanların ağlaması, bağırması gibi birçok hareketleri hayvanlara benzetilerek, bir meziyet gibi, aynı kelimelerde birleştirilir.
7. Millî destanın yedinci vasfı, içinde hızlı bir hayat tarzının hüküm sürmesidir. Dede Korkut'la da baş döndürücü bir hareket içinde vakalar akıp giderler. Zaman zaman bir tek cümle ile, bir atasözü ile beş yıl, on yıl, on beş yıl atlandığını, zamanın üzerinden büyük bir kolaylıkla geçildiğini görürsünüz.
8. Millî destanın sekizinci vasfı tarihle ilgili olmasıdır. Şüphesiz destan tarih değildir. Fakat tarihe büsbütün kayıtsız da değildir. Destan tarihten doğar. Öyle ki destan tarihî hadiselerin millet hayatında bıraktığı intihaların şiirleşmiş, sanat eseri hâline gelmiş şeklidir, denilebilir. Dede Korkut'ta da Türk tarihinin derinliklerinde yatan birçok vakalar silsilesinin derin izleri görülür. Bu izler eski Türk tarihinin birçok destanlaşmış unsurları ile Oğuz Türklerinin önce Orta Asya'daki ilk yurtlarında, sonra batıda, Doğu Anadolu ve Azerbaycan sahasında yaşadıkları tarihin geniş akisleri şeklinde karşımıza çıkar.
9. Millî destanın dokuzuncu vasfı bir coğrafyaya sahip olmasıdır. Dede Korkut'ta da tarihe dayanma vasfının tabii bir neticesi olarak böyle bir coğrafya vardır. Bu coğrafya görünüşte ve ön planda Doğu Anadolu ve Azerbaycan sahasıdır. Fakat bunun arkasında ya doğrudan doğruya veya çok defa bu sahaya adapte edilmiş olarak Orta Asya'nın, Türkistan

coğrafyasının unsurları yatar. Böylece eser destan olarak, zamansız ve mekânsız olan masal ve efsaneden tabii çok ayrılmış olur.

10. Millî destanın bir derecelemeden çok, sayma ifade eden bu sıralamamıza göre onuncu, fakat şekil bakımından birinci vasfı uzun, büyük bir manzum eser olmasıdır.
11. Millî destanın on birinci vasfı, demek ki, hikâyenin bir kahraman etrafında dönmesidir.
12. Millî destanın burada zikredeceğimiz son, fakat en büyük vasıflarının biri dil vasfıdır. Destan dili bağlı olduğu dilin en güzel örneğini teşkil eder. Dede Korkut'un dili de tam bir destan dili olarak Türkçenin emsalsiz bir şaheseri durumundadır. Bu dil milletin ağzında asırlarca süzüle süzüle âdeta atasözleri ve vecizeler dizisi haline gelmiş bir dildir. Destan dili bu bakımdan mukaddes kitapların diline benzer. Onun için dil bakımından Dede Korkut Türkçesinin mukaddes kitabı durumundadır diyebiliriz. Üslubu ise bu dile uygun; yalın, açık, kesin, fakat ihtişamlı destan üslubudur.

2.4. Destan ve Diğer Türler

2.4.1.Destan ve Mitoloji

İnsanlığın ürettiği ilk anlatı türü mitlerdir (Boyraz, 2008, s. 108). Destanların oluşumunda büyük bir etkisi olan mitolojiyi, Necatigil şöyle tanımlanıyor: Mitos (mythos), Yunancada söz, öykü anlamına gelir. Mitoslar, ilkel insan topluluklarının, evreni, dünyayı ve doğa olaylarını kişileştirerek yorumlamak, henüz sırrını çözemedikleri yaşamın ve evrenin çeşitli görüntülerini bir anlam kolaylığına bağlamak gereksiniminden doğmuş öykülerdir (Necatigil, 2002, s. 15). Kısaca, ilkel insanların evreni, insanı, karşısındaki açıklayamadığı doğa güçlerini açıklama isteğinden doğan olağanüstü anlatılar olarak tanımlanan mitin destanla ilişkisinden bahsedilirse şunlar söylenebilir:

> Türk destanlarının teşekkülünde başlangıç tarihi ve kaynağı olarak ata ruhlarına tapınma inancının ortaya çıkıp sistemleşmesi kabul edilir. Buna göre, kaostan kozmosa dönüşümü, tabiat içinde kendini ve kendisi dışındaki gerçeklikleri algılayış ve belli bir sistematik içinde anlamlandırılışı ifade eden Türk mitolojisinin epik destanların kaynaklandığı sosyal ve kültürel zemini oluşturduğu söylenebilir. (Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, 2001, s. 96). Destana mitolojinin kaynaklık ettiği düşüncesine, destanlarda görülen pek çok mitolojik unsur kanıt niteliği taşımaktadır. Nihat Sami Banarlı da "Resimli Türk Edebiyatı Tarihi" adlı eserinin "destan" bölümünde destan-mit ilişkisine ayrıntılı yer vermiştir: "Eski milletlerin destan devirlerinde mitoslarla destanlar yan yana yahut art arda doğar. Destanların teşekkülünde efsanelerin ve efsane devirlerinin büyük tesiri olur. Destanların içinde zengin mitoloji unsurları bulunur." (Banarlı, 1997, s. 7).

Behçet Necatigil (2002, s. 13) de; doğaüstü ve fizikötesi güçler yanı sıra, doğa güçleriyle savaşa girmiş, onları yenmiş ya da yenememiş ilk yiğitlerin kimlik ve kişiliklerini belirtmesiyle de mitoslar, eposlara, yani destanlara malzeme olup, destanları oluşturduğunu söylemiştir. Pertev Naili Boratav (1982, s. 73) ise mit ve destan arasındaki ilişkiyi şöyle açıklar: Mitolojide; tabiat kuvvetleri, canlı varlıklar veya ölümsüz tanrılar şeklinde

belirtilir. Destanlar, tarih öncesi insan topluluklarının tarihleri olması bakımından mitolojiyle ortaklık gösterir. Zira destan kahramanları mitolojideki tanrılarla, dünyadaki insanlar arasında bağlar kuranlardır. Mitolojiye göre destanlarda gökle ilgili olaylar ve motifler azalmış, insanî özellikler artmıştır.

Kahramanları arasında; tanrılar, tanrıçalar; gün ışığından, su köpüğünden yaratılmış; bir Bozkurt'un çocuğu olmuş veya ağaç karnından doğmuş, mukaddes insanlar bulunan bu destanlar; ilk bakışta, ilk insanın hayal alemini tanıtan masallar gibi görünür. Ancak derin görenler, bu masalların yapılarında, milletleri, faziletleri, fikir ve sanatları meydana getiren bu medeniyet mimarisinin temel taşlarını bulurlar; insanlık tarihinin nasıl başlayıp nasıl geliştiğini bir masal atmosferi içinde öğrenirler (Banarlı; 1997, s. 1). Nihat Sami Banarlı'nın bu açıklamasında, mitolojinin destana kaynaklık ettiğini ve her ikisinde de anlatılanlar, anlatım zamanında çok önce meydana geldiğini söylenmiştir. Burada ifade edildiği gibi mitlerde dünyanın, insanın veya başka bir şeyin varoluşunu konu edinilir. İlk destanlarda da bu tür konuların ele alındığı görmektedir. Yine mitler de tanrılar, tanrıçalar, yarı tanrıların mücadelelerini görülür. Destanlarda ise bu olağanüstü olaylara, mitolojik unsurlara sık sık rastlanır. Mit ve destan arasındaki fark ise şöyle özetlenebilir: Destanda, mitolojik eserlere göre; kahramanların, zamanın, mekânın ve olayların daha gerçekçi olduğunu, olağanüstü konuların bu anlatıda, dünya gerçekliğine yakınlaştırılarak işlendiğini ve destanın mitten daha uzun soluklu eser olduğu görülür.

İbrayev (1998, s. 150)'in dediği gibi; "Eğer destanın oluşumunu sadece tarihî bilgi ile açıklarsak, onun mitolojik geleneğe de borçlu olduğunu unutmuş oluruz." Destanları diğer edebî türlerden soyutlayarak değerlendirdiğimizde destanı oluşturan pek çok tarihsel, mitolojik motif ve epizotlar anlamsız kalacaktır. Bu sebeple bu türler arasındaki ilişkiye değinmek eğitimde faydalı olacaktır.

2.4.2. Destan ve Halk Hikâyesi

Hikâye, Arapça "hakeve" kökünden türemiştir. Bu kelime, anlatma, benzetme, tarih, destan, kıssa, masal, rivayet manalarını da ifade eder. Hikâye en basit manasıyla olay demektir; olaylarla, hikâye yoluyla anlatma, en eski ifade türlerinden biri olup, amacı dinleyenleri ve okuyanları düşündürmekten çok heyecanlandırmaktır (Boratav, 2002, s. 63).

Türk edebiyatı ürünleri içinde 16. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanan, çoğu zaman halk ozanları tarafından nazım-nesir karışık bir şekilde, dinleyicilere karşı anlatılarak icra edilen, usta çırak ilişkisiyle nesilden nesile sözlü olarak intikal eden, yer yer destan özellikleri gösteren hikâyelere halk hikâyesi denir.

Edebiyat tarihi araştırmacıları arasında yazılı edebiyata geçildikten sonra artık destan yaratılamayacağına dair bir görüş vardır. Yazılı edebiyatla birlikte başka türler ortaya çıkar; ancak, destan yaratma şartları geçerli olduğu sürece, yazılı edebiyatın yanı sıra destan geleneği de sürebilir. Bugün birçok Türk boyunun destancılık geleneğinin sadece var olan destanları söylemek şeklinde değil, yeni destanlar yaratmak şeklinde de devam ettiğini biliyoruz. Mesela Uygur Türkleri 19. yüzyılda Kalmuk ve Mançu idarecilere karşı vermiş oldukları mücadeleleri Nüzüğüm, Seyit Noçi, Abdurrahman Han gibi yarattıkları yeni kahramanlık destanlarıyla dile getirmişlerdir. Bununla birlikte, değişen hayat şartları ve kültürle birlikte, edebî türlerde de değişikliklerin olduğu da ayrı bir gerçektir. Milletin hayatında destan dönemi şartları ortadan kalkmış ise, destanların yerini de zamanla halk hikâyeleri alır (Yıldız, 2014, s. 3).

Halk hikâyeleri eskiden destanların gördükleri vazifeleri yerine getiren yeni bir tür olarak ortaya çıkmıştır (Yıldır, 2006, s. 46).

Halk hikâyesi ve destanın ortak olan unsurlarını Naciye Yıldız (2014, s. 4), "Türk Sözlü Anlatı Geleneğinde Destandan Halk Edebiyatına Geçiş" adlı makalesinde şu şekilde sıralamıştır;

> 1. Destanların da halk hikâyelerinin de özel anlatıcıları vardır.
>
> 2. Her iki türde de çocuksuzluk motifi işlenir. Yerine getirilen ritüellerden sonra, kahraman dünyaya gelir.
>
> 3. Kahramanların başından geçmiş maceralarda olağanüstülükler bulunur.
>
> 4. Destanların başında destana giriş kalıpları olduğu gibi, halk hikâyelerinin de "döşeme" denilen girişleri vardır.
>
> 5. Özellikle nazım-nesir karışık destanlar ile halk hikâyelerinin söyleniş şekilleri benzerdir.
>
> 6. Destanlarda kahraman başarıya ulaştıktan sonra destan biter; halk hikâyelerinde de kahramanlar birbirine kavuştuktan sonra destan biter; mutlu sonla bitmeyen halk hikâyelerinde de âşıkların öbür dünyada kavuşacaklarına inanılır. Bütün bu örneklendirmeler, halk hikâyelerinin destanlarla beslendiğini göstermektedir.

Halk hikâyeleri de destanlar gibi âşıklar (ozanlar) tarafından saz eşliğinde anlatılır. Destanlar da halk hikâyeleri de bu şekilde dilden dile, nesilden nesile günümüze ulaşmışlardır. Ozanların saz eşliğinde anlattıkları bu her iki sözlü edebiyat verimi de halk

arasında söylenirken aynı zamanda gelişmiş ve başlangıçta bir fidanken heybetli birer çınar olmuşlardır (Güleç, 2002).

Halk hikâyeleri, destanlar gibi büsbütün manzum olmasalar bile büyük ölçüde manzum kısımları da vardır. Bu manzumeler olayın gelişimine yardımcı olmaktadır (Boratav, 2002). Destanlar gibi, halk hikâyeleri de sözlü edebiyat ürünüdür, eserler kuşaktan kuşağa sözlü yolla aktarılmıştır. Destan kadar olmasa da halk hikâyelerinde de olağanüstü ögelere sıklıkla rastlanır.

Halk hikâyesinin nazım-nesir karışık oluşu ve zamanla nesirleşmesi, olayların ve kahramanların daha gerçekçi olması, kahramanlık ve millî temalardan çok aşk maceralarına ağırlık verilmesi gibi yönleriyle de destanlardan ayrılmaktadır.

Destanlarda akıncı bir ruh, hikâyeler de ise toplumun karakteri yaşar, destanlar dış çarpışmaların, hikâyeler ise iç mücadelenin mahsulleridir, onun içindir ki, kupkuru bir hal tercümesi olmaktan ziyade, kahramanların maddî ve manevî yapılarına, toplumun hayat anlayışına dayanırlar. Bu nedenle, hikâyeler hayatın gerçek yüzünü acı ve tatlı taraflarını, yine de ferdin tasavvur ettiği geleceğe göre anlatırlar, insan hayatını şekillendiren bu gerçek içinde, bazen olağanüstüye dayanan hayaller de yer alır; Bu olağanüstü halk hikâyenin devamını sağlayan ruha canlılık verir, onu güçlü kılar (Öztürk, 1985, s. 42).

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki; mitler, efsaneler destanların alt yapısını oluştururken destanlar da halk hikâyelerine geçişi sağlamıştır. Yani anlatı türleri başka anlatıların oluşmasına, gelişmesine zemin hazırlamıştır.

2.4.3. Destan ve Tarih İlişkisi

Türk destanlarının en karakteristik tarafı, tarih ile olan yakınlığıdır. Şüphesiz destan, tarih değildir. Fakat tarihe büsbütün kayıtsız da değildir. Destan, tarihten doğar. Öyle ki, destan tarihî hadiselerin millet hayatında bıraktığı intibaların şiirleşmiş, sanat eseri hâline gelmiş şeklidir denilebilir (Ergin, 1970, s. 10-11). Nitekim Ali Öztürk (1980, s. 5) destan hakkında şöyle der : Destanın zaman içerisinde derinliğine, coğrafya üzerinde genişliğine gelişen bir özelliği vardır. Destanlar tür olarak edebiyatın malı olmakla beraber, tarihten beslenirler.

Destanlar ait oldukları milletin kültürlerini gelecek nesillere taşıyarak geçmişle gelecek arasında bir nevî kültür elçiliği üstlenmektedir. Destanlar, hangi çağda ve hangi ortam ve koşullarda söylenseler veya yazılsalar da yine ait oldukları milletlerin destanda gösterilen tarihteki sosyal, siyasal durumlarını, görenek ve geleneklerini, törelerini, yaşam koşullarını, dilini ve kültürünü, yaşadıkları olayları, millî kahramanlarının serüvenlerini bir ayna hassasiyeti içerisinde yeni nesillere intikal ettirirler (Kalkandelen, 2002, s. 18). Destanlar, bir milletin yazıldıkları veya söylendikleri tarihteki tüm maddi ve manevi değerlerini bütün açıklığıyla ortaya koyarlar (Kalkandelen, 2002, s. 18).

Türk destanları, İslam'dan önceki eski adet, inanç, tören ve bütün hayat tarzlarını öğrenmek için en önemli kaynaklardır. Türkler asırlar boyu İslam kültürü içinde yoğruldukları halde terennüm ettikleri destanlarda eski Türk inanç ve törelerini muhafaza etmişlerdir (İnan, 1976, s. 387). Örneğin bozkurt, kutlu ağaç, ışık, ya da taşı, demir dağı gibi unsurlar bunlardandır. Türkler, Müslüman olduktan sonra bu millî destana İslamî unsurları sokmakla beraber, yine eski Türk inanışlarını da yaşatmaya devam etmişlerdir (Yılmaz, 2006, s. 15).

Destanlar, gerek tarih, gerek fikir ve sanat bakımından büyük değer taşırlar: tarihi aydınlatır, fikir ve sanat hayatına kaynak olurlar. Tarih bakımından destanların kıymeti şuradadır ki, bazı milletlerin millet hâline gelmeleri tarihin çok eski çağlarında olmuştur. Bunların hayatı, tarihten önceki zamanlara uzanır. Böyle milletlerin tarihlerinin başlangıcını bulmak mümkün değildir. Destanlar, tarihleri bu ölçüde eskilere uzanan milletlerin ilk çağlarını bize birtakım mitolojik menkıbeler hâlinde anlatırlar. Bunlar gerçek olmasalar hatta gerçeğe uymasalar bile milletlerin kendi millî mazileri hakkında neler bilip neler düşündüklerini haber vermek bakımından ehemmiyetlidir. Bununla beraber, destan, tarih demek değildir. Destan kökü tarihe dayanan, ilhamını tarihten alan bir halk edebiyatı verimidir (Banarlı, 1997, s. 2). Bundan sebeptir ki destanlara tarih kaynağıymış gibi bakmak doğru değildir.

Destanlar, belli bir tarihî dönemi ele alırlar. Ancak bu gerçek tarih sayılmamalıdır. Destan metinleri tarihe ışık tutar; ancak onları somut tarihi belge kabul edemeyiz. Kazak bilim adamı Şakir İbrayev (1998, s. 135)'in de söylediği gibi: "Destanlarda tarihin görünüşünü araştırmak şarttır. Fakat bu araştırmalarda yer alan yanlışlıklardan birisi, destanın tarihle

uyuşmayan özelliklerini geçiştirmek ya da bunları tarihten sapmak diye kabul etmektir. Bu araştırmacının destan geleneğine yaptığı bir haksızlıktır.

Destanlar belli bir tarihi dönemini anlatır. Olayların halkın hafızasındaki görüntüsü destanın kendine has belli kuralları içinde işlenerek ortaya çıkar. Yani hayattan alınmış dram ve olayları gerçekmiş gibi ele alsa da her şeyden önce bir edebiyat eseridir ve tarihi belge niteliği taşımaz. Ancak, milletlerin geçmişteki âdet, gelenek, görenek, inanç, his, fikir ve yaşam tarzıyla ilgili belki de hiçbir kaynakta bulamayacağımız bilgileri destanlarda bulabiliriz. Bu konuda Nihad Sami Banarlı (1997, s. 2), destanlar hakkında şu şekilde açıklama yapmıştır:

> Destanlar halk şairleri tarafından, sazlarla birlikte söylenir bir sözlü edebiyat verimidir ki, aydınlar tarafından yazılan tarihler yanında ve tarihî olaylar karşısında halk kütlelerinin duygu ve düşüncelerini aksettirirler. Bir başka söyleyişle, destanlar halk gözüyle görülen, halk ruhuyla duyulan ve halk hayalinde masallaştırılan tarihlerdir.

Epik destanların ortaya çıkış zemini; bir yanıyla aile, soy, boy gibi kültürel süreklilik veya benzerliklere sahip toplulukların üstünde olanları ortak bir kader, tasa, sevinç, kıvanç, ülkü ilke ve yasa etrafında birleştiren kahramanların başarılarının veya hayatlarının anlamı olarak toplumların kahramanlık çağındaki ulusallaşmalarının hikâyesi iken, diğer yanıyla da daha sonraki dönemlere sözlü olarak oluşturulup nakledilen edebiyatın doğası gereği geçirdiği bütün değişim ve dönüşümlere rağmen gerçek olduğuna inanılan adeta sözlü tarihleri olarak algılanmalarıdır. Ancak şu unutulmamalıdır ki, "Destan, tarihî gerçeklik değildir; o, manevi bir mirastır." (İbrayev 1998, s. 143). Dahası destan ister şifahî olsun ister yazıya geçmiş bulunsun bir edebiyat türüdür, bir anlatım kalıbıdır, kendine has bir şekli, bir akışı ve üslubu anlatım tekniği ve sözlü kültür ortamında dinleyiciyi de kaçınılmaz bir zorunluluk olarak dikkate almayı gerektiren icra töresi vardır (Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, 2001, s. 89).

> Destanlar bir şahsın değil de bir milletin olması bakımından büyük değer taşır. Bunun yanında çok eski devirlerde meydana gelmiş olmaları onları önemli kılan bir diğer özelliktir. Destanlar, gerek tarih, gerek fikir ve sanat bakımından büyük değer taşırlar; tarihi aydınlatır, fikir ve sanat hayatına kaynak olurlar (Banarlı 2007, s. 2).

Şu halde destanların önemi tarihî hâdiseleri aksettirmekten ziyade, eski çağlardaki insanların inançlarını, hayata bakış tarzlarını ve kıymet hükümlerini ihtiva etmesidir. Fakat destanların bir sanat eseri olarak da değeri vardır. Zira onların dil, şekil ve üslubu, tarihî bir vesikadan çok farklıdır. Destanlar, tıpkı şiir ve tiyatro gibi sanat eserleridir. Bundan dolayı da onları bir sanat eseri gibi incelemek icap eder (Kaplan, 1979, s. 14).

Destanların konuları çoğunlukla tarihî gerçeklere dayandığı için geçmiş zaman içerisinde gerçekleşmiş olaylar, yaşamış kahramanlar ve mekânlar hakkındaki bilgileri, hiç değilse ana hatlarıyla, öğrenmemizi sağlamaktadırlar. Bu türdeki yazılı metinler dikkatli bir şekilde incelendiğinde uzak tarih ile ilgili çok kıymetli malzemeler elde edilmektedir (Erdem, 2006, s. 97).

2.5. Destanların Sınıflandırılması

Türk destanlarının sınıflandırılması ile ilgili Fuad Köprülü, Zeki Velidî Togan, Nihal Atsız, Ziya Gökalp, Dursun Yıldırım ve Şakir İbrayev'in çalışmalarını sayabiliriz. Bugün elimizde sadece, adı ve olay örgüsünün özeti bulunan destanları da bu sınıflandırmalar içinde bulabiliyoruz. Destan sınıflandırılmasında arasında teşekkül devrelerine, coğrafî sahalara, tarihsel sıralamaya, kavimlere, konulara, anlatım tekniklerine göre yapılan tasnifler vardır. Ancak bu tasnifler arasında Fuad Köprülü'nün coğrafî bölgeleri esas alarak yaptığı destan tasnifi önemli tasniflerdendir (Yakar, 2011).

M. Fuat Köprülü, Türk destanlarını hem coğrafî sahalara göre hem de tarihî ve kavmî dairelere göre sınıflandırması şöyledir:

1. Coğrafî sahalara göre,
2. Tarihî ve Kavmî Dairelere göre.

1. Coğrafî sahalara göre Türk Destanları,

a) Altay- Yenisey sahasında vücuda gelen destanlar
b) Bozkırlar sahasında meydana gelen destanlar,
c) Tarım- Sır Derya sahasında meydana gelen destanlar,

2. Tarih ve Kavmî dairelere göre Türk destanları:

a) Eski Türk veya "Hiyung-Nu" dairesi destanları
b) Göktürk veya Tu-küe dairesine gelen destanlar
c) Uygur dairesine giren destanlar (Öztürk,1985, s. 183).

Türk destanları yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından kronolojik ve konusuna göre sınıflandırılmıştır. Bunların yanında bir kısmı ise İslamiyet'in kabulünü esas almıştır. Buna tasnife göre Türk destanları iki grup altında incelenmiştir:

1.1. İslamiyet'in Kabulünden Önceki Türk Destanları: İslamiyet öncesinde teşekkül etmiş destanların bir kısmında ağırlıklı konu Türklerin yok olması veya varlıklarını sürdürmesi iken bir kısmında da çeşitli unsurlarla mücadeledir. Mücadele edilen unsurlar tabiat veya çeşitli

milletlerdir. İslamiyet öncesi destanlardan en önemlileri; Alp Er Tonga Destanı, Oğuz Kağan Destanı, Bozkurt Destanı, Ergenekon Destanı, Uygur Destanı'dır. Dede Korkut Destanı ve Manas Destanı geçiş dönemine aittir denilebilir. Yani bu destanlarda İslamiyet öncesi ve İslamî unsurlar iç içedir.

1.2. İslamî Türk Destanları: Bu devir içerisinde yer alan destanlar, Anadolu'da Türk kültürüyle şekillenmiştir. Fakat bir kısmının kahramanları, konusu ve coğrafyası Türklükle ilgili değildir. Konuya birkaç açıdan bakmak zorunlu olduğu için İslamî daire içerisinde teşekkül etmiş destanların tasnifi oldukça zordur (Erdem, 2006, s. 98).

Timurtaş'ın (1965, s. 33) sınıflandırması da destanların tarihî dönem ve İslamiyet'in kabulüne göre yapılmıştır:

I. İslamiyet'ten Önceki Türk Destanları:
   1. Yaratılış Destanı,
   2. Saka Destanları,
      a) Alp Er Tunga Destanı, b) Şu Destanı.
   3. Kun-Oğuz Destanları,
   4. Köktürk Destanları:
      a) Bozkurt Destanı, b) Ergenekon Destanı, c) Köroğlu Destanı.
   5. Siyenpi Destanı,
   6. Uygur Destanları:
      a) Türeyiş Destanı, b) Mani Dininin Kabulü Destanı, c) Göç Destanı.

II. İslamiyet'ten Sonraki Destanlar:
   1. Manas Destanı,
   2. Cengiz Han Destanı,
   3. Timur Destanı,
   4. Seyyid Battal Gazi Destanı,
   5. Danişmend Gazi Destanı.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde, Türk destanları genellikle "İslam öncesi ve İslam sonrası" şeklinde tarihsel bir şekilde sınıflandırıldığı görülmektedir. Ancak Metin Ekici, "*Epik Destanlar"* adlı eserinde Türk boyunu esas alan ve Türk boyları arasında ortak olan destanlara göre genel bir tasnif yapmıştır. Buna göre Ekici (2006, s. 108):

"1. Türk boyları arasında ortak olarak sahiplenilen ve bilinen destanlar; Oğuz Kağan ve Dede Korkut, Alpamış Destanı, Köroğlu Destanı gibi anlatılar ortak Türk destanları olarak değerlendirilirken,

2. Sadece bir Türk boyu tarafından sahiplenilen (bilinen) Türk destanları; Manas Destanı, Kırk Kız Destanı, Ötegen Batır Destanı, Battal Gazi Destanı gibi destanları da belli Türk boylarına ait destanlar olarak değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır." şeklinde değerlendirmiştir.

Konuları bakımından Türk destanlarını "kahramanlık ve aşk konulu" olarak da tasnif edilebileceğini belirten Ekici, görüşlerini şöyle açıklamaktadır: "…Böylesi bir tasnif

yapabilmek için bütün Türk destanlarının metinlerini incelemek ve bir konu dizini oluşturmak gerekir. Bu dizin elde olmadan hangi destanını kahramanlık veya hangi destanın aşk konulu olduğunu genellemelerle sınırlandırmak uygun değildir. Yine bazı destanların içerik özelliklerinde bulunan çeşitli tarihsel olgu veya karakter özelliklerinden hareketle destanları "arkaik", "tarihî" veya "yeni" gibi tasniflere tabi tutmak yersiz ve gereksizdir. Her ne kadar bazı destanlar konularını aldıkları tarihî olay ve kişileri çok açık bir şekilde gösterseler bile, çoğu destan içinde yeni ve eski pek çok unsur bulunabilir. Bu durumda yapılan tasnifin tutarlılığı tartışma konusu olacaktır (Ekici, 2006, s. 108).

Özkul Çobanoğlu'nun (2003, s. 48-54) şu sınıflandırması ise son dönemde yapılan çalışmalara örnek olarak verilebilir:

• Eski Destanlar: "Alp Er Tunga Destanı", "Şu Destanı", "Oğuz Kağan Destanı", vd.
• Yeni Destanlar
• Arkaik Unsurları Taşıyan Destanlar: "Altın Arığ Destanı", "Yaratılış Destanı", "Maaday Kara Destanı", "Ural Batır Destanı", "Alıp Manaş Destanı", vd.
• Kahramanlık Destanları: "Manas Destanı", "Köroğlu Destanı", "Kambar Batır Destanı", "Kobılandı Batır Destanı", vd.
• Tarihî Destanlar: "Battal Gazi Destanı", "Danişmend Gazi Destanı", "Hamzaname Destanı", "Timur Destanı",vd.

Destanlarla ilgili tasnifler bize göre henüz mükemmeliyet göstermemektedir. Destanların tasnifleri; konu, biçim, tarih, coğrafyaya göre yapılabilir, ancak eldeki mevcut tasnifler yeterli değildir. Bunun nedeni Türkiye Türklerinin ve Türk dünyasının destanlarının hakkıyla incelenmemesidir. Bunun için destan araştırmaları, yayınları arttırılmalı; eldeki tasniflere eleştirel bir gözle bakılarak yeni tasniflerin yapılmasına fırsat verilmelidir.

2.6. Destanın Konuları

Destanlar tarihin bilinmeyen dönemlerinde oluşmuş ve gelişmiş yapıtlardır. Ulusların o dönemlerine ait mitolojik unsurlarını, hem de onların geçmişi ile ilgili bilgileri destanlarda görebiliriz. Bu nedenle, destanları konuları bakımından ikiye ayırabiliriz:

> a) Kozmogoni ve mitoloji konulu destanlar: Dünyanın ve yeryüzündeki varlıkların yaratılışı, tanrılar, yarı tanrı varlıklar. Kötü güçleri temsil eden dev, ejder gibi yaratıkların kendi aralarında olan veya insanlarla olan ilişkileri.
>
> b) Milletin geçmişindeki önemli olaylar, büyük önderlerin dışta ve içte, toplumun düşmanları ile savaşları, toplumu daha rahat bir hayata ulaştırma çabaları (Boratav, 1999, s. 36).

Destanlar, sözlü edebiyat ürünleridir. Kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarılırlar. Bu aktarım sırasında her anlatıcı destana kendinden bir şeyler katar. Bir edebî eser olarak tarihin bilinmez zamanları hakkında fikir veren bu eserlerde anlatıcı, milletlerin hayatında büyük yankılar uyandırmış kahramanları veya tarihî olayları anlatır.

Destanların ana temalarını şöyle sınıflandırabiliriz:

> Dürüstlük, adalet ve hakkaniyete dayanmayan yapıların bireysel ve toplumsal hürriyeti yok etmesi, hürriyetten mahrum insanların sonsuza kadar bir köle gibi yaşamaya tahammül etmemeleri ve insanüstü güçlerin veya tek tanrılı dinlerin yeryüzünde ilahi adaleti sağlamakla görevlendirildiği kahramanlar yardımıyla kavimlerin, ailelerine, boylarına ve milletlerine yapılan haksızlıklara isyan ederek hürriyetlerine kavuşmaları. Her türlü saldırı karşısında kendilerini koyabilme veya buna bağlı güven duygusu da yine neredeyse bütün destanlar da yer alan motifleri derinden derine birbirine bağlayan, bir başka ana temadır (Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, 2001, s. 124).

Türk destanlarını tarihî seyir içinde birbirinin devamı olarak farklı iki ayrı yapıda ele almak gerekir:

1. İslam öncesi, Şamanist inancına bağlı ve bu inançtan kaynaklanan motiflerle şekil ve özellik kazanan destanlar,
2. İslam çağı ve İslam inancından kaynaklanan hayat anlayışı ile şekil ve özellik kazanan destanlar.

Birinci kategoriye giren Şamanist anlayışlı destanlarda genel olarak ilk devirlerin tarihi, özet olarak iskeletini, bu destanlarda bir bütün olarak toplumun yapısına özellik kazandıran hayat anlayışı destanların mantığını oluşturur. Destanlardaki olaylar millet hayatında devlet olma erkinden kaynaklanır. Bu destanlarda Göktürk, Uygur, Oğuz Kağan destanlarında olduğu gibi devlet olma, dışa karşı üstünlüğü koruma ülküsü destanlardaki mücadeleyi geliştirir. 8. yüzyıl olaylarından kaynağını alan ve bugün de sözlü gelenekte kendi kendini yenileyen Manas destanında da aynı anlayış sergilenir (Öztürk, 1985, s. 178).

İslam çağı Türk destanlarında bilhassa Anadolu yöresine bağlı Battal Gazi, Danişment Gazi, Sarı Saltuk Baba destanı ile Saltuk Buğra Han destanında, devlet olma ülküsünden önce, İslam dinini yayma inancı olaylara yön verir. Bu destanlarda devletten ya da milletten ziyade devlet bütünü içinde, yücelmiş Alp Gazilerin gazaları destanlara şekil ve özellik kazandırır. Destana olağanüstü, mistik bir özellik kazandıran davranışların kaynağı ise İslam inancının ahiret anlayışından gelir. Bu destanlarda millî ülküye dayalı hayat

anlayışı ve üstünlük ideali yerini İslam tasavvufunun ve İslam inancının yücelttiği manevi üstünlüğe bırakılmıştır (Öztürk, 1985, s. 178).

İslamiyet öncesi destanlarda, kahramanın kişiliği toplumun yaşayışından, tabiat unsurlarından alır. Mistik kaynaklı bir kurt, bir ışık veya bir kadın, kahramanı destandaki görevine hazırlar, ona yardımcı olur. İkinci dönem destanlarında ise, kahramanın destan kişiliği toplum geleneğinden, kendine bağlı olmayan motiflerden ziyade, İslam mistisizminin ona kazandırdığı ruh yüceliğinden, ulûhiyetinden gelir. Destandaki kişiliği ile Battal Gazi Hz. Peygamber'in soyundan gelir ve yenilmez bir güç sağlayan Hz. Peygamber'in tükrüğüdür. Battal Gazi henüz dünyaya gelmeden önce onun yapacağı Anadolu savaşları Hz. Peygamber tarafından evvelce bildirilmiştir. Böylece "ulûhiyet" Battal Gazi'nin kişiliğini oluşturduğu gibi yine Danişment Gazi de bir rivayette soyca Battal Gazi'nin torunu olarak gösterildiği ve düş yolu ile de ondan feyz aldığı anlatılır. Sarı Saltuk Baba ise gençliğinde bir çobandır, onun manevi gücü, Hacı Bektaş Veli'nin feyzinden kaynaklanır (Öztürk, 1985, s. 179).

Türk destanlarında kahramanlar, diğer milletlerin kahramanlarından farklı özellik gösterir. Türk destanlarında olayların merkezinde olan kahramanlar kendi tutkularını, millî ülkünün üstünde tutmazlar. Savaşlar, dış düşmana yöneliktir. Genelde milletin kendi içinde savaşı görülmez. Ancak diğer milletlerin destanlarında bireysel çekişmeler, aynı soydan milletlerin çekişmeleri görülür. Mesela Yunanlılara ait İlyada destanında ikiye bölünmüş Helen topluluğunun bir kadın için verdikleri mücadele destanların ana malzemesidir. Bu destanlarda kişisel tutkuların mücadelesi görülür. Aynı durum İran, Alman gibi başka milletlerin destanlarında da görülür.

Destanların kuruluşunda etkili olan ilahi güç de milletten millete farklılık göstermektedir. Mesela Yunan destanlarında ilahlar çoğu zaman insan görünümünde, karakterinde ortaya çıkar, diğer tanrılarla mücadele eder. Türk destanlarında ise ilah, kahramanı yönlendirici, yardımcı olarak varlığını hissettirir. Yani Türk destanlarında, destan kahramanı tanrı olarak ortaya çıkmaz; ancak mistik güçlerin himayesi altındadır.

Özetle, insanlığı ilgilendiren hemen her olay destanın konusu olabilmektedir. Özellikle yaratılış, tabii afetler, toplumda büyük iz bırakan savaşlar ve olaylar, milletin kahramanlıkları hikâyeleri destanda sıklıkla karşılaşılan konulardır.

2.7. Destanın Üslubu

Üslup, bir kişinin veya türün anlatımda uyguladığı özel ifade tarzı olarak da tarif edilebilir. Bir yazarın, bir şairin veya bir anlatıcının kendine has özel üslubu olabileceği gibi, geleneğin ortak üslubunda da eser verilebilir. Destan türünün kendine has, ortak bir üslubu vardır. Bu üslup, belli bir birikim içinde şekillenmiş ve çeşitlenmiştir (Yıldız, 1995, s. 53).

Destan geleneğinde kullanılan dil son derece işlek, açık, veciz ve anlaşılır bir ifade gücüne sahiptir. Destanlardaki anlatım dili, aynı zamanda müşterek konuşma dilinin ortak zenginliğini ve anlaşılırlığını yansıtır (Yıldırım, 1998, s. 155).

Destan üslubundaki en önemli özellik, pek çok tasvir sıfatı ve benzetmelerin kullanılmış olmasıdır. Kahramanlar, şehirler ve ırmaklar anılırken, birçok unvanlar sıralanır. Bunların çoğu, halkın icat ettiği sıfatlardır. Destanların dilini gösterişli kelimeler oluşturmaktadır. Bayağı söz ve deyimler; durgun ve sönük ifadeler destanlarla bağdaşmaz (Kabaklı, 2002, s. 64). Destanların halkın millî duyguları uyandıran, canlı bir üslubu vardır. Kahramanı ve anlatılan olayları bir film izlercesine gözler önüne seren tasvirler okuyucuyu/dinleyiciyi daima canlı tutar. Destanlarda okuyucuyu/dinleyiciyi sıkacak teferruatlara da girilmez.

Destanların icrası ise nazım, nazım-nesir karışık olabilir. Nazım ve nazım-nesir karışık olan anlatım tekniğinde destanlar hece vezninin genellikle 7, 8 ve 11'li kalıplarıyla söylenir. Destan dörtlükler şeklinde oluşturulabileceği gibi art arda mısraların dizilmesiyle de tamamlanabilir. Destanlarda ahenk, kafiye, redif, asonans, aliterasyon gibi unsurlarla sağlanır. Nesir olan kısımlarda da dilin günlük konuşma dilinden farklı, ritmik bir yapıya sahip olduğunu görürüz. Bu şekilde anlatımda ahenk ve hareket yakalanır. Nazım da olsa nazım-nesir karışık da olsa destan daima ezgi eşliğinde söylenir. Eserlerin yazıya geçirilmediği dönemlerde insanların bu eserleri kolayca ezberleyip diğer insanlara ve nesillere aktarabilmelerinin sebebi, bu eserlerin ezgisinin olmasıdır.

Destanda anlatıcı açık bir şekilde kendini belli eder. Kendini gizlemez, söyleyeceğini profesyonel bir şekilde kendi düşüncelerini de ilave ederek söyler. Mutlak bir güce sahip olan bu anlatıcı eserin bütününde yer alır. Ön bilgiye sahip olan bir anlatıcıdan ortaya koyulan metinde, hâkim bakış açısı vardır. Burada anlatıcı kaderi temsil eder. Bu sebeplerden dolayı hâkim bakış açısına sahip anlatıcı, anlatacağı olayların uzunluğunu, kısalığını, ayrıntısını kendi belirler.

Mesela Oğuz Kağan destanında Oğuz'un çocukluğu, yetişmesi çok hızlı ve olağanüstülüklerle yüklü olarak anlatılır (Kaya, 2004, s. 63).

Destanlarda kullanılan dil de bizler için önemlidir. Destan, mit, efsane, halk hikâyesi, halk şiiri gibi halktan bir parça olan bu ürünler Türk dilinin etimolojik gelişimi, kelime varlığı hakkında önemli bilgiler taşırlar.

2.8. Destanın İşlevi

Destanlar çeşitli görevler ifa ederler. Bunlardan en önemlisi ve tabii olanı herhangi bir şekilde bağımsızlık mücadelesi veren veya bağımsızlığı tehdit altında olan milletlerde millî benliği uyandırmak ve barış zamanında zor bir görev öncesinde motivasyonu sağlamaktır. Bunun yanında destanlar fikir ve sanat bakımından büyük önem taşır ve çeşitli sanat eserlerine de kaynaklık ederler. Resim, müzik, gösteri sanatları ve günümüzde sinema ve tiyatroda işlenen en önemli konular arasında yer alır (Duran, 2005, s. 44).

Destanların toplumu birleştirici işlevi de vardır. Eskiden kam, şaman, ozan, baksi denilen daha sonraki süreçte, halk ozanı ve âşık adını alan kişiler halkı toplayarak destan geleneğini devam ettirmişlerdir. Bu yönüyle halkın birlikteliği, toplumsal birlik ve beraberliği desteklediğinden sosyolojik bir işleve sahiptir. O halde destan için, kuşaklar arasında sağladığı birlik ve bütünlükle ortak şuuru besleyen en önemli edebî ürün diyebiliriz.

Destanlar, millî değerlerin taşıyıcısıdır ve millî dayanışmayı güçlendirici bir işleve sahiptir. Ortak şuurla teşekkül eden toplumu canlı tutan destanlarda, milletin tarihsel birikimini, gelenek-göreneklerini, soy özelliklerini, ulusal değerlerini, sosyal hayat ve devlet düzeninin yankılarını açık açık görürüz. Bu yüzden bu konularda yapılacak araştırmalara kaynaklık ettiği gibi taşıdıkları vasıflardan dolayı, ait oldukları milletin özellikle edebiyatı, tarihi için büyük öneme sahiptir. Ana dilin en güzel örneklerini gördüğümüz destanlar ayrıca dil bilimi açısından da eşi olmayan bir edebî türdür.

Destan, nasıl mitin devamı niteliği taşıyorsa o da kendinden sonra oluşan ürünlerin hazırlayıcısı konumundadır. Bu bakımdan anlatı türlerinin devamlılığını sağlayıcı rol oynadığından edebiyatımız için temel ürünlerdendir.

2.8.1. Destanların Eğitimdeki İşlevi

Her millet kendi kültürel değerlerini eğitim yoluyla gelecek nesillere taşımak ve aktarmak ister. Bunun için de çeşitli yollara başvurur. Bu yollardan biri de milletin kendi içinden çıkmış olan edebî ürünlerdir. Hiç kuşku yok ki bu edebî ürünlerin o milleti en güzel şekilde yansıtan halk hikâyeleri, efsane, destan ve mitlerdir. O halde bireylerin eğitiminde kullanılabilecek araçlardan biri de bu ürünlerdir (Orhan ve diğerleri, 2012).

Edebî eserlerin büyük bölümü, insanları çeşitli bakımlardan eğitmek amacıyla yazılmıştır. Edebiyat eserleri insana özgü bazı değer ve niteliklerin yerleşip kökleşmesi, toplumsal yaşamın ve çağın gerektirdiği değerlerin benimsenmesi yolunda önemli roller oynar. Kısacası, edebî eserler hem bireysel hayatla hem de sosyal hayatla ilgili olarak, iyiye, güzele ve doğruya yönelme, yeni değerler kazandırma yolunda telkinlerde bulunur, insanları bunlar doğrultusunda eğitir (Kavcar, 1982, s. 7).

> Edebî türlerin öğretilmesinde asıl amaç, öğrenenin bu türleri hayatında uygulayıcı olmasını sağlamaktır. Öğretim ortamlarında, sadece türün ne olduğu ile ilgili değerlendirmelerden çok, o türle ilgili, yazılı veya sözlü uygulama yapabilme yeterliliğini sağlamak esas olmalıdır. Günümüzde tanımcı bir anlayışla yola çıkıldığı için, neden, nasıl, ne zaman ve niçin sorularına çoğu zaman tam anlamıyla cevap verilmek bir yana, nedir sorusu daha çok ön plana çıkmaktadır. Hâlbuki gelişen eğitim anlayışları çerçevesinde bakıldığında, "nedir" bir problemin çözümü için tek başına yeterli olmamaktadır. İster yazılı olsun, ister sözlü, her edebî türün kendine özgü yapısı ve öğretim esasları bulunmaktadır. Eğitimin her aşamasında bu esaslara dikkat etmek gerekmektedir. Türk Edebiyatında her edebî türün kendine özgü belirleyici nitelikleri ve bu niteliklerin de öğretilmesinde farklı yöntemlerin kullanılması gerekmektedir. Destan, gerçekçi anlatım türleri ile olan benzerliklerinden ötürü, çoğu zaman diğer türlerle karıştırılmaktadır. Destanlar zamanı, mekânı ve şahıslar dünyası bakımından masal, efsane ile ortak özelliklere sahip olmasından ötürü bu türlerle, gerçekleşmiş olmasına inanılmasından ötürü de hikâye ve romanla karıştırılabilmektedir. Destanın edebî tür olarak öğretilmesinde, öncelikle eğitim ve öğretim seviyenin uygunluğuna dikkat edilmesi gerekmektedir. Bilindiği gibi, insanlar bulundukları yaş gruplarına göre farklı özelikler gösterir. Doğal olarak, edebî metinlerin de eğitilenlerin bulundukları yaş grubunun özellikleri ile uyumlu olması gerekir (Aytaş, 2006, s. 267-268).

İnsanın geçmişten gelen kültürel değerlerini tanıması, benimsemesi ve genç kuşaklara aktarımı eğitimin amaçlarından biridir. Bir milletin en önemli kültürel ögeleri arasında halk anlatıcıları tarafından anlatıla gelmiş destan gibi sözlü edebî ürünler yer alır. O halde öğrencilere kültürel zenginliğin öğretilmesi ve kültürel değerlerin aktarılmasında halk edebiyatı kaynaklarının önemli bir payı vardır.

Bascom, folklor ürünlerinin işlevlerini dört başlıkta incelemiştir:

1. Hoş vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme,

2. Değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme yani dinî, ahlakî, hukukî ve sosyal kurumları destekleme,

3. Eğitim ve kültürün gelecek kuşaklara aktarılarak eğitilmesi,

4.Toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekanizması (Çobanoğlu, 1999, s. 226).

Destanlar, milletlerin hayatında büyük etkiler yaratan tarihî olayların edebî bir dille nesilden nesle aktarılması, olağanüstü olay ve kahramanlarla bezenerek ölümsüzleştirilmesine dayanan halk edebiyatı ürünleridir. Destanların öğretiminin diğer edebî türlerin öğretimine göre millî benliğin, kültürel yaşantının, toplumun yaşam şeklinin ve ideallerinin aktarılması bakımından daha fazla önem arz ettiğini düşünmekteyiz. Bu öneme rağmen destanların öğretiminde daha fazla sorun yaşanmaktadır. Sorunun en önemli nedenleri arasında; zamanın, mekânın ve anlatıcının bilinmemesi, olağanüstü unsurların çokluğu, destanın dilinin ağırlığı, destanın anlatıldığı zamanın yaşantısının ve kültürünün öğrenciye oldukça uzak ve yabancı gelmesi gibi zorlukları sayabiliriz (Yakar, 2011, s. 17). Ancak, öğrencilere kendisinin ve ait olduğu toplumun varoluşunu, tarihini, bilinçaltını, duyarlılıklarını, hislerini, arzularını anlatacak olan destanların, amaçlananın dışında çok önemli eğitsel fonksiyonu vardır.

Destanlar yalnızca geçmişi yansıtan metinler değil; aynı zamanda döneminin sanat anlayışını gösteren metinlerdir. Bu yönüyle de öğrencilere sanatsal bir bakış açısı kazandırması açısından destanların önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Ayrıca destanlar, kuşaklar arasında birlik ve bütünlüğü sağlayıcı işleve sahiptir. Millî şuuru diri tutan ve birlik ve beraberliği kamçılayan, devlet ve vatan saygınlığını artıran destanlar, geçmişten feyz almak, ibret vermek, delil göstermek, örnekleme ve yüceltme gibi yöntemlerle, aynı toplumun insanını daima dinamizm içerisinde tutar. Destanlar, kuşaklararası devamlılığın sağlanmasında en önemli edebî unsurlardandır.

Destanlar edebî olduğu kadar terbiyevî görevler de üstlenirler. Bir milletin en eski dönemlerinden akıp gelen destanların kahramanları model oldukları gençlere o milletin yaşayış ve davranış biçimlerini olduğu kadar ortak değerler sistemini ve toplumsal kurallarını da aktarır. Doğruluk, dürüstlük, güçlülük, çalışkanlık, ahlâklılık, cesurluk, yardımseverlik, fedakârlık, namus ve şeref, hürriyet ve vatan sevgisi, insan ve aile sevgisi gibi kavramlar destan kahramanı üzerinden yeni neslin duyarlılığına sunulur. Toplum destanlarla, kahramanlar etrafında güncelleştirilerek eğitilir; yönlendirilerek motive edilir (Çobanoğlu, 2003, s. 24).

Destanlar ait oldukları toplumların sosyal psikolojilerini yansıtırlar. Toplumsal bilinçaltını saf ve yalın bir biçimde ortaya çıkararak, tarih boyunca toplumun yaşadığı duygusal süreci de işlemiş olurlar (Yalçın ve diğerleri, 2005, s. 96). Millî destanlarını okuyan öğrenciler, milletinin geçmişindeki ve bugünündeki duygu durumlarını karşılaştırma ve değerlendirme olanağına sahip olur. Ayrıca kendi millî destanları dışında başka milletlerin destanlarını okuyan öğrenciler, kendi kültürel geçmişini diğer milletlerin kültürel birikimiyle karşılaştırma imkânına erişerek ve bu destanların günümüz edebiyatına yansımalarını fark edebilir. Destan okuyucusu kendi millî destanlarının dışında dünya destanlarını da öğrenince kültürel farklılıkları görüp ön yargılardan kurtularak evrensel düşünerek, böylece ön yargılardan kurtulup başka milletler tarafsız bir şekilde değerlendirme olanağına sahip olacaktır.

Destan okuyucusu kültürler arası farklılıkların ayırtına varırken bireyin sosyal gruba mensubiyetini sağlayan ortak kabuller dünyasını değerlendirme fırsatına da erişir. Bir millet, onu ayakta tutan değerleri birleştiren destanları okuyarak zor durumlarda kenetlenir, güçlükleri birlik ve beraberlikle aşma yoluna girer. (Yakar, 2011, s. 16). Firdevsî'nin, Pers topraklarında anlatılan destan parçalarını birleştirerek Şehname'yi meydana getirmesinden sonraki süreç, bu duruma iyi bir örnektir. Şehname, Fars kültürünün, edebiyatının, toprak bütünlüğünün temel taşı olmuştur. Kalevela, bir milletin yeniden dirilişinin sembolüdür. Bu bağlamda gençlerin, destanları bilinçli bir şekilde okumaları, verilen mesajları anlamaları sağlanmalıdır (Yakar, 2011, s. 17).

Her kültür kendi içinde yaşanmışlıklardan dersler çıkartır. Destanlar, o kültüre ait bireylerle sosyalleşme, ortak duygu ve düşünceleri paylaşma gibi önemli unsurlara da işaret ederler. Destanların didaktik özelliklerinin dışında eğlencelerde ve kutlamalarda okundukları da görülür. Destan anlatıcısı bu kutlamaların en önemli, en saygın kişisidir. Destanlar, dinleyicilerinin milletlerinin geçmişlerinden güç alarak heyecanlanmalarını, yaşama ve savaşma enerjisi kazanmalarını sağlarlar (Karaalioğlu, 1980, s. 326).

Destanların istisnasız tamamının yerine getirdiği yegâne işlev halkın yaygın eğitiminin sağlanmasıdır. Bu eğitimin iki boyutundan söz edilebilir. Birincisi toplumda yerleşik durumda olan bilgi ve inançların destanlar tarafından güncelleştirilerek tekrar topluma döndürülmesidir. Âşıklar geleneksel değerleri güncelleştirerek tekrar edip güçlendirmeleri konusunda destanların dolayısıyla kendilerinin yaptıkları yaygın eğitimin farkındadırlar

(Çobanoğlu, 2000, s. 119). İlk şiir örnekleri olarak kabul edeceğimiz destanların eğlendirme, heyecan ve coşku verme, övme, yerme, öğüt verme, toplumsal birleştiricilik, eğitim, bilgilendirme gibi bazı işlevleriyle birlikte okullarda öğrencilerin eğitimine ve halkın yaygın eğitimine yönelik kullanımları sayabileceğimiz en önemli işlevleri arasındadır.

Bu bilgilerden sonra ana hatlarıyla maddeler hâlinde destanların eğitimsel işlevlerini sıralayacak olursak:

1. Destanlar, okuma yazması olmayan toplumlarda ve insanlarda en önemli halk eğitimi aracı olması bakımından önemlidir.

2. Destanlar, ana dili öğretiminde dilin en güzel örneklerini sunması bakımından önemlidir.

3. Destanlarda yer alan kahramanlar kişilik gelişimi, ahlak gelişimi ve sosyal gelişim bakımından gençlere emsal teşkil etmektedir.

4. Destanlar yoluyla gençler kendi kültürlerindeki mitlerinin doğuşunu, mitolojik ögelerin oluşma sebeplerini, mitolojik ögelerin önemini karşılaştırmaktadır.

5. Destanlar yoluyla gençler, destan döneminin değerlerini ve beğenilerini zihninde olgunlaştırmayı, bu destanların günümüz edebiyatına yansımalarını fark eder.

6. Destanlar, o kültürün inceliklerine, inançların ve geleneklerin köklerine inilmesini sağlar.

7. Diğer edebî türlere göre destanlar, millî benliğin, kültürel yaşantının, toplumun yaşam şeklinin ve ideallerinin, estetik zevklerinin aktarılması boyutunda daha fazla önem arz eder.

8. Edebî zevkin hissettirilmesi bakımından destanlar önemli metinlerdir.

9. Destanlar, o milletin davranış biçimlerini olduğu kadar ortak değerler sistemini ve toplumsal kurallarını da aktarır.

10.Toplum destanlarla, kahramanlar etrafında güncelleştirilerek eğitilir, yönlendirilerek motive edilir.

11. Destanlar, dinleyicisine milletinin başarısı veya onurlu duruşuyla alakalı manevi hazlar da verir.

12.Destanlar, dinleyicilerinin milletlerinin geçmişlerinden güç alarak heyecanlanmalarını, yaşama ve savaşma enerjisi kazanmalarını sağlar.

13. Destanlar, tarih bilincinin, Türk tarihi ruhunun ve heyecanının verilmesi, tarihsel düşünme becerisinin kazanılması açısından tarih öğretimi açısından önemlidir.

14. Destanlar; eczacılık, askerlik, denizcilik gibi pek çok farklı alanda toplumun başvuru kaynağı olmuşlardır (Yakar, 2011, s. 14-17).

2.9. Türk Edebiyatı Derslerinde Destan Öğretimi

Farklı insanlık maceralarıyla insanı insana anlatan edebiyat, edebî eserler yoluyla gençlerin yaşantılarını zenginleştirir. Her yaşta düzeylerine uygun ve iyi seçilmiş edebî metinlerle karşılaşan gençler; estetik zevk, ahlâki duyarlılık, kişilik gelişimi, sosyal ilişkiler, dil becerisi gibi kazançlar elde ederler. Edebiyatın en temel işlevlerinden biri kültür

aktarıcılığıdır. Edebiyat yeni nesile, milletinin yaşam tarzını, maddi manevi tüm değerlerini ve bu değerlerin o millet için önemini, hayata bakış açısını, düşünce ve duygu sistemini, tarihsel geçmişini aktarır. Edebî eserler, ayrıca kişinin estetik beğeniler edinmesini, bu beğenileri diğer sanat dallarıyla ilişkilendirmesini ve yaratıcılığını geliştirmesini de sağlar. Empati kurmanın, tüm dünya kültürlerini ve insanlarını tanımış olmanın, ince ruhlu olmanın, ayrıntıları fark etmenin ve bu ayrıntıları tasvir etmenin, tüm insanları seven, mutlu ve dürüst bir birey olmanın kişisel kazançları da edebî eserler yoluyla fark edilir. Edebiyat eğitimi, örgün eğitim kurumlarında edebî metin çalışmaları, dil bilgisi çalışmaları, kompozisyon çalışmaları yoluyla o toplumun dilini ve inceliklerini öğretirken öğrenciye farklı bakış açıları ve zengin bir dünya görüşü sunar. Ayrıca sosyoloji, psikoloji, felsefe, tarih, antropoloji, arkeoloji, mitoloji hatta fizik, kimya, biyoloji vb. bütün disiplinlerin çeşitli unsurları -yeri geldiğinde- edebî metinlerde yerini bulur ve bu metinler yoluyla okuyucuya aktarılır (Yakar, 2011, s. 21-22).

Edebiyatın asıl konusu insandır. Edebî eserler; insanın duygu, düşünce, hayal dünyasının izlerini taşır. Bilim olarak kabul edilen edebiyat bu yönüyle güzel sanatların alanına girer. Edebiyat diğer bilim dallarından da yararlanarak dil aracılığıyla estetik bir şekilde dikte yoluyla değil farkına vardırıp içselleştirerek okuyucusuna çeşitli mesajlar verir. Bu anlamda edebiyat eğitiminin birtakım amaçları vardır. Abdurrahman Güzel (2006, s. 85-104), "Edebiyat Eğitiminde Amaçlar ve Bu Amaçlara Yönelik Yöntem Teknik ve Örnek Uygulamalar" adlı çalışmasında edebiyat eğitimindeki amaçları şöyle sıralamıştır:

- Öğrencilerin bakış açılarının geliştirilmesi,
- Öğrencilere; bilgi, duygu-düşünce ve hayal bakımından kazanımlar sağlamak,
- Edebiyat eğitimi ile öğrencilerin yaratıcı güçlerini ve problem çözme becerilerini geliştirmek,
- Öğrencilerin duygu ve ruhsal zekâlarının zenginleşmesini sağlamak,
- Öğrencilerin kişiliklerinin gelişmesine yardımcı olmak,
- Öğrencilerin topluma uyumlarını sağlamak,
- Öğrencilere kültürel değerleri kazandırmak,
- Millî bilinç düzeyinin geliştirilmesi,
- Edebiyat eğitimi, tarih bilincini pekiştirmelidir,
- Evrensel değerlerin karşılaştırılması,
- Edebî bilgileri sağlamak ve uygulamak,
- Okuma becerisi ve alışkanlığı sağlamak,
- Anlama becerilerini sağlamak,
- Dinleme disiplinini sağlamak,

• Anlatım becerisi kazandırmak,
• Türkçeyi sevdirmek,
• Söz varlığını zenginleştirmek,
• Öğrencilere kütüphane kullanma alışkanlığı kazandırmak,
• Öğrencilere süreli yayınları takip etme alışkanlığı kazandırmak.

2005 yılından itibaren yenilenen Ortaöğretim Türk Edebiyatı Programı'nda her türlü metni yazıldığı dönemin zihniyetiyle ilişkilendirerek anlayıp değerlendirebilen; başta sanat metinleri olmak üzere her türlü metni yapı, tema, dil ve anlatım, anlam ve gelenek bakımlarından inceleyip çözümleyebilen ve yorumlayabilen; benzer ve farklı metinleri birbiriyle karşılaştırıp bunlardan sonuçlar çıkarabilen öğrenciler yetiştirilmek istendiği belirtilmiştir. Edebî metinler aracılığıyla estetik zevk kazandırmak, tarihî akış içinde Türk kültürünü, düşüncesini ve zevkini metinlerde belirlemek; bunların edebî metinlerde nasıl ifade edildiklerini sezdirmek; mahallî ve yerli olandan evrensel olana açılabilecek bilgi ve becerileri kazanmaları amaçlanmıştır (Yakar, 2011, s. 22).

Destan öğretiminin Türk Edebiyatı eğitimi içinde seyrini İsmet Çetin (2010, s. 2-8), Dede Korkut ve Geçmişten Geleceğe Türk Destanları Uluslararası Sempozyumu'nda sunulmuş *Türkiye'de Orta Öğretim Okullarında (Lise) Destan Öğretimi* adlı bildirisinde belirgin olarak anlatmıştır:

> Edebiyat derslerinde okunup incelenmek üzere antolojilere, daha sonra edebiyat ders kitaplarına alınan millî unsurlardan biri destan türüdür. İlk planlı edebiyat öğretimine başlanılmasında, lise 4. sınıflarda tematik yaklaşım esas alınmak suretiyle edebiyat bilgileri verilmektedir. Lise 5. sınıflardan itibaren kronolojik yaklaşım esas alınmak suretiyle Türk Edebiyatı tarihi dönemler itibariyle öğretilmektedir. Destan konusu, bu sınıfta yer almakta olup öğretim programında; "İslamiyet'ten Evvel Türk Edebiyatı" ana başlığı altında "Kable İslam Türk Tarihi ve Medeniyetine Umumî Bir Nazar" başlığı altında "Millî Türk Destanı: Oğuz, Tu-ki-u ve Uygur Destanları" konusu yer almaktadır. Türk destanlarının da yer aldığı antolojilerin hazırlanıp okullarda okutulması ve 1927, 1928, 1932, 1934 yıllarında edebiyat programlarında meydana gelen değişmeler sonucunda gerçekleşmiştir. Bu dönemde edebiyat dersini alan çocuğun millî duygularının ön plana çıkması, çocukların kahramanlık duygularıyla beslenmesi gereği üzerinde durulur. Destanlar bu düşünceden hareketle Türk Edebiyatı dersleri içerisinde okutulmaktadır. Milletini tanıma, milletinin hayat felsefesini değerlerini tanıma, ulusal değerler noktasından hareketle şahsi değerlerin kazanımlarında destanlardan faydalanılır. 1949-1950 yılından itibaren uygulanmaya konulan Türk Dili ve Edebiyatı öğretim programında, lise ikinci sınıflarda "Büyük ve eski milletlerin destanları, Türk destanları öğretilecektir denilerek, Oğuz Destanı, Ergenekon ve Göç Destanı ile bunların tarihî kaynakları hakkında bilgilerin verilmesi istenmektedir. 1954-1955, 1957, 1960, 1970, 1976, 1987 öğretim programlarında da Türk destanlarının okutulması istenmekte, 1992 yılında hazırlanıp yürürlüğe giren Edebiyat Öğretim Programı "Türk Dili ve Edebiyatı" programı adıyla köklü bir değişikliğe uğramış, gerek Edebiyatın tasnifi, gerek öğretimi ve metot konusunda yenilikler getirilmiştir. "Türk Edebiyatında Devirleri İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatı" başlığı altında destanlar (Oğuz Destanı, Ergenekon Destanı, Manas Destanı, vb.) ifadeleri yer almıştır. Ayrıca aynı ana başlık

altında " Dünya Edebiyatları (Destan örnekleri)'nda destan öğretilmesi söz konusu olmuştur. 15.yy. Edebiyatında da Dede Korkut'tan örnek metinlerin işlenmesi programda yerini almıştır.

2005 yılından itibaren uygulanan öğretim programlarında köklü bir değişikliğe gidilmiş, bu değişiklik edebiyat öğretimini de kapsamıştır.

> Mustafa Cemiloğlu (2003, s. 34); bu çerçevede çağdaş eğitimin gerektirdiği "yapılandırıcı eğitim yaklaşımı" ile "Çoklu Zekâ Kuramı'ndan" ve Türk Millî Eğitim Sisteminin bütün alanlarında olduğu kadar, onun alt başlığı olan Türk dili ve edebiyatı öğretiminde de en üst seviyede yararlanmak gerekir. Öğrencinin; keşfederek ya da çözerek öğrendiği bilgiyi, daha önce öğrendikleri ile birleştirmesini ve sentezlenen bu bilgiyi yeni alanlara aktarmasını öngören yapılandırıcı eğitim yaklaşımında doğal olarak öğretmen de yol gösterici, buldurucu en yeni sentezlere izin verici olmaktadır.

2005 yılından önceki müfredat programlarında konu başlıkları, devirler ve kişiler bölümler hâlinde verilmiş, üniteler esas alınmamıştır. 2005 yılından itibaren yürürlüğe giren eğitim programında belirlenen üniteler içinde hangi beceri ve anlayışın nerede, niçin ve nasıl kazandırılacağına yer verilmiştir, üniteler arası ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır. Ünitelerin içinde edebî metinlerin incelenmesine ilişkin yapı, tema, dil ve anlatım, anlam ve yorum başlıkları bulunmaktadır. Kazanımlar belirtilmiş ve etkinlikler yoluyla bu kazanımların gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır (Yakar, 2011, s. 23).

MEB öğretim programında II. Ünitede "Destan Dönemi" konu başlığı altında ele alınmakta ve destanlar ile öğrencilere kazandırılabilecek becerilere şu şekilde yer verilmektedir:

- Destanın oluşumuyla ilgili açıklamalar yapar,
- Destanın yapısını çözümler,
- Destanın temasını bulur,
- Destanın dil ve anlatım özelliklerini açıklar,
- Türk destanlarını gruplandırır,
- Destanın işleviyle ilgili sonuçlar çıkarır,
- Destanın, dönemin tarihî, siyasî ve kültürel yapısıyla ilişkisini sorgular,
- Destanları karşılaştırır,
- Destanları bugünkü olay esasına bağlı diğer metinlerle karşılaştırır,
- İncelenen destanlardan hareketle destanların özellikleriyle ilgili genellemeler yapar (MEB, 2011, s. 40-47).

2005 yılından itibaren yürürlüğe giren müfredat programı çerçevesinde hazırlanan Ortaöğretim 10. sınıf Türk Edebiyatı ders kitabında, birinci ünitede "Tarih İçinde Türk Edebiyatı" başlığı altında, Türk Edebiyatının Dönemlere Ayrılmasındaki Ölçütler bölümünde; Göç Destanı ele alınmıştır. İkinci ünitede destan metinleri "Destan Dönemi Türk Edebiyatı" başlığı altında Destan Dönemi ve Yazılı Edebiyat başlıkları altında

incelenmiştir. Destan Dönemi başlığı altında; Türeyiş Efsanesi, Hayat Ağacı Efsanesi, Yaratılışlar, Aeterya Upanişad, Ergenekon Destanı, Alp Er Tunga Sagusu, Oğuz Kağan Destanı, İlyada Destanı ve Üç Şehitler Destanı ele alınmıştır. Üçüncü ünitede "İslam Uygarlığı Çevresinde Gelişen Türk Edebiyatı" başlığı altında Olay Çevresinde Gelişen Edebî Metinler bölümünde; Battalnâme, Dede Korkut Hikâyeleri, Danişmentnâme metinleri ele alınmıştır.

III. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde "Çoklu Zekâ Kuramı"nın kavramsal çerçevesi ortaya konulmuştur.

3.1. Zekâ

Solomon'a göre (1997, s. 94); insan beyni bilinen en karmaşık mekanizmadır. En mükemmel bilgisayarlar bile insan beyni kadar mükemmel değildir. İnsan fizyolojisini ve davranış biçimini elinde tutan bu karmaşık yapıyı çözmek için bilim adamları yüzyıllardır çalışmaktadırlar.

Zekâ, yüzyıllardır üzerine en çok tartışılan ve ilgi çeken kavramlardan biri olmuştur. Zekânın ne olduğu, nasıl geliştirilebileceği ile ilgili çeşitli araştırmalar yapılmış ve zekâ kavramı; eğitimciler, biyologlar, psikologlar tarafından farklı bakış açısıyla tanımlanmaya çalışılmıştır.

Zekânın ne olduğu ve nasıl tanımlanması gerektiği konusu uzun yıllardan beri birçok eğitimcinin ilgi alanını oluşturmaktadır. Bazı eğitimciler, insanın zihinsel işlevlerini veya performanslarını baz alıp insan zekâsını ölçtüğünü varsayan çeşitli IQ testleri geliştirerek zekâyı kendilerinin hazırladıkları bu "testlerin ölçtüğü nitelik" (yani, zekâ düzeyi, zekâ seviyesi veya zekâ katsayısı) olarak tanımlarken, diğer bazıları da zekâyı bir bireyin sahip olduğu "öğrenme gücü" olarak yorumlamışlardır (Saban, 2005, s. 3).

Bir kişinin zeki davranmasını çevresel faktörlere bağlayan Stenberg'e göre zekâ, çevresel unsurları seçmede ve değiştirmede gerekli olan zihinsel yeteneklerdir (Erkuş, 1998, s. 31).

Bümen (2002, s. 3), geleneksel zekâ anlayışını, zekânın doğuştan geldiğine ve her bireyin belli bir zekâ ile doğup yaşamını onunla sürdürme görüşünün hâkim olduğu ve çocuğun tek bir zekâya sahip olup onun bir birey olduğunu göz ardı eden ve her öğrencinin benzer şekilde öğrendiğini kabul eden zekâ anlayışı olarak tanımlamaktadır.

Piaget; geleneksel zekâ anlayışına karşıt olarak, zekânın zekâ testlerinden alınan puan olmadığını ifade etmiştir. Zekâyı çevreyle uyuşma, düşünceyle hareketlerin uyumlu bir şekilde çalışması olarak tanımlamaktadır (Ergün, 2007, s. 7).

Stenberg'e göre zekâ, bir sac ayağı üzerine kuruludur ve ayaklardan biri standart matematik yeteneğini, ikincisi sözel ifade yeteneğini, üçüncüsü ise yeniliklere açıklığı temsil eder. Zekânın çevresel unsurları seçme ve değiştirmede gerekli olan yetenekleri barındırdığı, bu nedenle de bir kişinin zeki davranmasının çevresel bağlama göre değiştiği ifade edilmiştir (Burma, 2003, s. 15).

Gardner'a (1983, s. 20) göre ise zekâ, bir kişinin bir veya birden fazla kültürde değer bulan bir ürün ortaya koyabilme veya günlük ya da meslekî hayatında karşılaştığı bir problemi etkin ve verimli bir şekilde çözebilme yeteneğidir. Bir başka deyişle, değişen dünyada yaşamak ve değişimlere uyum sağlamak amacıyla her insanda kendine özgü bulunan yetenekler ve beceriler bütünüdür ve yaşadığınız toplumda faydalı şeyler yapabilme kapasitesidir.

Genel olarak zekâ; yeni durumlara ayak uydurabilme, çevreye uyum sağlayabilme, problem çözebilme, muhakeme yapabilme gücü olarak tanımlanır.

Yüzlerce yıl tartışmalara sebep olmuş, tanımlanmaya çalışılmış zekâ hakkında bilim adamları yapılmış olan tanımlardan yola çıkarak zekâ testleri hazırlamışlardır.

Zekâ testleri, bireyler arasındaki farklılıkların ortaya konulması amacı ile hazırlanmıştır. Zekâyı ilk kez F. Galton ölçmeye başlamıştır. Bu çalışmada temel duyuların duyarlılığını incelemiş; zekâyı, bilgileri yapısallaştırma ve kullanma olarak ele almıştır. Galton, 1896'da yayınladığı "Kalıtsal Deha" isimli eserinde, zekâ ile kalıtım arasındaki bağlantı üzerine durmuştur. Galton'un bu çalışmaları, bireysel psikolojinin ve zekâ testlerinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Türkuzan, 2004, s. 14).

1900'lü yılların başında, Paris'te Eğitim Bakanlığı Alfred Binet'ten öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin tespit edilmesinde kullanılacak bir araç geliştirilmesi istenmiştir (Ülgen,

1995, s. 21). Binet'in ve çalışmaları sonucunda ilk zekâ testleri ortaya çıkmış oldu. Binet'in testleri, zamanla geliştirilerek birçok ülkede kullanılmaya başlandı. Bu testlerle insan zekâsı IQ denen puanla sınırlandırıldı. Bireylerin zekâsını bu şekilde değerlendirmek o kadar yaygınlaştı ki günümüz eğitimcileri tarafından halen kullanılmaktadır. Binet'e göre zekâ, kavrama, hüküm verme, akıl yürütme gibi karmaşık üst düzey işlemlerde kendini gösterir. Bireyin zekâsı çözümü yüksek zihinsel işlemler gerektiren problem durumlarıyla karşı karşıya getirilerek ölçülebilir (Selçuk ve diğerleri 2004, s. 2).

Uzun yıllardan beri araştırmacılar, bireylerin zihinsel yapılarına ve davranışlarına bakarak zekâ üzerinde fikirler yürütmüşlerdir. Buna göre zekâ, kimi zaman bir testten alınan puan, kimi zaman çevreye uyum sağlama, kimi zaman da problem çözme olarak düşünülmüştür. Bu kuramlarda çoğunlukla dil, matematik ve mekanik gibi yeteneklerle, verilen yeni problem durumunun çözülebilmesi ölçüt alınmıştır (Bümen, 2004, s. 1).

Gün geçtikçe zekâya yönelik görüşler değişti ve gelişti. Önceleri zekânın doğuştan kazanıldığı bu nedenle değiştirilemeyeceği; sayısal olarak hesaplanabileceği; tek yönlü olduğu; belli zekâ testleriyle ölçülebileceği ve öğrencileri sınıflandırmak, gelecekteki başarılarını tahmin etmek için kullanılacağı savunulmaktaydı. Günümüzde ise, kalıtımla beraber gelen zekânın, iyileştirilebilir, geliştirilebilir, değiştirilebilir olduğu; performansta, üründe ya da problem çözme sürecinde sergilendiğinden sayısal olarak hesaplanamayacağı; tek bir yolla değil, çeşitli yollarla ortaya konabileceği; yaşamdan soyutlanamayacağı ve öğrencilerin sahip oldukları gizil güçleri anlamak ve onları başarmak için uygulayabilecekleri farklı yolları keşfetmek için kullanılacağı savunulmaktadır (Saban, 2005, s. 4).

Bu görüşte olan Gardner, insan zekâsının objektif bir şekilde ölçülebileceği tezini savunan geleneksel anlayışı eleştirerek zekânın tek bir faktörle açıklanamayacak kadar çok sayıda yetenekleri içerdiğini ileri sürmüştür (Saban, 2005, s. 5).

İnsanlığın en büyük gücü olan zekâya ilişkin pek çok tanım yapıldığını, ancak ortak bir tanıma ulaşılamadığını yukarıda belirttik. Zekânın ne olduğu, ölçütlerinin neler olduğu konusunda ortak bir sonuca ulaşılamaması, farklı zekâ kuramların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

3.2. Zekâ Kuramları

Yapılan çalışmalar neticesinde beş farklı zekâ kuramından söz edebiliriz:

1. İki Faktör Kuramı (Spearman)

2. Çok Faktör Kuramı (Thorndike)

3. Çok Faktör Kuramı (Guilford)

4. Grup Faktör Kuramı (Thurstone)

5. Çoklu Zekâ Kuramı (Gardner)

3.2.1. İki Faktör Kuramı

Charles Spearman 1904'te İki faktör kuramından söz etmiştir. Spearman'a göre zekâ; genel zekâ ile bu genel zekâya bağlı olarak çalışan özel zekâdan oluşmaktadır. Bu genel zekâyı "g faktörü", özel zekâyı ise "s faktörü" şeklinde isimlendirmiştir. Genel yetenek tüm zihinsel faaliyetlerde rol oynayan, ortak ve genel bir zihinsel enerji olarak, özel yetenek ise, bir işin yapılmasında gerekli olan yetenek dışında ihtiyaç duyulan zihinsel enerji olarak algılanmıştır. Buna göre bir zihinsel etkinliğin meydana gelebilmesi için ortak olan bir genel yeteneğe ve söz konusu zihinsel etkinliğe özgü özel yeteneklere ihtiyaç duyulmaktadır (Başaran, 1996, s. 90).

3.2.2. Çok Faktör Kuramı (Thorndike)

Zekâ kavramını farklı bir bakış açısıyla inceleyen Edward L. Thorndike' a göre zekâ; birbirinden bağımsız faktörlerden oluşur. Bu nedenle zekâ değil, zekâlar vardır. Bir sorunun çözümünde birden fazla faktör yer alabilir. Thorndike zekâyı soyut zekâ, mekanik zekâ ve sosyal zekâ olarak üç boyuta ayırmıştır. Soyut zekâ, sözcükler, sayılar, formüller gibi sembollerle düşünmede, bilimsel ilkeleri kavramada kendisini gösterir. Mekanik zekâ, alet, cihaz kullanma ve makine işletebilmede kendini gösterir. Sosyal zekâ, insanları anlama, kişiler arası ilişkileri görüp bunlara göre davranabilme gücüdür (Baymur, 1994, s. 229).

3.2.3. Çok Faktör Kuramı (Guilford)

J.P. Guilford'un ileri sürdüğü bu kurama göre zekânın içerik, işlem ve ürün olmak üzere üç yönü vardır.

İçerik boyutu; figürlerle, sembollerle, anlamlarla ve davranışlarla ilgili bölümlerden oluşmaktadır. İşlem boyutu; biliş, bellek, ayrıştırıcı düşünme, bütünleştirici düşünme ve değerlendirme süreçlerinden oluşmaktadır. Ürünler boyutu ise birimler, gruplar, ilişkiler, sistemler değişik durumlarda formüle etme ve doğurgulardır (Ülgen, 1995, s. 26).

3.2.4. Grup Faktör Kuramı (Thurstone)

Louis Thurstone (1960), Sperman'ın g faktörüne karşıt olarak zihinsel farklılıkların g faktöründen değil birbirinden farklı ve bağımsız faktörlerden ileri geldiğini söyler. Bu faktörler; sözel kavram, sözel akılcılık, sayısal problem çözme, bellek ezberleme, genel akıl yürütme, şekil ilişkilerini görebilme ve algısal hızdır (Gardner, 2004, s. 14).

Zekâ kavramının tarihsel gelişimi içerisinde yukarıda bahsedilen kuramlar büyük rol oynamıştır. Ancak bu kadar karmaşık bir kavramın kesin bir tanımına ulaşılamamış ve her geçen gün yeni özellikleri saptanmıştır. Zekâ çalışmalarının başlangıcını oluşturan bu kuramlar 1900'lü yılların başında oluşturulmuş ve 1900'lü yılların sonuna kadar yeni ve değişik bir kavramsal sonuca ulaşılamamıştır. Fakat 1980'li yıllarda, günümüzde büyük yankılar uyandıran ve geniş uygulama alanlarına sahip olan Çoklu Zekâ Kuramı, Howard Gardner tarafından ortaya atılmıştır (Demirel ve diğerleri, 2006, s. 13).

3.2.5. Çoklu Zekâ Kuramı

"Çoklu Zekâ Kuramı" Gardner'ın Harward Üniversitesi'nde "Project Zero" adlı projesi kapsamında gerçekleştirdiği, normal ve yetenekli çocukların bilişsel potansiyellerinin gelişimi ve beyindeki hasarlardan doğan zekâ bozuklukları konusundaki araştırmasının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle beyin hasarlı kişiler üzerinde yaptığı çalışmalar bu kuramın geliştirilmesinde yol gösterici olmuştur. Beynin farklı bölgelerinde meydana gelen hasarlar doğrultusunda bir etkinliği yapmakta güçlük çeken bireyin, beynin diğer bölgeleri tarafından desteklenerek bu açıklığı kapattığı görülmüştür. "Project Zero"; ilkokulun ilk

yılları ve okul öncesi eğitim için program geliştirme ve değerlendirmeye farklı yaklaşımlar önermektedir (Demirel ve diğerleri, 2006, s. 13).

Kuramın yaratıcısı Harward Gardner, "Çocuklar ve beyin hasarlı yetişkinlerde yaptığım günlük çalışmalar beni insan doğası ile ilgili bedensel bir olguyla derinden etkiledi: İnsanlar çok geniş, çok sayıda kapasitelerle dolu. Bir bireyin bir alandaki üstünlüğü, bir başka alandaki gücüyle karşılaştırılabilecek ve tahmin edilecek kadar basit değil!" diyerek tek yönlü zekâ anlayışlarının yetersiz kaldığını ortaya koymuştur (Bümen, 2004, s. 4).

Gardner, çoklu zekâ kuramı ile zekânın çok boyutlu olduğu görüşünü paylaşmaktadır. İnsan beyninin birçok zekâ bileşenine sahip olduğunu, IQ testleri gibi geleneksel testlerin yetenek ya da performansın bir kısmını ölçebildiğini, öğrencilerin çoklu yeteneklerinin değerlendirilmesinde klasik zekâ testlerinin yetersiz kaldığını ve böyle bir değerlendirmenin okullardaki eğitimi tek düze hale getirdiğini söylemiştir. Eğitimdeki gerçek başarının; öğrencilerin ne kadar yapabildiklerinin değil, güçlü ve zayıf yönlerinin ortaya çıkarılması olduğunu belirtmiştir. Böylece pek çok gizli yetenek su yüzüne çıkacak, daha katılımcı ve üretken kişilerin yetiştirilmesi olanağı sağlanacaktır (Şalap, 2007, s. 22).

Çoklu zekâ kuramının iki temel özelliği onu geleneksel anlayıştan ayırmaktadır. Birincisi; kuramın zekâ tanımı gerçek yaşamda problem çözmeye ve bir ürün elde etmeye dayanmaktadır. Çoklu zekâ, bireylerin zekâlarını nasıl kullandıklarını anlamaya dayanmaktadır. İkinci özellik ise; zekânın çoğul olarak ele alınmasıdır. Buna göre zekâların her biri ayırt edici bir sembol sistemine ve bilgiyi işlemede çeşitli yöntemlere sahiptir (Gardner, 1999, s. 26).

1983 yılında yayınlanan Frames of Mind (Zihnin Çerçeveleri) adlı kitabında Gardner, yedi ayrı (daha sonra eklediği doğa zekâsıyla beraber sekiz) ve evrensel kapasite önermiştir. Kitabında, her bireyin birbirinden bağımsız, çeşitli zekâ türlerine sahip olduğunu belirtmiştir. Bu kapasitelerin ya da zekâların her bireyde doğuştan var olduğunu ancak farklı kültürlerde farklı biçimlerde ortaya çıktığını belirtmiştir (Kaya, 2002, s. 20). Bu konuda Gardner görüşlerini şu şekilde açıklamıştır: "Testlerden ve testler arası korelasyonlardan uzaklaşıp bunun yerine dünya çevresindeki yaşama biçimleri içinde önemli yetenekleri nasıl geliştirdikleri hakkında daha doğal kaynaklardan elde edilen bilgilere bakmalıyız. Örneğin, Güney denizindeki bir denizci, yolunu yüzlerce ve hatta binlerce ada arasından, gökteki yıldızların konumuna bakarak ve belli başka ipuçlarını

yakalayarak bulur. "Zekâ" kelimesi bu denizcinin yaşadığı toplulukta büyük ihtimalle denizcilikle ilgili yeteneklere gönderme yapar. Cerrahları ve mühendisleri, avcıları ve balıkçıları, dansçıları ve koreografları, atletleri ve koçları, kabile şeflerini ve büyücüleri düşünelim. Eğer benim zekâyı tarif edişimi dikkate alacaksak –problem çözme yeteneği ya da kültür içerisinde değeri olan bir ürün ortaya koyma- tüm bu farklı kültürel roller dikkate alınmalıdır. Burada zekânın boyutlarından bahsetmiyorum; zekânın doğuştan mı geldiğine, yoksa sonradan mı geliştiğine de değinmiyorum. Bunun yerine problem çözme yeteneğine ve ürün ortaya çıkarmaya vurgu yapıyorum**.**" (Gardner, 1993, s. 7).

Gardner, çoklu zekâ kuramının temelinde, biyolojik ve kültürel boyutların yer aldığını savunmaktadır. Nörobiyolojik araştırmalar, öğrenmenin hücreler arasında sinaptik değişimlerin bir sonucu olduğunu göstermektedir. Değişik öğrenme türlerinin temel elemanları, beyinde bu transformasyonların gerçekleştiği belli alanlarında bulunmuştur. Böylece, değişik öğrenme ürünlerinin beynin değişik bölgelerinde gerçekleştiği düşünülmektedir (Talu, 1999, s. 165). Çoklu zekâ kuramı bilişsel bilim, gelişimsel psikoloji ve nörobilimden yararlanarak her bireyin zekâ düzeyinin otonom güçler ya da yetenekler tarafından oluştuğunu ve yedi (sekiz) zekâ gücünün var olduğunu savunmaktadır. Zekâlar her zaman birlikte çalışırlar; ancak bu çok karmaşık yollarla gerçekleşir. Bir zekâ, dahiler ve (beyinden kaynaklanan) özürlü bireyler dışında her zaman birbiriyle etkileşim hâlindedir (Talu, 1999, s. 166).

Gardner, hastalık ve kaza gibi nedenlerle beyninde hasar oluşmuş insanlarla çalışmıştır. Gardner, beyninde hasar oluşmuş kişilerin zekâ alanlarından biri zedelenirken, diğer zekâ alanlarına bir zarar gelmediğini gözlemlemiştir. Bu da onun kuramının temelinin oluşturmuştur. Örneğin, beynin sözel-dilsel zekâ alanına hasar almış biri konuşma güçlüğü çeker; ancak araba kullanabilir, yemek yapabilir, mantık- matematik problemlerini çözebilir. Yani beynin belli bir bölgesine hasar almış kişi beynin kalan bölümleriyle hayatına devam edebilir. Bu durumda bir yeteneğin kaybedilmesi diğer yeteneklerin de kaybolacağı anlamına gelmemektedir. Bu durum da insanların birden fazla zekâ alanına sahip olduklarını göstermektedir.

Örneğin iyi bir araç kullanıcısı; yüksek hızlarda aracı sarsmamak ve dengeli bir biçimde götürmek için bedensel-kinestetik zekâsını; yolun tam olarak neresinde olduğu, etrafındaki araçlara ve nesnelere ne kadar yakın-uzak olduğu gibi mesafe sorunları için görsel-uzamsal

zekâsını, değişik hava şartlarının araçta meydana getirebileceği etkiler için doğa zekâsını; aracın hangi hızda olduğu, vites seçimleri, gideceği yere olan uzaklığı ve ne kadar sürede varacağı gibi bilgiler için ise mantık-matematik zekâsını kullanır. Bunun yanında yanındaki yolcularla olan konuşmaları, kendi iç dünyasında düşündükleri de kişiler arası-sosyal ve içsel zekâlarının göstergesidir. Bu durumda araç kullananın zekâ alanlarından herhangi birinde veya birkaçında olabilecek bir yetersizlik, aksaklık, onun kaza yapmasına, başarısızlığına sebep olacaktır. Bu örnekleri artırmak mümkündür (Dağlı, 2006, s. 12).

Gardner, çoklu zekâ kuramı ile zekâya daha geniş bir görüş açısı kazandırarak insanların farklı şekillerde sahip oldukları yetenekleri veya potansiyelleri "Zekâ Alanları" olarak adlandırmıştır. Gardner, insan beyninin modüler bir yapıya sahip olduğunu, beyninde dilsel, müziksel, görsel, matematiksel ve diğer sembolleri kullanarak ayrı psikolojik işlemler gerçekleştiğini savunmaktadır. Araştırmalar göstermektedir ki, beynin farklı bölümleri farklı sembol formlarına hizmet etmektedir (Gardner, 1983, s.7).

Zekâ alanları her zaman birlikte çalışırlar, ama bu çok karmaşık yollarla gerçekleşir. Örneğin; bir futbolcu bedensel-kinestetik; zekâyı koşarken, topu yakalarken ve topa vururken, görsel-uzaysal zekâyı; sahayı ve görevini tanırken, sözel-dilsel ve sosyal-kişiler arası zekâyı; oyun kurallarını öğrenirken ve takımıyla tartışırken, bireysel-içsel zekâyı; kendini değerlendirirken kullanmaktadır (Armstrong, 1994, s. 3).

Çoklu zekâ kuramına göre her insan sözel-dilsel, mantıksal-matematiksel, görsel-uzaysal, bedensel-kinestetik, doğacı, bireysel-içsel, müziksel-ritmik, sosyal kişiler arası zekâ olmak üzere sekiz zekâ alanına sahiptir ve bu zekâ alanları çevresel etkenler nedeniyle her bireyde farklı düzeylerde gelişebilir (Amstrong, 1994, s. 2-97).

Gardner, insanın sahip olduğu zekâ potansiyeline ilişkin olarak yaptığı araştırmalar sonucu zekânın özelliklerini şu şekilde belirlemiştir:

1. Her insan, kendi zekâsını arttırma ve geliştirme yeteneğine sahiptir.
2. Zekâ, sadece değişmekle kalmaz, aynı zamanda başkalarına da öğretilebilir.
3. Zekâ, insandaki beyin ve sinir sistemlerinin birbiriyle etkileşimi sonucu ortaya çıkan çok yönlü bir olgudur.
4. Zekâ, çok yönlülük göstermesine rağmen kendi içinde bir bütündür.
5. Her insan, çeşitli zekâ alanlarının tümüne sahiptir.
6. Her insan, çeşitli zekâ alanlarından her birini yeterli bir düzeyde geliştirebilir.
7. Çeşitli zekâ alanları, genellikle bir arada ve belli bir uyum içinde çalışırlar.

8. Bir insanın her alanda zeki olabilmesinin birçok yolu bulunmaktadır (Saban, 2005, s. 18-20).

Gardner'a göre zekâyı etkileyen dört etmenden vardır. Bunlar:

1. Biyolojik Nitelik: Bir bireyin genetiksel veya kalıtımsal olarak taşıdığı izler ile bu bireyin beyninde doğumdan önce, doğum sırasında ve doğumdan sonra meydana gelen tüm tahripleri kapsar. Örneğin, bir anne gebelik esnasında içki, sigara veya çeşitli uyuşturucu maddeleri kullanmaktaysa bu durum muhtemelen dana cenin hâlindeki çocuğun hassas bir şekilde gelişen sinir sistemini tahrip etmiş ve onun ileride tamir edilemez bir şekilde beynini zedelemiş olacaktır.

2. Kişisel Hayat Hikâyesi: Bir bireyin çeşitli zekâ alanlarının gelişimini hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyen ebeveynleri, arkadaşları, öğretmenleri ve diğer insanlarla olan bütün ilişkilerinin, etkileşimlerinin ve tecrübelerinin doğasını kapsar. Örneğin, bir müzik aracını alamayan yoksul bir ailenin çocuğu müziksel ritmik zekâ açısından geri kalabilir. Bir çocuk ressam olmak istediği halde, ailesi hukuk okumasını isterse çocuğun görsel zekâsının gelişimini engellemiş olacaklardır. Diğer yandan, sözel-dilsel zekâsının gelişimi için uygun bir zemin hazırlayacaklardır. Kırsal kesimde doğup büyüyen bir çocuk ise doğa zekâsı açısından daha çok fırsata sahip olacaktır.

3. Tarihsel ve Kültürel Özgeçmiş: Bir bireyin doğduğu ve büyüdüğü yer ve zamanla birlikte bu bireyin doğumdan sonra içinde yaşadığı toplumun çeşitli boyutlarındaki tarihsel ve kültürel gelişim ve değişimlerin doğasını kapsar. Sosyal etkinliklerin desteklendiği bir dönemde yaşayan bir çocuk bu konuda zengin fırsatlara sahip olacaktır. Sanatın yasak ya da ayıp olduğu bir toplumda dünyaya gelen çocuk ise bazı alanlar açısından sınırlı bir ortamla karşılaşacaktır.

4. Kristalleştirici ve Felce Uğratıcı Deneyimler: Bir bireyin yeteneklerinin ve potansiyellerinin gelişiminde dönüm noktası sayılabilecek tecrübelere "kristalleştirici deneyimler" bireyde var olan zekâ potansiyelini körelten, söndüren deneyimlere ise felce uğratıcı deneyimler denilmektedir. Örneğin Einstein'a babasının manyetik bir pusula hediye etmesi onun uyuyan dehasını harekete geçirmiştir. Mozart'ın babası kendi kariyerini hiçe sayarak küçük oğlunun yetişmesine kendini adamış ve böylece başka bir deha ortaya çıkmıştır. Mozart müzikle uğraşırken babası ona "gürültü yapmaması" konusunda baskı kursaydı, bu felce uğratıcı bir deneyim olacaktı. Yaptığı resmi

öğretmenine gösteren çocuğa, öğretmeni arkadaşlarının içinde resmini beğenmediğini gösteren, rencide edici sözler söylerse o çocuk için bu felce uğratıcı bir yaşantıdır (Saban, 2005, s. 20-24).

İnsan zekâlarını ve kombinasyonlarını fark etmemiz ve geliştirmemiz son derece önemlidir. Birbirimizden bu kadar farklı oluşumuz, hepimizin farklı zekâ kombinasyonlarına sahip olmamızdan kaynaklanmaktadır. Bunun farkında olursak hayatta karşımıza çıkan sorunlarla baş etmemiz kolaylaşır (Kaptan, 2001, s. 47).

3.3. Çoklu Zekâ Kuramına Yapılan Eleştiriler

Çoklu zekâ kuramını ve getirilerini savunanlar olduğu gibi, bu kuramı reddeden ve eleştirilerde bulunan araştırmacılar da vardır. Kuramda insana ait becerilerin zekâ alanları olarak tanıtılması eleştiriler almıştır.

Dünyada çoklu zekâ kuramı üç açıdan eleştirilmiştir; nesnellik, uygulanabilirlik ve deneysel temel. Birçok modern bilgin Gardner'ın teorisinin açık bir amacı veya bir doğrultusu olmamasını eleştirir. Bu yüzden insanların çoğu onun teorisinin neyle ilgili olduğunu anlamakta bocalamaktadır. Çünkü bilimin mi, psikolojinin mi, dilin mi yoksa eğitim dallarının mı kapsamında yer aldığına dair kesin bir tanımı yoktur. Teorinin isminde bile sanki Gardner'ın bilişsel bilim teorisi üzerine konuşuyormuş gibi görünmesi de ciddi tepkiler almıştır ve Gardner'ın teorisinde bilişsel bilime herhangi bir tanım katkısında bulunmadığı düşünülmüştür (Kum, 2011, s. 64).

Eğitimcilerin bu kuramı anlayıp sınıftaki öğrencilerin zekâ alanlarını tespit edip dersi onların zekâ alana göre anlatmasının yani uygulanabilirliğinin zorluğu yine eleştirilen maddeler arasındadır. Eğitimciler uygulayabilse bile bir dersi sekiz zekâ alanına göre izah etmeye çalışmak zaman, enerji kaybına neden olacağı düşünülmektedir.

Eleştirilerden bir diğeri, bütün zekâ alanlarını güvenilir şekilde ölçebilecek zekâ testlerinin oluşturulamadığıdır. Gardner bunu kabul etse de bu zekâ alanlarının varlığına bir engel teşkil etmeyeceğini savunur.

Prof Dr. Ali Osman Özcan (2008): "Aklına geleni yazıp çıkarına uygun diye "çoklu zekâ" fırtınası estirip ortalığı karartarak bilimsel diye bilime ihanet etmek, bilimsel ahlâka da aykırı bir davranıştır. Bilimsellik yerini siyasî ve kişisel çıkar sağlamaya bırakmıştır. Zekâ,

anlayış ve uyanıklık bilincinin üst seviyelerini ilgilendirir. Olay ve olguları çabuk anlama, keskin bir zihne sahip olma, zihindekileri düzenleme ve kullanma gücü vb. nitelikleri kapsayan zekâ kavramının içeriğini, zekâ biçimlerine dönüştürme becerisi kurnaz çıkarcılara özgüdür." diyerek yeni eğitim programlarımıza dâhil edilen çoklu zekâ kuramına oldukça sert bir eleştiri getirerek, kuramın geçerli olmadığını sert bir dille ifade etmektedir.

Çoklu zekâ kuramının uygulanmasıyla ilgili ortaya konan olumsuz görüşler; zamanın sıkıntısı, ülkemizde ders programlarının yoğunluğu, sınıflardaki öğrenci sayılarının fazlalığı, ölçme ve değerlendirme problemi nedenlerine bağlanmaktadır. Bu nedenlerden dolayı çoklu zekâ kuramının uygulamalarda bazı güçlükler doğurduğu ileri sürülmüştür.

Kuram, bazı eleştiriler almış olsa da Gardner, çoklu zekâ kuramı ile zekâ konusuna farklı bir bakış açısı getirmiş ve bireyin çok yönlü gelişimini tartışmaya açmıştır. Eğitim anlayışında birtakım değişikliklere geçişte, bu tür sıkıntılarına rastlamak olasıdır. Ancak zamanla ve olanakların gelişmesi ile zorlukların aşılarak eğitim öğretimde istenilen seviyeyi yakalamak mümkündür.

3.4. Zekâ Alanları ve Özellikleri

Gardner, çoklu zekâ kuramı ile zekâ kavramına daha geniş bir bakış açısı kazandırarak insanların sahip oldukları yetenekleri ve potansiyelleri 'zekâ alanları' olarak adlandırmıştır. Gardner'in zekâ alanlarını inceleyen pek çok kişi, bu kategorilerin (özellikle de bedensel, müzikal ve uzaysal zekâ alanlarının) niçin yetenek ya da beceri değil de zekâ olarak ele alındığını merak etmişlerdir. Gardner, insanlar arasında "çok zeki değil, ama müthiş bir müzik yeteneği var" gibi konuşmalar geçtiğini belirterek her kategoriyi zekâ olarak vurguladığını belirtmektedir (Tuğrul ve Duran, 2003, s. 225).

Zekâyı "Bir ya da birden fazla kültürel çerçeve içinde değerlendiren bir sorun çözme veya ürün yaratma becerisidir." şeklinde tanımlayan Gardner'ın ortaya koyduğu zekâ alanları şunlardır (Gardner, 2004, s. 11):

1. Sözel-Dilsel Zekâ
2. Mantıksal- Matematiksel Zekâ

3. Görsel-Uzamsal Zekâ
4. Müzikal Zekâ
5. Bedensel-Kinestetik Zekâ
6. Kişiler arası- Sosyal Zekâ
7. Kişisel-İçsel Zekâ
8. Doğa Zekâsı

Gardner, zekânın dokuzuncu bir yönü üzerinde de çalışmalarını sürdürmektedir. Dokuzuncu zekânın varoluşla ilgili olduğunu düşünen Gardner buna "varoluş zekâsı" (existential intelligence) adını vermiştir. Ancak, çalışmaların nasıl bir sonuç ortaya çıkaracağı henüz belli değil (Demirel ve diğerleri, 2006, s. 15). Varoluş zekâsı halen araştırma aşamasındadır. Bu zeka alanı; varlığın sebebi, hayatın sırları, anlamı ve sorularını anlamak için insanda var olan isteği tanımlayan bir zekâ tipidir.

3.5. Çoklu Zekâ Alanları

Çoklu zekâ kuramına göre insanların sahip olduğu sekiz zekâ alanı bulunmaktadır. Bu zekâ alanları her bireyde farklı oranda gelişim göstermektedir. Bu nedenle öğretim ortamları tüm zekâ alanlarını kapsayan bir anlayışla düzenlenmelidir.

3.5.1. Sözel-Dilsel Zekâ

Sözel-dil zekâsı dili temel nitelikleriyle etkili bir biçimde kullanabilme yeteneğidir. Bu türdeki zekâ, bir kişinin dilini; gramer yapısına, söz dizimine ve ses özelliklerine uygun olarak ustaca kullanmasını gerektirir. Bu zekâ türü, kendini ifade edebilme, ikna etme, belli bir konuda bilgi sunma, bir soruna açıklık getirme, dili bir uzman kadar iyi kullanma gibi dille ilgili birçok faaliyeti içermektedir (Saban, 2005, s. 7).

Vural ise (2005, s. 238) sözel-dilsel zekâyı şu şekilde ifade etmiştir: Kelimelerle düşünme ve ifade etme, dildeki kompleks anlamları değerlendirme, kelimelerdeki anlamları ve düzeni kavrayabilme, şiir okuma, mizah, hikâye anlatma, gramer bilgisi, mecazî anlatım,

benzetme, soyut ve simgesel düşünme, kavram oluşturma ve yazma gibi karmaşık olayları içeren dili üretme ve etkili kullanma becerisidir.

Gardner da dilin insan zekâsının en önemli boyutu olduğunu söylemekte ve toplumsallık için vazgeçilmez olduğunu belirtmektedir. Söz dizimindeki ustalığın önemi ve başkalarını inandırma yeteneğine, belek kapasitesine, dilin bireyin kavradıklarını açıklama kapasitesi ve bunu yapmada öğrenmenin değerine, dilin bireyin kendisini analiz etmedeki önemine dikkat çekmektedir (Demirel ve diğerleri, 2006, s. 17).

Okuma, yazma, konuşma ve dinleme bu zekânın en belirgin özellikleridir. Kelimelerle ifade edebilme, kelimelerin anlamlarını kavrama, dilin gramer yapısını iyi kullanabilme ve farklı dilleri öğrenmede etkilidir. Kavram oluşturma, soyut ve simgesel düşünme gibi olguları da içerir (Arabacı, 2006, s. 42).

Sözel-dilsel zekâsı güçlü olan bir birey, dil gelişiminin en üst düzeyinde kendini ifade edebilir ve dil tekniklerini iyi kullanır. Sözel zekânın değeri, okumayı, dil sanatlarını ve diğer içeriklerde kavramayı ölçerek ortaya çıkar (Bellanca 1998, s. 16).

Sözel-dil zekâsıyla günlük hayatta sürekli iç içe olduğumuzdan bu zekâ türü, diğer zekâ türlerine oranla geliştirilmesi en kolay olanıdır (Kızıltepe,2007, s. 93).

Dil, insan zekâlarının en üstün düzeyi diyen Gardner, dilin önemli olan dört unsuruna dikkat çekmektedir: Dili kullanabilme becerisi, dilin şifre potansiyeli, dilin açıklama rolü, dilin dil üstü analizleri yapma becerisidir. Gardner'a göre sözel-dilsel zekânın dört ana elemanı vardır: Ses bilgisi, söz dizimi, anlam ve pragmatik (Selçuk ve diğerleri, 2004, s. 44).

Dil zekâsı güçlü olan öğrencilerin hafızaları ve ezberleme yetenekleri kuvvetlidir. Fıkralar, masallar anlatmaktan ve dinlemekten hoşlanırlar. Kelime hazneleri oldukça geniştir. İyi bir iletişim yeteneğine sahiptirler (Yavuz, 2004, s. 13).

Etkili iletişimin önemini bilinmektedir. Tarihin ilk çağlarından beri sözleriyle insanları etkileyen, ikna kabiliyeti yüksek insanlar, kitlelere sözlerini dinletmiş, onları peşinden sürüklemiş ve önemli konumlarına gelmişlerdir. Nitekim Türklerin İslamiyet öncesi sözlü dönemini incelediğimizde kam, baksi, ozan, şaman gibi adlar almış söz ustası kişilerin yüzyıllar boyunca, boylarında söz sahibi önemli kişiler olduğu bilinmektedir. Yani dil yeteneği gelişmiş ve bu yeteneğini etkili kullanan bireyler her alanda bir adım öne

çıkmaktadır. Buna karşın, birçok insan da büyük bir birikime sahip olduğu hâlde bu birikimin aktarımında yaşadığı güçlükler nedeniyle geri planda kalmaktadır. Sözel zekâsı gelişmiş olan bireylerin hayatta başarılı olma şansının diğer bireylere göre yüksek olduğu ortadadır.

Sözel-dilsel zekâsı güçlü olan bireyler; şair, yazar, öğretmen, hukukçu, gazeteci, politikacı, editör, edebiyatçı, hatip, dil bilimci, çevirmen, oyun yazarı, komedyen, arşivcilik gibi mesleklerde başarılı olabilirler.

Sözel-dilsel zekâsı gelişmiş bireylerin bazı özellikleri şunlardır:

İyi bir hafızası ve kelime haznesi vardır.

İsimler, yerler ve tarihler hakkında iyi bir hafızaya sahiptir.

Başkaları ile yüksek düzeyde sözel iletişime girer.

Her hikâyeyi, masalı, fıkrayı ayrıntılı bir şekilde anlatır.

Yaşına uygun kelimeleri doğru bir şekilde telaffuz eder.

Diğer insanların seslerini, dil üslubunu, okumasını ve yazmasını taklit eder.

Okuduklarını anlar, özetler ve kolaylıkla hatırlar.

Dinleyerek öğrenmeyi sever.

Dinleyicileri, konuşmaları ile etkiler.

Etkili dinleme becerilerine sahiptir.

Farklı dilleri öğrenme becerisine sahiptir.

Yaşına göre iyi bir kelime hazinesine sahiptir.

Kelime oyunlarını sever.

Hikâye, şiir yazma gibi etkinliklerden zevk alır.

Kitap okumayı çok sever.

Normal öğrencilerden daha iyi yazar.

Tekerlemeleri, anlamsız ritimleri ve kelime oyunlarını çok sever.

Öğrendiği yeni kelimeleri anlamlarına uygun olarak konuşma veya yazı dilinde kullanır. (Vural, 2005, s. 239; Yavuz, 2004, s. 13; Saban, 2005, s. 7-8).

Öğrencilerin sözel-dilsel zekâlarını aktif kılan öğretim stratejileri arasında aşağıdakiler sıralanabilir:

Metin okuma

"Nesi var" etkinliği

Hikâyeleştirme

Anı paylaşma

Diyalog hazırlama

Tartışma yaratma

Söyleşi-röportaj yapma

Akrostiş yapma

Biyografi yazma

Beyin fırtınası

Ses kayıt cihazı

Bulmaca hazırlama

Kişisel notlar hazırlama

Kelime oyunları

Kavram kartları hazırlama

Slogan yaratma

Bülten, kitapçık ya da sözlük hazırlama

Kelime bankası oluşturma

Venn şeması kullanılması

Günlük yazma

Araştırma projeleri hazırlama ve rapor yazma

Konu ile ilgili sunu yapma

Şiir, makale ve hikâye mektup yazma (Dilli, 2003, s. 15-17; Saban, 2005, s. 106-109; Yavuz, 2004, s. 14-15).

3.5.2. Matematiksel-Mantıksal Zekâ

Matematiksel-mantıksal zekâ, bireylerin sayıları etkili bir şekilde kullanabilmesi ya da sebep sonuç ilişkisini kurarak olayların oluşumu ve işleyişi hakkında etkileyici bir şekilde mantık yürütebilme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır (Armstrong, 1994, s. 2). Mantıksal-matematiksel zekâ, matematiksel hesap yapma, problem çözme, mantıksal düşünme, tümevarım ve tümdengelimci bir mantık sürdürme, benzerlik ve farklılıklarla ilişkileri belirleme becerilerini içerir (Demirel, 2006, s. 79).

Matematiksel-mantıksal zekâsı gelişmiş olan bireyler olayları ve kavramları kategorilere ayırma, olaylar arasında matematiksel bağlar kurma, soyut problem çözme, neden-sonuç ilişkileri kurma, sayılar ve mantıkla akıl yürütme yeteneğine sahibidirler.

Lazear'a göre, bu zekâ sadece sayılarla ilgili değildir. İçindeki "mantık" bölümü çoğunlukla gözden kaçmaktadır; oysa önemi çok büyüktür. Özündeki kapasiteler şunlardır (Lazear, 2000, s. 26-28):

a) Soyut yapıları tanıma,

b) Tümevarım yoluyla akıl yürütme,

c) Tümdengelim yoluyla akıl yürütme,

d) Bağlantı ve ilişkileri ayırt etme,

e) Bilimsel yöntemi kullanma,

f) Karmaşık hesaplamalar yapma.

Bu zekâ, insan ilişkilerindeki çatışmaların çözülmesi, psikolojik sorunlarla baş etme, mutlu olma, iş başarısı, doğru seçim yapma, eleştirel düşünme gibi birçok hayatî konuda etkilidir (Selçuk ve diğerleri, 2004, s. 49).

Bilim adamları, matematikçiler, muhasebeciler, istatistikçiler, fen bilimciler, ekonomistler, mühendisler, bilgisayar programcısı gibi iş alanlarıyla ilgilenenler matematiksel-mantıksal zekâ alanları gelişmiş bireylere örnek teşkil eder.

Mantıksal-Matematiksel zekâsı gelişmiş bireylerin bazı özellikleri şunlardır:

Matematik dersini çok sever.

Olayların oluşumu ve işleyişi hakkında çok soru sorar.

Fen bilgisi dersinde deney yapmayı ve yeni şeyler denemeyi sever.

Satranç, dama gibi çeşitli stratejik oyunları oynamayı çok sever.

Hipotezler kurar ve sınar.

Sayılarla çalışmayı ve hesaplama yapmayı çok sever.

Makinelerin nasıl çalıştığına dair çok soru sorar.

Bilgisayar oyunlarını ilginç bulur.

Yaşıtlarına kıyasla soyut düşünebilme ve sebep sonuç ilişkisi kurabilme yetenekleri çok iyi gelişmiştir.

Zaman, yer, neden, sonuç ilişkilerini ortaya çıkarma becerisine sahiptir.

Nesneleri kategorilere ayırmayı veya olayları belli bir mantıksal ilişki içinde düzenlemeyi çok sever.

Öğrenmede daha çok keşifler, düşünme, tümevarım ve problem çözmeden yararlanır.

Zekâ oyunlarında başarılıdır.

Hipotez geliştirme ve test etme becerisine sahiptir.

Mantıksal bulmacalar çözmeyi, satranç veya dama gibi stratejik oyunlar oynamayı çok sever.

Matematik problemlerini kafasında hızlıca çözer (Saban, 2005, s. 8; Vural, 2005, s. 242; Yavuz, 2004, s. 51).

Öğrencilerdeki matematiksel-mantıksal zekâ alanının gelişimini destekleyen öğretim stratejileri arasında aşağıdakiler sıralanabilir:

Fikir üretmek için beyin fırtınası yapma, üretilen fikirleri sıralama

Problem çözme

Şifre tasarlama

Etkinlik planı hazırlama

Sayı oyunları

Deneyler

Matrisler ya da çizelgeler hazırlama

Sınıflandırma-kategorize etme

Ölçme ve hesaplama

5N1K sorularını sorma (ne, nerede, ne zaman, nasıl, neden, kim)

Olayların benzerlik ve farklılıklarını karşılaştırma

Bilmeceler hazırlama

Matematik bulmacaları

Verileri kullanarak grafik oluşturma

Örgüt şeması hazırlama

Bilgisayar kullanma

Benzerlik ve fark bulma

Hesap makinesi, sayaç, abaküs ve pusula kullanma

Öğrenilenleri matematiksel bir formüle dönüştürme

Zaman çizelgesi hazırlama (Dilli, 2003, s. 20; Saban, 2005, s. 110-116; Yavuz, 2004, s. 51-52).

3.5.3. Görsel-Uzaysal Zekâ

Görsel-uzaysal zekâ, bir insanın bir izci, bir rehber gibi görsel ve uzaysal dünyayı doğru bir şekilde algılaması veya bir mimar ya da bir ressam gibi dış dünyadan edindikleri izlenimler üzerine değişik şekiller uygulaması kapasitesidir (Saban, 2005, s. 9).

Görsel-uzamsal zekâ, yüzleri tanıma, üç boyutlu nesneleri tasarlayabilme, yön bulma, ayrıntıya dikkat etme, dünyadaki nesne ve olayları doğru olarak kaydetme ve algılama ile ilgilidir. Birey ilk algılarına dayanarak bilgileri dönüştürme ve biçimlendirme işlemini yapar. İlgili alıcıların eksik olması durumunda ise görsel tecrübelerine dayanarak bilgiyi yeniden yapılandırabilir (Demirel ve diğerleri, 2006, s. 29).

Görsel-uzaysal zekâ, resimlerle, şekillerle düşünebilme, görsel dünyayı algılayabilme, şekil-renk ve dokuları zihnin gözleriyle görebilme ve bunları sanatsal formlara dönüştürebilme yeteneğidir (Yavuz, 2002, s. 109). Gardner'e göre görsel- uzamsal zekânın özü; görsel dünyayı doğru biçimde algılamak, başlangıçtaki algı üzerinde değişim ve dönüşümler yapabilmek, görsel deneyimi fiziksel uyarıcının yokluğunda dahi yeniden üretebilmektir (Gardner, 2004, s. 246).

Görsel/uzaysal zekânın özü; (1) aktif imgeleme/hayal gücü, (2) zihinde canlandırma, (3) uzayda yer/yol bulma, (4) grafik temsili, (5) uzaydaki nesneler arasındaki ilişkileri tanıma, (6) imajlarla zihinsel manevralar yapma, (7) farklı açılardan objeler arasındaki benzerlik ve farklılıkları tanıma gibi kapasiteleri kapsar (Bümen, 2004, s.34).

Görsel-uzamsal zekâsı gelişmiş olan bireyler; ressam, heykeltıraş, fotoğrafçı, karikatürist, mimar, haritacı, tasarımcı, izci, rehber, kameraman, artist, bahçıvan, avcı, izci, pilot, kartograf, grafiker, tasarımcı gibi meslek alanlarında başarılı olabilirler.

Görsel-uzaysal zekâsı gelişmiş olan bireylerin bazı özellikleri şunlardır:

Sanat içerikli etkinlikleri çok sever.

Şekil, zemin ve renklere karşı çok hassas ve duyarlıdır.

Yaşına göre yüksek düzeyde beceri gerektiren resimleri çizer.

Filmleri, slaytları ve benzeri diğer görsel sunuları izlemeyi sever.

Yaşına göre ilginç üç boyutlu yapılar veya modeller oluşturur.

Kolaylıkla yön bulma becerisine sahiptir.

Okurken kelimelerden çok resimlerden anlar.

Dinlediklerinden zihinsel objeler, hayaller, resimler üretir.

Haritaları, çizelgeleri, diyagramları veya tabloları sadece düz metinden oluşan yazılı materyallere kıyasla okur ve anlar.

Sanat içerikli etkinlikleri çok sever.

Arkadaşlarına oranla daha çok hayal kurar.

Varlıkların görsel imgelerini çok iyi ve net hatırlar.

Bulmacalar hazırlamaktan ve yap-boz oynamaktan hoşlanır.

Farklı açılardan nesneler arasındaki benzerlik ve farklılıkları fark eder.

Okuma materyallerine sık sık karalamalar yapar (Demirel, 2006, s. 30; Saban, 2005, s. 9-10; Yavuz, 2004, s. 23).

Öğrencilerdeki görsel-uzaysal zekâ alanının gelişimini destekleyen öğretim stratejileri arasında aşağıdakiler sıralanabilir:

Grafikler, şekiller, resimler kullanma

Bilgisayar kullanma

Poster yapımı

Yap-boz hazırlama

Broşür, logo tasarımı yapma

Üç boyutlu nesneler çizme

Zihin haritası ve kavram haritası oluşturma

Zihinde canlandırma

Problemi resimlendirme

Yazıların altını çizme

Harita, şekil ve tablo hazırlama

Resim çizilmesi

Boyama yapma

Reklam ve ilan hazırlama

Slayt gösterimi

Neden-sonuç, ünite kartları hazırlama

Hikâye ya da notaları renklerle kodlama

Pano tasarlama

Fotoğraf çekimi

Video kaydı yapma (Saban, 2005, s. 116-120; Yavuz, 2004, s. 26).

3.5.4. Müziksel-Ritmik Zekâ

Müziksel-ritmik zekâ, bir kişinin bir besteci, müzisyen ya da bir şarkıcı gibi müzik formlarını algılaması, ayırt etmesi ve ifade etmesi yeteneği olup, bu zekâ alanı bireyin müziksel olarak düşünmesi ve belli bir olayın oluş biçimini, seyrini veya düzenini müziksel olarak algılaması, yorumlaması ve iletişimde bulunması olarak tanımlanabilir (Saban, 2005, s. 10).

Gardner, müzikal zekâdaki üstünlüğün insan zekâsının diğer bütün alanlarından daha önce ortaya çıktığına dikkat çekmektedir (Demirel, 2002, s. 113). Müziğin ritmi, sesi ve titreşimleri, diğer zekâ alanlarına göre zihni ve bilinci daha çok etkilemektedir. Manevi duyguları coşturma, insanları harekete geçirme, ruh hâlini değiştirme, sevinç ve hüznü ifade edebilme gibi birçok amaç için müzik etkili bir araçtır. Müziksel-ritmik zekâ, ritmik ve tonal kavramları tanıma ve kullanma, çevreden gelen seslere ve müzik aletlerine karşı duyarlılık kapasitelerini içerir. Çevreden gelen sesleri kestirebilme, seslerden anlamlar çıkarma, insanların ses tonlarından ruhsal durumları hakkında ipuçları çıkarabilme ya da bir arabadan gelen farklı seslerin anlamları üzerinde düşünebilme müziksel-ritmik zekânın önemli yetilerindendir. Müziksel-ritmik zekâsı güçlü bireyler için seslerin anlamları vardır. Müziği her ortamda kullanmak için fırsatlar oluştururlar. Herhangi bir müzik enstrümanından sesleri çıkarabilir, belli besteleri çalabilir, notaları basabilir, notasını görmediği müziği tanıyabilir (Yavuz, 2009, s. 203-205).

Bilimsel araştırmalar sonucunda müzik dinlemenin, bir müzik enstrümanı çalmanın, dinlerken sesleri çözümlemeye çalışmanın, şarkı söylemenin beyinde farklı mekanizmaları harekete geçirdiği ortaya çıkmıştır. Bilim adamları ses, ritim, melodi, vurgu ve armoninin beynin sağ yarım küresinde; frekans ve ses şiddetindeki değişmelerle birlikte müzikle ilgili

düşünce kalıplarının ise beynin sol yarım küresinde işlendiğini ortaya koymaktadır. Gardner, zekâ alanlarının her biri diğerinden bağımsız olmasına rağmen, herhangi bir aktivite esnasında zekâ alanlarından bazılarının aynı anda aktif hale gelmesinin söz konusu olduğunu belirtmiştir. Müzik yapmak zihinsel ve bedensel bir süreçtir. Müzikle ilgilenme bireylere diğer zekâ alanlarında yürüttükleri işlerde de yardımcı olur. Bireylerin zihinsel ve sanatsal anlamda kendilerini geliştirmelerini ve ifade etmelerini sağlar (Yavuz, 2009, s. 205-206).

Gardner'ın ortaya attığı zekâ boyutları içerisinde en çok tartışma yaratan müzikal-ritmik zekâdır. Tartışma daha çok müzikal-ritmik zekânın zekâ boyutları içerisinde tanımlanmasının doğru bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Eleştirilerin temelinde bunun bir zekâ boyutu değil bir yetenek olmasıdır. Gardner'ın savunması ise kuramın mantığı ile çelişmemektedir. Gardner kuramda zaten yetenek ya da zekâ boyutu ayrımı üzerinde durmaktan daha çok bireysel farklılıklar ve bu farklılıkların değerine vurgu yapmak istemiştir (Demirel, 2006, s. 101).

Müziksel-ritmik zekâsı gelişmiş olan bireylerin bazı özellikleri şunlardır:

Şarkıların melodilerini çok iyi hatırlar.

Bir müzik aletini çok iyi çalar ya da çalmayı çok ister.

Güzel şarkı söyleyebilme sesine ve yeteneğine sahiptir.

Müzik dersini çok sever.

Ders çalışırken farkında olmadan masaya vurarak ritim tutar.

Konuşurken veya hareket ederken elleri ve ayakları ile ritim tutar.

Farkında olmadan kendi kendine mırıldanır.

Çevresindeki seslere karşı aşırı duyarlı ve hassastır.

Bir şarkı duyduğunda farkında olmadan ona eşlik eder.

Ders çalışırken veya bir şey öğrenirken müzik dinlemekten çok hoşlanır (Saban, 2005, s. 11).

Öğrencilerdeki müziksel-ritmik zekâ alanının gelişimini destekleyen öğretim stratejileri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Şarkı, şiir dinletme-yazma

Konu ile ilgili müzik dinleme

Ses efektlerini kullanma

Doğadaki seslere örnek verme

Sesi etkin kullanma

Duyguları müzikle aktarma

Fon müziği kullanımı

Video gösterimi

Mırıldanma

Müzikallere gitme

Dans etme, ritim tutma

Tekerlemeler söyleme (Bümen, 2004, s. 35; Saban, 2005, s. 120-122).

3.5.5. Bedensel-Kinestetik Zekâ

Bu zekâ, tüm vücut ve eller ile ilgili zekâdır. Başka bir deyişle, vücut hareketlerini kontrol etmeyi ve yorumlamayı, fiziksel nesneleri manipüle etmeyi ve vücut ile zihin arasında bir uyum oluşturmayı sağlar (Bümen, 2004, s. 14).

Bedensel-kinestetik zekâ, karşılaşılan bir problemi çözmek ya da bir ürün meydana getirmek için vücudun bütünsel ya da vücut kaslarının özel bir alandaki kullanımındaki yeteneğe işaret eder. Bu zekânın, nesneleri becerili bir biçimde tutma ve vücut hareketlerini kontrol etmede etkili bir rolü vardır. Zihin-kas koordinasyonundaki üstün başarı bu zekâ boyutunun en belirgin özelliğidir. Yaparak yaşayarak öğrenmeye en çok hizmet eden zekâ türüdür (Demirel, 2006, s. 25).

Bedensel-kinestetik zekânın üç temel boyutu vardır. Bunlar (Selçuk ve diğerleri, 2004, s. 63);

1. Beden hareketlerini denetleyebilme,

2. Nesneleri yetkin bir şekilde yönlendirebilme,

3. Beden ve akıl arasında bir uyum oluşturmaktır.

Bedensel zekâ alanı, koordinasyon, denge, güç, esneklik ve hız gibi bazı fiziksel yetenekleri ve bu yeteneklerin hepsinin bir arada işlemesini sağlayan devinimsel nitelikteki bazı özel becerileri de içermektedir (Saban, 2005, s. 11). Bedenî zekânın özündeki kapasiteler ise şöyle sıralanabilir: Vücut hareketlerini kontrol etme, önceden planlanmış vücut hareketlerini kontrol etme, bedenin farkında olma, zihin ve beden arasında güçlü bir bağ kurma, pandomim yetenekleri, bedeni tümüyle iyi kullanma (Bümen, 2004, s. 14-15).

Yavuz'a göre; yaşadığımız fiziksel dünyayı fark etmemizin ve kavrayabilmemizin temelleri kinestetik zekâya bağlıdır (2004, s. 32). Bedensel - kinestetik zekâ vücut ile zekâyı fiziksel bir performansta birleştirir. Bu performansta zamanlama ve düşünceyi harekete geçirme önemlidir. Bu gelişmiş bedensel zekâyı dansçılar, sporcular ve aktörlerde baskın bir şekilde görebiliriz (Demirel, 2006, s. 26). Fakat bedensel zekânın gelişimini sadece vücut gelişimi olarak sınırlamamalıyız, işlenen nakışlar, halı dokumaları ya da bir hattatın elinden çıkan bir eser de bu zekânın varlığına işaret eder.

Bedensel zekâsı güçlü olan bireyler; sporcu, mimar, beden eğitimi öğretmeni, cerrah, heykeltıraş, koreograf, teknisyen, aktör, tiyatrocu, halk oyuncu, aşçı gibi alanlarda başarılı olurlar.

Bedensel-kinestetik zekâsı gelişmiş olan bireylerin bazı özelikleri şunlardır:

Bir veya birden fazla spor etkinliğinde başarılıdır.

Küçük kas gelişimi mükemmeldir.

Başkalarının jest, mimik ve yüz ifadelerini kolaylıkla taklit eder.

El becerisi gerektiren işlerde çok başarılıdır.

Bir şeyi en iyi yaparak ve yaşayarak öğrenir.

Koşmayı, sıçramayı ve benzeri fiziksel hareketleri yapmayı çok sever.

Gördüğü her nesneyi dokunarak inceleme ve analiz etme eğilimindedir.

Bir şeyi parçalarına ayırmayı ve onları tekrar birleştirmeyi çok sever.

Bir yerde uzun süre kaldığında hareket etmeye ve kımıldamaya başlar.

Boya ve hamurla oynamayı sever.

Rol yapma, atletizm, dans, dikiş- nakış gibi alanlarda yeteneklidir.

Duygularını vücut diliyle ifade eder (Saban, 2004, s. 11-12; Gardner, 1999, s. 41).

Öğrencilerdeki bedensel-kinestetik zekâ alanının gelişimini destekleyen öğretim stratejileri arasında aşağıdakiler sıralanabilir:

Beden dili öğrenimi

Yap-boz

Sessiz sinema oyunu

Drama

Göstererek yaptırma

Kesip yapıştırma

Taklit yapma

Kelime veya kavram canlandırma

Küçük motor becerisini öğretme

Açık havada ders

Alan gezileri düzenlenme (Saban, 2005, s. 123-125; Vural, 2005, s. 249).

3.5.6. Bireysel-İçsel Zekâ

Bu zekâ türü ile bir kişinin kendisini objektif olarak değerlendirmesi, sahip olduğu duyguların, ihtiyaçların veya amaçların farkında olması, kendisini iyi disipline etmesi ve kendisine güvenmesi gibi yetenekler kastedilir. Başka bir ifadeyle, içsel zekâ, bir kişinin kendisini tanıması, kim olduğunu, ne yapmak istediğini veya çeşitli durumlarda nasıl davranması, nelere yönelmesi ve nelerden uzak durması gerektiğini bilmesi ve bütün bunlara bağlı olarak da hayatında doğru karar almasıdır (Saban, 2005, s. 14).

Goleman bu zekâyı duygusal zekâ olarak tanımlamıştır. Ona göre bu zekâ kendini harekete geçirebilme, aksiliklere rağmen yoluna devam edebilme, dürtüleri kontrol ederek tatmini erteleyebilme, ruh hâlini düzenleyebilme, sıkıntıların düşünmeyi engellemesine izin

vermeme, kendini başkasının yerine koyabilme ve umut beslemedir (Goleman, 1995, s. 52).

Başka bir ifade ile içsel-öze dönük zekâ, bireyin kendi bilincinin farkında olmasına, kendi kendisini tanımasına olanak sağlar; bu bireyin kendine dönme ve kendini izleme aşamasıdır. Bireyin kendi kişiliği ve kendini aşma yeteneği bu zekânın işleyen tarafıdır. Aynı zamanda, tecrübelerdeki birlik ve bütünlük, yüksek bilinç durumunu fark etme, geleceğin gizemini yaşama ve rüyalardaki olasılıkları gerçekleştirme kapasitesini arttırır (Demirel, 2006, s. 42).

Gardner'a göre temelde bireyin kendi duygularını araştırıp öğrenmesiyle ilgilidir, ayrıca hoşnutluğu acıdan ayırabilme ve bu ayrım temelinde bir duruma yaklaşma ya da ondan uzaklaşma becerisinden insanın karmaşık ve son derece farklı duyguları fark edip sembolleştirmesini sağlar. İçe bakış yöntemiyle duyguları kaleme alan romancılarda, kendi duygusal hayatına dair derin bir bilgiye sahip olan bir hastada bu tür bir zekâya rastlarız (Gardner, 1983, s. 344).

Bireysel-içsel zekâsı gelişmiş olan insanlar kendi içlerinde bir anlayış ve değer sistemi oluştururlar. Yaşadıkları her olay ve deneyim üzerinde fazla düşünürler. Bireysel-içsel zekâ aynı zamanda bireyin sağlıklı seçimler yapma, olaylar karşısında güçlü durma yeteneklerini de etkiler (Selçuk ve diğerleri, 2004, s. 77). Bireylerin "Yalnız kaldığımda beni hangi etkinlikler dinlendirir? Sinirlendiğimde hangi yöntemle bunu yenerim? Gerçekten ben kimim? Kendimi ve hedeflerimi nasıl değerlendiriyorum? Kişisel gelişimim için neler yapıyorum? gibi soruları yanıtlaması içsel zekâ ile ilgilidir (Bümen,2004, s. 17).

Bu zekânın özündeki kapasiteler şöyle sıralanabilir (Bümen, 2004, s. 17):

• Konsantrasyon: Sadece bir konuya veya etkinliğe odaklanma, konsantre olma ve çevredeki diğer etkenlere karşı kapanmayı ifade eder. Örneğin, bizi derinden etkileyen bir kitabı okurken çevredeki gürültüyü fark etmeyiz.

• Düşünsellik: Günlük hayatta pek çok etkinliğimiz, otomatik pilot altında yaşanır. Bu kapasite ise, insanın kendisini durmaya, düşünmeye ve yaşantıdaki her detaya değer vermeye doğru eğitmesine işaret eder.

• Yürütücü biliş: Düşünme hakkındaki etkinliklerdir. Problemler hakkında kendi kendine konuşma, verilen kararları analiz ederek değerlendirme bu yeti içinde yer alır.

• Değişik duyguların farkında olma: Günlük yaşamda dikkat etmeden fark edemeyeceğimiz duygu değişikliklerini hissetmeyi ifade eder.

• "Öz"ü tanıma ve değer verme: Biz diğer insanların bir parçasıyız, diğer insanlarda bizim bir parçamız; biz evrenin bir parçasıyız evrende bizim bir parçamızdır görüşüne sahip olmayı ifade eder.

• Yüksek düzeyli düşünme becerileri ve akıl yürütme: Düşünme ve akıl yürütme sürecimizde aşamaların içinde aşamalar vardır. Yüksek düzeyli düşünme becerileri ve akıl yürütme yoluyla bireyler kendi düşünme süreçlerini analiz ederek, bu bilgileri öğrenme süreciyle bütünleştirmek suretiyle daha anlamlı bir yaşam elde edebilirler.

Yazarlar, şairler, araştırmacılar, din adamları, filozoflar, psikolog ve psikoterapistler, sosyal hizmet uzmanları, danışmanlar, sanatçılar, zanaatçılar, iş adamları bireysel-içsel zekâları alanları gelişmiş bireylerdir.

Bireysel-içsel zekâsı gelişmiş bireylerin özellikleri şunlardır:

Bağımsız olma eğilimindedir.

Kendisinin zayıf ve güçlü yanları hakkında gerçekçi bir görüşe sahiptir.

Yalnız oynamaya veya ders çalışmaya bırakıldığında daha başarılıdır.

Hakkında çok fazla bahsetmediği en az bir ilgisi veya hobisi vardır.

Hayattaki amacının ne olduğuna ilişkin iyi bir anlayışa sahiptir.

Duygularını, hislerini ve düşüncelerini açık ve net bir şekilde dile getirir.

Hayattaki başarılarından ve başarısızlıklarından ders almasını bilir.

Kendine güveni yüksektir.

Yaptığı işin bilincindedir ve başkalarına pek fazla akıl danışmaz.

Kendine saygısı yüksektir (Saban, 2005, s. 14).

Kişisel-içsel zekânın öğretim yöntemleri şöyle sıralanabilir:

Bireyselleştirilmiş öğretim uygulama

Otobiyografi ve kişisel şiirler yazma

Kişisel görüşlerin ifade edilmesine olanak sağlayacak açık uçlu sorular sormak

Öğrenilenlerin içsel değerlendirilmesi için derslerde zaman ayırmak

Konsantrasyon ve odaklanma etkinlikleri yapmak

Ödev veya proje hazırlama

İstekler ve ihtiyaçlar hakkında yazı yazma

Hedefler belirlemek ve onlara ulaşmaya çalışma

Soru üretme

Bir durum savunması

Günlük yazma

Kişisel bir "neden-sonuç" ya da "etki-tepki " şeması hazırlama

Kişisel düşünme ve bağımsız çalışma için sessiz zamana sahip olmak

Konuyla ilgili makale yazma

Kütüphane gibi sessiz çalışma ortamına sahip olmak

Kitap raflarını düzenleme

Zaman yönetimi çalışmaları yapmak

Yapılacaklar listesi hazırlama (Saban, 2005, s. 131-135; Selçuk, 2004, s. 77; Yavuz, 2004, s. 121).

3.5.7. Sosyal-Kişiler Arası Zekâ

İnsanlarla birlikte çalışılabilme, sözel ve bedensel zekâ dilini etkili bir biçimde kullanarak çok farklı karakterlere sahip insanlarla kolaylıkla iletişim kurabilme, insanları yönetebilme, onlarla uyumlu çalışabilme ve insanları ikna edebilme becerisidir (Yavuz, 2002, s. 160).

Sosyal zekâ, bir insanın çevresindeki insanların duygularını, isteklerini ve ihtiyaçlarını anlama, ayırt etme ve karşılama kapasitesidir. Bu zekâya sahip bireyler, diğer insanların yüz ifadelerinden, seslerinden ve mimiklerinden onların farklı özelliklerinin farkına vararak onları en iyi şekilde analiz etme, yorumlama ve değerlendirme kabiliyetlerine sahiptir. Dolayısıyla sosyal zekâsı güçlü olan bireylerin bir grup içersinde grup üyeleri ile iş birliği yapma, onlarla uyum içerisinde çalışma ve bu kişilerle etkili olarak sözlü ve

sözsüz iletişim kurma gibi yetenekleri söz konusudur. Sosyal zekâ alanında gelişmiş bireyler, insanların ilgi ve ihtiyaçlarını çok iyi algılar ve onların duygu, düşünce ve karakterlerini adeta yüzlerinden okurlar (Saban, 2005, s. 12-13).

Hayattaki başarıyı etkileyen en önemli etkenlerden biri kişiler arası zekâdır. Tek başına IQ hayattaki başarıyı açıklamakta oldukça yetersizdir. Zira çok üstün zekâlı olmakla ortalama zekâya sahip olmak, hayattaki başarı açısından bir fark yaratmamaktadır (Selçuk ve diğerleri, 2004, s. 72).

Sosyal zekâ daha çok iki kişi arasındaki ilişkide ve etkileşimde ortaya çıkar. Bu zekâ; etkili konuşma, etkili dinleme, sorun çözme, birlikte çalışma, işbirliği yapabilme, ikna edebilme ve empati kurma gibi etkinlikleri kapsar. Sosyal zekâ diğer zekâ alanları ile birleştirildiğinde, bireylerin hemen hemen her alanda başarılı olmasını sağlar. Liderlik becerileri, arkadaşlık becerileri, empatik olabilme sosyal zekâsı yüksek olan bireylerin belirgin özellikleridir. Dünyadaki büyük liderler, uluslararası yöneticiler, genel kabul görmüş sanatçılar bu zekâsı baskın olan bireylerden çıkmaktadır (Yavuz, 2009, s. 166-167, Selçuk, Kayılı, Okut, 2004, s. 73).

Bu zekânın özündeki kapasiteler şöyle sıralanabilir (Bümen, 2004, s. 16) :

• İnsanlarla sözlü ya da sözsüz etkili iletişim,

• Bir bireyin ruhsal durumunu, duygularını okuma,

• Grupta işbirliği içerisinde çalışma,

• Karşıdaki kişinin bakış açısıyla dinleme,

• Empati kurma,

• Sinerji kazanma ve yaratma.

Sosyal zekâsı güçlü olan bireyler; siyasi parti liderliği, öğretmen, psikolog, sosyolog, rehberlik uzmanı, organizatör, pazarlamacı, politikacı, doktor, antropolog, organizatör, animatör, danışman gibi meslek alanlarında başarılı olabilirler.

Sosyal-kişiler arası zekâsı gelişmiş olan bireylerin bazı özellikleri şunlardır:

Arkadaşlarıyla ya da akranlarıyla sosyalleşmeyi çok sever.

Grup içerisinde doğal bir lider görünümündedir.

Problemi olan arkadaşlarına her zaman yardım eder.

Dışarıda iken kendi başının çaresine bakabilir.

Başkaları ile birlikte ders çalışmayı veya oyun oynamayı çok sever.

En az iki veya üç yakın arkadaşı vardır ve onları sık sık arar.

Çatışmaları çözümlemede ve aile anlaşmazlıklarını çözmekte başarılıdırlar.

Başkaları daima onunla birlikte olmak ister.

Başkalarına selam verir, onların hatırlarını sorar ve onları önemser.

Empati yeteneği çok iyi gelişmiştir, insanları kolayca okuyabilir.

İyi etkileşime girerler ve bulundukları ortamda doğal bir lider gibidirler.

Bir şeyi başkalarıyla işbirliği yaparak, onlarla paylaşarak ve onlara öğreterek öğrenmeyi sever (Saban, 2005, s. 13; Selçuk ve diğerleri, 2004, s. 72).

Öğrencilerdeki sosyal-kişiler arası zekâ alanının gelişimini destekleyen öğretim stratejileri aşağıdakiler gibi sıralanabilir:

Eşli tartışma

Mektup yazma

Bir sosyal sorun gösterimi

Beyin fırtınası

Deney etkinliklerinin düzenlenmesi

Sınıf mitingi

Spor takımlarının oluşturulması

Fikir paylaşma çiftleri

Panel ve sempozyum

Proje çalışması

Simülasyon

Soru avlama takımları oluşturulması

Orijinal grup hikâyeleri oluşturulması

Rol yapma

Empati kurma

Sınıf gazetesi çıkarma

Münazara

Röportaj

Başkalarının yaşantılarından ders çıkarma ve kendi hayatına uygulama etkinliği

Alt sınıflardaki öğrencilere eğitim etkinliklerinin düzenlenmesi (Saban, 2005, s. 125-130; Selçuk, 2004, s. 75; Kurtçuoğlu, 2007, s. 36-37; Yavuz, 2004, s. 75-76).

3.5.8. Doğacı-Doğa Zekâsı

Gardner, 1980'lerin başlarında yedi zekâ alanı tanımlamasına karşın, 1996 yılında doğacı zekâ olarak adlandırdığı sekizinci zekâ alanını da ortaya atmıştır (Demirel, 2004).

Gardner doğacı zekâsı gelişmiş bir kişiyi doğal kaynaklara ve sağlıklı bir çevreye yoğun ilgisi olan, flora ve faunayı tanıyan, canlı ve cansız varlıkların ayırımını doğal dünyada yapabilen ve bu alandaki yeteneklerini üretken olarak kullanabilen bir birey olarak tanımlamaktadır (Saban, 2005, s. 15). Doğacı zekâ, kişinin içinde yaşadığı dünyayı fark etme, hayatındaki olan bitenlere karşı duyarlı olmasıyla ilgilidir.

Diğer zekâ alanları gibi doğa zekâsı da tüm insanlarda vardır. Ancak bazı insanlarda bu özel bir yetenek biçiminde olabilir ve bu farklılık çok küçük yaşlarda gözlenmeye başlanabilir. Doğa zekâsına sahip çocuklar çevreye ve hayvanlara karşı çok ilgili olduklarından dolayı hayvanlar ve doğa olaylarıyla ilgili öykülerden çok hoşlanırlar. Biyoloji, zooloji, gökbilim, botanik, yerbilimleri gibi bilim dallarına büyük ilgi gösterirler. Taş, fosil, kelebek, tüy ve deniz kabuğu gibi şeyleri biriktirmekten büyük zevk alırlar. Doğadaki varlıkların adlarını ve özelliklerini diğer insanlara göre daha kolay öğrenirler ve doğada oluşan değişiklikleri daha kolay fark edebilirler. Bu zekâ türü gelişmiş bireyler, erken yaşta çok iyi bir şekilde doğal yaşamdaki nesneleri sınıflar ve tanımlar. Örneğin üç-dört yaşındaki çocuklar dinozorları birçok yetişkin insandan daha iyi tanımlayabilmektedir (Demirel ve diğerleri, 2006, s. 46). Doğa zekâsı bireylerin, doğal çevreyi

değerlendirebilme ile ilgili (varlıkları birbirinden ayırt etme, sınıflandırma gibi) tüm becerileri kapsar. Gardner, bu yeteneğin insanlığın evrimsel geçmişi ile ilgili olduğuna inanmaktadır. Ona göre, insanlığın avcı-toplayıcılık dönemi ve tarım yapmaya başladığı dönemlerde doğa zekâsı toplumlara yarar sağlamaktaydı. Günümüzde ise bu yönleri güçlü olan insanların çoğunlukla doğa bilimcisi ya da benzeri alanlarda gelişme ve ilerleme gösterdiğini düşünmektedir (Demirel ve diğerleri, 2006, s. 124).

Doğacı zekâ ile bir kişinin bir biyolog yaklaşımıyla hayvanlar ve bitkiler gibi yaşayan canlıları tanıma, onları belli karakteristik özelliklerine bağlı olarak sınıflandırma ve diğerlerinden ayırt etme kabiliyeti veya bir jeolog yaklaşımıyla dünya doğasının bulutları kayalar veya depremler gibi çeşitli karakteristiklerine karşı aşırı ilgili ve duyarlı olması kastedilmekte olup doğa zekâsı güçlü insanlar sağlıklı bir çevre oluşturma bilincine sahiptirler ve çevrelerindeki doğal kaynaklara, bitkilere karşı çok meraklıdırlar (Saban, 2005, s. 14-15).

Doğacı zekânın, özündeki yeterlilikler ise şu şeklinde sıralanabilir: doğa ile bütünleşme, doğal bitki örtüsüne duyarlılık, canlılar ile etkileşim kurma, koruma, doğanın tepkilerine karşı duyarlılık, farkındalık, doğadaki bitki ve hayvanları tanıma ve sınıflandırma, bitki yetiştirme (Bümen, 2004, s. 18).

Doğa zekâsı gelişmiş olan bireyler; izci, dağcı, zoolog, jeolog, biyolog, arkeolog, çiçekçi, botanikçi, ziraat mühendisi, orman mühendisi, çiftçi, avcı, balıkçı, veteriner, çevre mühendisi, fotoğrafçı, peyzaj mimarı, meteoroloji uzmanı gibi meslek alanlarında başarılı olabilirler.

Doğa zekâsı gelişmiş olan bireylerin bazı özellikleri şunlardır:

Doğa olaylarına karşı çok hassas ve duyarlıdır.

Doğaya hayvanat bahçelerine veya tarihsel müzelere olan gezileri çok sever.

Sınıftaki çiçekleri sular ve onların bakımını üstlenir.

Ekolojik çevreyi, doğayı, bitkileri veya hayvanları içeren konuları işlerken çok meraklanır.

Sınıfta hayvan hakları veya çevreyi koruma ile ilgili ateşli konuşmalar yapar.

Kuş beslemek, kelebek ve böcek koleksiyonu oluşturmak gibi doğa ile ilgili projelere katılmayı çok sever.

Doğayı ve canlıları içeren konularda çok başarılıdır.

Toprakla oynamayı ve bitki yetiştirmeyi çok sever.

Mevsimlere ve iklim olaylarına karşı çok ilgilidir.

Çevre bilinci çok iyi gelişmiştir.

Doğadaki çok küçük değişiklikleri, benzerlikleri, farklılıkları ve normal dışı durumları kolayca fark edebilirler.

Bu kişilerin koku alma, görme, duyma dokunma ve tatmayla ilgili duyusal becerileri de oldukça güçlüdür.

Doğadaki varlıkların adlarını ve özelliklerini kolayca öğrenirler (Saban, 2005, s. 15; Demirel, 2006, s. 46).

Öğrencilerdeki doğacı zekâ alanının gelişimini destekleyen öğretim stratejileri arasında aşağıdakiler sıralanabilir:

Doğa gezisi

Kamp yapma

Doğa fotoğrafları çekme

Doğa ile ilgili videolar seyretme

Çeşitli koleksiyonlar

Belgeseller

Ekolojik çalışmalar

Bahçe düzenlemesi

Doğa sesleri dinletme

İşlenen konular doğayla özleştirilebilir

Bir doğa olayla ilgili rapor yazma

Doğa gözlemleri (Saban, 2005, s. 136-139; Selçuk, 2004, s. 70; Demirel, 2006, s. 46).

3.5.9. Varoluşçu Zekâ

Gardner bu sekiz zekâ alanından başka "insanın varoluşla ilgili en temel soruları sorma eğilimini anlatan varoluşçu zekâ alanının da dokuzuncu zekâ alanı olabileceğini düşünmüştür. Ancak varoluşçu zekâ alanının varlığına dair sinir sisteminde bir kanıtın bulunmamış olması nedeniyle varoluşçu zekâ dokuzuncu zekâ olarak tanımlanamamıştır. Bir yeteneğin Gardner tarafından zekâ alanı olarak tanımlanabilmesi için nörolojik bir kanıtı olması gerekmektedir (Selçuk ve diğerleri, 2004).

Varoluşçu zekâ, bireylerin kendilerini nasıl bir konumda gördüklerine ve dünyadaki yerlerini nasıl tanımladıklarına ilişkin büyük sorular sorma ve bu sorulara cevaplar arama kapasitesidir. Bu zekâ tipi dinle ilgili veya herhangi bir inanç sistemini kapsayan bir zekâ değildir. Varoluşçu zekâsı güçlü olan öğrenciler; "Ben Kimim?", "İleride ne olacağız?", "Dünya yüzyıllar önce nasıldı, ilerde nasıl olacak?", "Başka gezegenlerde hayat var mı?", "Öldükten sonra bize ne olacak?", "Neden yaşıyoruz?" gibi sorular üzerinde düşünürler. Armstrong'a göre varoluşçu zekânın doğrudan ders programlarında uygulanması gerekmemektedir. Bu konuda seçici davranılabilir. Diğer zekâ tiplerinin kullanımı gibi dersleri öğretmek için pratikte ve teorikte kullanımı çok da uygun değildir. Diğer zekâ tiplerine göre daha özel bir konumu olmalıdır. Sınıfta öğrencilerin işledikleri konuların alanlarıyla ilgili olarak bilimsel, matematiksel, tarihsel, edebî, sanatsal açıdan varoluşçu bir bakışla olaylara bakmaları istenmektedir. Bunu yaparken insanoğluna ilişkin kültürü daha iyi anlayabilmek için de yaşamdaki temel ilgilere ilişkin sorular üzerinde durulmalıdır. Bu zekâya sahip olan öğrenciler ileriki yaşamlarında din adamı, felsefeci, yazar, sanatçı, bilim insanı olabilir (Akboy, 2005, s. 257-259).

3.6. Çoklu Zekâ Kuramı ve Türk Edebiyatı Öğretimi

Yaşadığımız bilgi ve teknoloji çağında; dersi sessizce dinleyip ezber yaparak öğrenen değil, öğrendiğini kullanan, bunu sorgulayan, öğrendiklerinden hareketle yeni fikirler üretebilen, özgüven sahibi öğrenciler yetiştirmek hedeflenmektedir. Bu nedenle, günümüzde öğrenen ve öğrendiğini kullanabilen bireyler yetiştirebilmek için farklı zekâ türlerine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Gardner, eğitimde çoklu zekânın önemini "Farklı tüm zekâ türleri ve bu zekâların birleşimlerini fark etmemiz çok büyük önem taşır. Bizim genel olarak bu kadar farklı olmamızın nedeni hepimizin farklı türlerde zekâya sahip

olmamızdandır. Eğer bunu fark edebilirsek, dünyada karşılaştığımız birçok sorunu çözme konusunda daha büyük şansımız olacaktır." (Armstrong, 1994, s. 1) şeklinde ifade etmiştir.

Öğrenmenin etkili bir şekilde hayata geçmesi için eğitim öğretim materyalleri de çeşitlenmiştir. Ancak ders kitapları hiçbir zaman önemini kaybetmemiştir. Türk edebiyatı derslerinin, hedeflerini gerçekleştirmesi için geliştirilmiş en önemli kaynaklardan biri kuşkusuz, ders kitaplarıdır. Bu sebeple ders kitaplarındaki metinlerin seçimi çok önemlidir. Bu metinler sayesinde öğrenci teorik bilgiler yanında; topluma uyum sağlama, kültürel değerleri kazanma, millî bilinç düzeyini zenginleştirme, tarih bilinci ve evrensel değerleri kazanma, okuma becerisi ve alışkanlığı kazanma, söz varlığını geliştirme, Türkçeyi sevdirme gibi beceriler kazanır.

Bütün öğrencilerin, ihtiyaçları ve ilgilerine hitap etme amacı olan çoklu zekâ kuramı diğer alanlarda olduğu gibi edebiyat öğretiminde de tercih edilmektedir. Çoklu zekâ kuramının eğitime uyarlanmasındaki aynı nedenlerle edebiyat alanında uygulanmaktadır. Öğrencilere ait farklı zekâ türlerinin geliştirilerek öğrenme süreçlerinde olumlu değişikliklerin meydana getirilmesi, kuramın bu alanda uygulanmasında önemli rol oynamaktadır. Bu sebeple edebiyat öğretiminde çoklu zekâ kuramını uygulayabilmek edebiyat öğretmenleri için önem arz etmektedir.

Öğrencilerin birden fazla zekâ alanına seslendiği için, eğitimi en üst seviyeye çıkarmasını sağlamak amacıyla değer derslerde olduğu gibi edebiyat dersi için de etkili bir öğretim kuramı olan çoklu zekâ kuramı ve bu kurama dayalı öğretimin, edebiyat ilgili kavramlarının anlaşılması, öğrencilerin edebiyata ilgi duyması, edebiyat dersinden hoşlanması ve bu derse, istekli olarak öğrenme faaliyetlerine katılmasını sağlamada önemli bir rolü vardır. Edebiyat olsun başka bir ders olsun bir konu anlatılırken öğrencilerdeki bireysel öğrenme farklılıkları, öğrenme teknikleri, öğrencilerin bireysel ilgi ve ihtiyaçları, öğrenmede güçlük çektikleri alanlar dikkate alınmalıdır. Bu kuram da bunu hedefler, farklı ilgi ve yeteneklere sahip bireyleri dikkate alarak hazırlanan bir öğretim programında amaca daha yaklaşmış olunur. Şöyle ki öğrencilerin edebiyat dersindeki başarılarını etkileyen en önemli etmen, bu derse karşı olan istek ve tutumlarıdır. Edebiyat dersine karşı olumlu tutum sergileyen öğrencilerin bu derste başarılı olmaları beklenir. Çoklu zekâ kuramı esas alınarak hazırlanmış bir edebiyat dersinde, öğrencilerin, derse karşı olumlu tutum sergileyecekleri, bunla doğru orantılı olarak da başarılarının artacağı beklenmektedir.

Türk edebiyatı dersleri çoklu zekâ kuramına yönelik etkinlik hazırlanmasına çok uygundur. Örneğin bir şiir metni işlenirken tüm zekâ alanlarına yönelik soru ve etkinlik hazırlanabilir. Şiirin okunması ve yorumlanması aşamasında sözel zekâya; şiirle ilgili çıkarım yapılmasında mantık-matematik zekâya; şiirin bestelenmesi ya da bestelenmiş şeklinin dinlenmesinde müzikal zekâya; şiirde anlatılanların bir grup çalışmasıyla senaryolaştırılıp canlandırılmasında hem sosyal hem de bedenî zekâya; şiirin hissettirdiklerin ifadesinde içsel zekâya; şiirde anlatılanların bir resimle ifade edilmesinde görsel zekâya hitap edilebilir. Böylece farklı zekâ türleri gelişmiş öğrenciler dikkate alınarak, tam bir öğrenme sağlanmış olur (Yiğit, 2011, s. 20).

Türk edebiyatı derslerinde işlenecek olan metinler ve bu metinlere ait ölçme değerlendirmede kullanılan metin altı soruları ve etkinlikleri, farklı ilgi ve yeteneklere sahip öğrencilerin hepsine hitap edebilecek biçimde hazırlanırsa dersin amacına ulaşılmış olunur.

IV. BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölüm; araştırma modeli, araştırmanın evren ve örneklemi, veri toplama teknikleri, verilerin analizini kapsamaktadır.

4.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada betimsel tarama modelinin ve doküman analizinin bir arada kullanıldığı karma yöntem kullanılmıştır. Bir grubun belli özelliklerini belirlemek için verilerin toplanmasını amaçlayan çalışmalara tarama (survey) araştırması denir (Büyüköztürk vd., 2009, s. 16). "Tarama modelleri, geçmişte ya da hâlen var olan durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Bilinmek istenen şey vardır ve oradadır. Önemli olan onu uygun şekilde gözleyip belirleyebilmektir." (Karasar, 1991, s. 77). "Betimsel araştırmalar, verilen bir durumu olabildiğince tam ve dikkatli bir şekilde tanımlar. Eğitim alanındaki araştırmada, en yaygın betimsel yöntem tarama çalışmasıdır, çünkü araştırmacılar bireylerin, grupların ya da fiziksel ortamların özelliklerini (yetenekler, tercihler, davranışlar vb.) özetler." (Büyüköztürk vd., 2009, s. 21). Doküman incelemesi ise, araştırması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s. 187). Çalışmada; tarama modeli öğretmen görüşlerini belirlemede, doküman analizi de Ortaöğretim 10. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarındaki destan metinlerini incelemede kullanılmıştır.

Araştırmada, öncelikle konuyla ilgili olarak belgesel tarama yapılarak destan, destanın teşekkülü, destanın diğer edebî türlerle ilişkisi, destanın işlevi, sınıflandırılması, çoklu zekâ kuramı, zekâ alanları, zekâ alanları arasındaki ilişki, çoklu zekâ kuramı doğrultusunda önerilen öğretim yöntem ve teknikleri, yapılandırmacı yaklaşımın temele alındığı 10. Sınıf Türk Edebiyatı Öğretim Programları'na göre hazırlanan ders kitaplarında destan metinlerinin çoklu zekâ kuramı açısından incelenmesi kuramsal düzeyde ele alınmıştır. Belirlenen ders kitaplarındaki destan metinleri ve metin altı soruları çoklu zekâ teorisi açısından incelenerek çoklu zekâ unsurları tespit edilmiştir.

Araştırmayı desteklemek amacıyla Türk Edebiyatı ders kitabındaki destanların çoklu zekâ kuramına uygunluğunu belirlemek için İzmir ili, Güzelbahçe ve Urla ilçelerine bağlı ortaöğretim kurumlarında, iki haftalık zaman diliminde bir anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Anket uygulaması için MEB İzmir İl Müdürlüğünden gerekli izinler alınmıştır. Aşağıda bu çalışmada uygulanan evren-örneklem tespiti ve veri analizi hakkında bilgi verilmektedir.

4.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye'de okutulmakta olan Ortaöğretim Türk Edebiyatı ders kitaplarında yer alan destan metinleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini Millî Eğitim Bakanlığı, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığının 14.07.2005 tarih ve 197 sayılı kurul kararıyla kabul edilen ve hâlen kullanılmakta olan 10. Sınıf Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programı'na göre hazırlanan ve 28.06.2006 gün ve 283 sayılı kararı ile kabul edilen 10. sınıf Türk Edebiyatı ders kitabında yer alan tüm destan metinleri oluşturmaktadır.

Anket uygulamamızın evreni, "İzmir ili Güzelbahçe ve Urla ilçelerinde lise eğitimi veren eğitim kurumlarında çalışan Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenleridir". Güzelbahçe ve Urla ilçelerinde toplam 123 öğretmen bulunmaktadır. Evreni temsil edecek örneklem seçimi yapılmamış, tüm öğretmenlere anket uygulanmıştır. 18 adet anket değerlendirmeye uygun olmadığı için analiz edilmemiştir. Bu doğrultuda araştırma grubumuz 105 kişiden oluşmuştur.

4.3. Veri Toplama Tekniği

Araştırmada öncelikle kuramsal çerçeve ile ilgili olarak kaynak taraması yapılmıştır. Kuramsal çerçeve oluşturulduktan sonra bu çerçeve göz önünde bulundurularak belirlenen ders kitabı elde edilmiştir. Çalışmanın yapılacağı ders kitabında yer alan destan metinleri çoklu zekâ kuramı açısından incelenmiştir.

Araştırmayı desteklemek için uygulanan ölçekteki maddeler araştırmacı tarafından düzenlenmiştir. Ölçeğin geçerliliğini denetlemek için Maltepe Askerî Lisesinde görev yapan 26 Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenine pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Örneklem grubumuzda yer alan öğretmenlerin "Türk Edebiyatı Ders Kitabındaki Destanların Çoklu Zekâ Kuramına Uygunluğu" ile ilgili düşüncelerini belirlemek için EK'te sunulan anket formu kullanılmıştır. Anketimizde öğretmenlerin Türk Edebiyatı ders kitabındaki destanların çoklu zekâ kuramlarına uygunluğunu tespit etmeye yönelik bir ölçek (Cronbach's Alpha güvenirlilik katsayısı. 824) bulunmaktadır. Ölçekten elde edilen veriler SPSS 20 programı aracılığıyla frekans analizine tabii tutulmuştur.

4.3.Verilerin Analizi

2005 programına göre hazırlanan 10. sınıf Türk Edebiyatı ders kitabı bünyesindeki destan metinleri doküman incelemesi yoluyla analiz edilmiştir.

Araştırmayı desteklemek üzere yapılandırmacı yaklaşım üzerine hazırlanmış edebiyat ders kitabındaki destan metinlerini, çoklu zekâ kuramına göre kullanmanın işlevini tespit etmeye yönelik olarak öğretmenlere uygulanan anketlerden elde edilen veriler SPSS 20 programı aracılığıyla frekans analizine tabi tutulmuştur.

V. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

Çalışmamızda ortaöğretim Türk edebiyatı 10. sınıf ders kitabındaki destan metinleri, çağdaş bir psikoloji kuramı olan çoklu zekâ kuramı çerçevesinde tahlil edilmiştir.

Destan metinleri incelediğinde çeşitli çoklu zekâ alanlarının birlikte kullanıldığı görülmüştür. Yalnız bazı çoklu zekâ alanlarının kullanımının destan metninin tamamında kendini hissettirirken bazı zekâ alanlarının kullanımı belli bölümlerde ön plana çıktığı fark edilmiştir.

Destanlar sözün başladığı yerdedir; bize sözün nasıl kullanılabileceğini, sözle neler yapılabileceğini gösterir, sözün yolunu, akışını, gücünü gösterir. Ozanlar söyleyişleriyle destanı gönülden gönüle, zihinden zihine yayarlar. Ozanların dilinde kahramanlıklarının söylenmesi, kahramanların belki de en önemli özlemi ve en önemli motivasyonudur; kahraman, bir ozanın diline korkaklığıyla değil, kahramanlığıyla düşmeyi yeğler bu yüzden. Bu durum bize sözün gücünü gösterir. Atalarımızın "Söz ağızdan bir kez çıkar!" demesi bunun içindir belki de... İyi anılmak da, kötü anılmak da sözün gücüyle daha etkileyici bir hal alır. Oğuznâmeler atalarımızın bize söz yoluyla ulaşmasının en güzel örneklerindendir; çoklu zekâ kuramı çerçevesinde yorumlarsak Türk boyları tarafından özellikle sözel-dilsel zekâ alanı diğer zekâ alanlarıyla etkin bir kombinasyon oluşturacak şekilde kullanılmıştır ve asırları aşarak bize ulaşan bir "söz" yaratılmıştır. İşte bu yüzden, sözel-dilsel zekâ alanı sözlü kültür bağlamında, diğer bütün zekâ alanlarının kullanımının da açığa çıkarılmasına öncülük eden, kaynaştırıcı, yansıtıcı ve koruyucu işleviyle kişileri

ve asırları, dedeleri ve torunları "söz" aracılığıyla birbirine yakın kılmıştır diyebiliyoruz (Demren, 2009, s. 48).

5.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

10. Sınıf Türk Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Destan Metinleri ve Metin Sorularına İlişkin Bulgu ve Yorumlar:

2005 yılından itibaren yürürlüğe giren müfredat programı çerçevesinde hazırlanan Ortaöğretim 10. sınıf Türk Edebiyatı ders kitabında, birinci ünitede "Tarih İçinde Türk Edebiyatı" başlığı altında, Türk Edebiyatının Dönemlere Ayrılmasındaki Ölçütler bölümünde; Göç Destanı ele alınmıştır. İkinci ünitede destan metinleri, "Destan Dönemi Türk Edebiyatı" başlığı altında Destan Dönemi ve Yazılı Edebiyat başlıkları altında incelenmiştir. Destan Dönemi başlığı altında; Türeyiş Efsanesi, Hayat Ağacı Efsanesi, Yaratılışlar, Aeterya Upanişad, Ergenekon Destanı, Alp Er Tunga Sagusu, Oğuz Kağan Destanı, İlyada Destanı ve Üç Şehitler Destanı ele alınmıştır. Üçüncü ünitede "İslam Uygarlığı Çevresinde Gelişen Türk Edebiyatı" başlığı altında Olay Çevresinde Gelişen Edebî Metinler bölümünde; Battalnâme, Dede Korkut Hikâyeleri, Danişmentnâme metinleri ele alınmıştır.

5.1.1. Göç Destanı

Bu destan bir Uygur destanıdır ve Türeyiş destanının tabii bir devamı gibidir. Göç Destanının Çin ve İran kaynaklarındaki kayıtlarına göre birbirini tamamlayıcı iki ayrı rivayet hâlinde olduğu bilinmektedir.

Göç destanı, tarihine ve kültürel değerlerine "kutsal taşa" sahip çıkamayan bir milletin nasıl evsiz/yurtsuz kaldığını anlatmaktadır. Söz konusu destan, bir milleti geçmişine bağlayan pek çok mitolojik semboller ile örülmüştür. Destanda geçen ağaç, dağ, su, ateş, demir vb. gibi semboller, Türk milletinin yaşam öyküsünü ve geçmişine dair bilgileri çözümleyebileceğimiz bir yol haritası gibidir. Doğuş ve yeniden doğuş mitleri olan ağaç, dağ ve su sembolleri, destanın yaşam enerjisini besleyen ölümsüz güç kaynaklarıdır (Şenocak, 2013, s. 2525).

Ders kitabında "Türk Edebiyatının Dönemlere Ayrılmasındaki Ölçütler" ünitesinde destan metni örneği teşkil etmesi için destanın tamamı verilmemiştir. Çalışmada elimizdeki metin ölçüsünde değerlendirme yapılacaktır.

> Barçuk-Art Tigin, bir "Iduk-Kut" tur. Turfan'daki Uygur Devleti'nin kağanlarına "Iduk-Kut" derlerdi. Onların ataları da eski Uygurların yerlerinde otururlardı. (Uygurların bu eski yurtlarında) Kara-Korum adlı bir dağ vardı. Bu dağdan iki nehir çıkardı. Bu nehirlerden birine Selenge ve diğerine de Tola adı verilirdi. Bir gece, bu iki nehir arasındaki bir ağaç üzerine kutsal bir ışık inmişti. Halk bu ışığı görünce (hemen toplanmış) bu ağacı beklemeye başlamışlardı. (Bu ışık indikten sonra) Ağaçta bir şişkinlik peyda olmuş ve ağacın gövdesi, tıpkı gebe bir kadının karnı gibi şişmişti. Gökten ışığın inmesi durmamış ve her akşam devamlı olarak (ağacın üzerine) inmeye başlamıştı. Dokuz ay ve on gün geçtikten sonra ağaçtaki bu şişkinlik çatladı ve (ağaçtan) tıpkı dünyadaki insanlar gibi beş çocuk doğdu. (Ögel'den aktaran MEB, 2014, s. 12).

Burada, destan mantığına uygun bir şekilde, olaylar oluş sırasına göre aktarılmış olduğundan mantıksal-matematiksel zekâ alanının kullanımını görüyoruz. Türkler için önemli mitlerden olan ışık ve ağaç motifleri ve tabiat tasvirleri doğa zekâsı alanının kullanımını yansıtırken; olayları gözler önüne serercesine tasvir etmesi görsel zekâ alanının kullanımını desteklemektedir. Ayrıca, sözlü metnin tamamında ifade zenginliğinin etkileyiciliği sözel-dilsel zekâ alanının etkin kullanımını yansıtmaktadır. Olaylar karşısında halkın ortak karara varıp hareket etmesi sosyal zekâ alanının kullanımının göstergesi, ayrıca destana varoluşçu zekâ alanını da destekleyici ifadeler hâkimdir. Ağaca ışığın inmesiyle karnının şişmesi, dokuz ay sonra beş çocuk doğurması varlık sebebinin sorgusunu gösteriyor. Burada Uygurların o dönem inandıkları Mani dinin etkisini görüyoruz.

> Bu çocuklardan en küçüğünün adı Bökü-Han idi. Kendisinin çok yüksek bir kişiliği vardı. Memleketini çok iyi idare edebiliyor ve ayrıca ziraat işleri ile de meşgul oluyordu. Bu suretle kendisi Uygurların kağanı oldu. Kendinden sonra gelen 30'dan fazla soyu da Uygurların başında kaldılar. Yü-Lun Tigin tahta çıktıktan sonra Çin'deki Tang Sülalesi (MS 618-905) ile birçok savaşlar yaptı. Kendi halkını sulha ve rahata kavuşturmak istiyordu. Bunun için de Çin sarayından bir kız alarak aralarında akrabalık kurdu. (Ögel'den aktaran MEB, 2014, s. 12).

Destanda ağaçtan çıkan beş çocuktan sonuncusu Bökü Kağan devletin başına kağan olur. Bökü Han'ın Uygurların kağanı olması tarihî bilgilerle örtüşmektedir. Tarihte de böyle geçiyor olması yönüyle destanın gerçek hayatı konu alan tarafıyla matematiksel-mantıksal zekâ alanına hitap etmektedir. "Kendi halkını sulha ve rahata kavuşturmak istiyordu." Kağanın halkını düşünüp onları rahata kavuşturma arzusu hem içsel-öze dönük zekâ alanının kullanımını yansıtırken; toplumsal bir olguyla ilgisi olması yönüyle sosyal-bireyler arası zekâ alanına da hitap etmektedir.

Kitapta Uygur prensleri duvar resmi Göç destanı metninin yanında verilmiştir. Bu yönüyle Uygur prenslerinin yan yana olduğu resim metinle ilişkisi bakımından görsel zekâ alanının gelişine uygundur.

Göç Destanı metininin, etkinlik sorularını çoklu zekâ kuramına göre incelediğimizde şu sonuçlar elde edilmiştir:

İnceleme bölümünde "Göç Destanı", "Kıssa-i Yûsuf", "Araba Sevdası" adlı üç metin verilmiş, bu metinlerin yapı, dil ve anlatım, zihniyet, gerçeklik bakımından karşılaştırılarak Türk edebiyatının hangi dönemlerine ait olabileceklerinin tartışma yoluyla bulunması ve sonuçların deftere yazılması istenmiştir. "Tartışma sonuçlarının yazılması sözel-dil zekâsının, tablo üzerinden verileri girecekleri için görsel zekâ; diğer türdeki metinler arasındaki farkları sıralayacakları için mantıksal zekâ alanlarına, tartışma grup içinde etkileşimi arttıracağından sosyal-kişiler arası zekânın gelişimine katkı sağlayacaktır. İkinci soruda "Belirlediğiniz sonuçlardan yola çıkarak bu edebî türlerin (destan, mesnevi, roman) Türk edebiyatının hangi dönemine ait olabileceğini tartışınız. Sonuçları defterinize yazınız." ifadelerinde bu türleri ait oldukları edebî dönemlere ayırmakla mantıksal zekâya, sonuçları deftere yazmak ise sözel zekâya sahip öğrencilerin daha rahat yapacakları etkinliklerdir.

Destan, mesnevi ve romanın, yapı, dil ve anlatım, zihniyet ve gerçeklik bakımından karşılaştırılması ve farklılıklarının verilen tabloyla ifade edilmesi istenmiştir. Tablo da görsel bir ögedir. Bu nedenle soru, tablolarla, resimlerle, grafiklerle öğrenen görsel zekâsı gelişmiş öğrencinin; karşılaştırma, farklılıkları, benzerlikleri bulma yönüyle ise mantıksal-matematiksel zekâsı gelişmiş öğrencinin derse katılımını sağlayacaktır.

5.1.2. Türeyiş Destanı

10. sınıf Türk Edebiyatı ders kitabının ikinci ünitesi "Destan Dönemi Türk Edebiyatı"dır. Ünitenin ilk metni Türeyiş Efsanesi'dir.

Türeyiş destanı bir Uygur destanıdır. İki varyantı vardır. Kitapta yer alan metin Göç Destanı'nın devamı niteliğinde olan ağaçtan türemeyi anlatır. Diğer varyantlarda ise Göktürklerin Bozkurt Destanı'yla benzer özelliklere sahiptir. Destan şöyledir:

> Büyük Hun Hakanlarından birinin iki kızı vardır. Kızlarının ikisi de birbirinden güzeldi. Öyle güzeldi ki, Hunlar, bu iki kızın da, ancak tanrılarla evlenebileceğine inanıyor ve bu kızların insanlar için yaratılmadığını söylüyorlardı.
>
> Hakan da aynı şekilde düşündüğü için kızlarını insanlardan uzak tutmasının çaresini aradı. Ülkesinin en kuzey ucunda, insan ayağı az basan veya insan ayağı hiç görmeyen bir yerde, çok yüksek bir kuleye kapattı. Ondan sonra da aklınca inandığı tanrısına yalvarmaya başladı. Öyle bir yalvarıyor ve öyle yakarışlarla tanrısının çağırıyordu ki nihayet bir gün, Hakan'ın kendi aklınca inandığı tanrısı dayanamadı ve bir Bozkurt şeklinde girip geldi. Hun Hakanının kızıyla evlendi.
>
> Bu evlenmeden bir çocuk doğdu; bunlara Dokuz Oğuz-On Uygur denildi ve bu çocukların hepsinin de sesi Bozkurt sesine benzedi, yine bu çocuklar, birer Bozkurt ruhu taşıyarak çoğaldılar (Sepetçioğlu, 1995, s. 125-126).

Kitapta yer alan Türeyiş destanı ise şöyledir:

> Kara-kurum çaylarından sayılan iki nehir vardı. Bunlardan birine Toğla ve diğerine Selenge adı verilirdi. Bu nehirler akarak Kamlancu adlı bir yerde birleşirlerdi. Bu iki ırmağın arasında iki tane ağaç vardı. Bu ağaçlardan biri fusuktu ve diğeri de Farsların naj dedikleri ağaca benziyordu. Kışın bile bunların yaprakları, servi gibi dökülmezdi. Meyvesinin tadı ve şekli ise, tıpkı çam fıstığının tadına benzerdi. Öbür ağaca da tur ağacı derlerdi. Bu iki ağaç da iki dağın arasında yetişerek büyümüştü." (Ögel'den aktaran, MEB, 2014, s. 18)

Türkler için önemli ve kutsal motiflerdendir ağaç, su. Metinde türeyişin gerçekleştiği bu motiflerle beraber bahsi geçen doğa tasvirleriyle doğa zekâ alanının etkin bir şekilde kullanıldığını görüyoruz. Ayrıca, ifadeler okuyucunun zihninde canlı, görsel imgeler oluşturmasına katkı sağlayacak şekilde bütünlenmiştir; bu anlamda görsel-uzamsal zekâ alanının da etkin bir şekilde kullanıldığını söyleyebiliriz. Metinde sağlanan ahenk unsurları, ses uyumları hem müzikal hem de sözel zekâ alanlarının gelişimini desteklemektedir.

> Bir gün bu iki ağacın arasına gökten bir ışık inmişti. Bunun üzerine iki yandaki dağlar yavaş yavaş büyümeye başladılar. Bu durumu gören halk ise hayretler içinde kalmıştı. Uygurlar içlerinde büyük bir saygı duyarak oraya doğru yaklaştılar. Tam yaklaştıkları bir sırada kulaklarına çok tatlı ve güzel müzik nağmeleri gelmeye başladı. Her gece buraya bir ışık inmeye ve ışığın etrafında da otuz defa şimşek çakmaya başladı. Diğer bir gün de aynı yerde ayrı ayrı kurulmuş beş tane çadır gördüler. Bunların her birinde birer çocuk oturuyordu. Her çocuğun karşısında da onları doyurmaya yetecek kadar süt dolu emzikler asılı idi. Çadırın tabanı da baştan aşağıya kadar gümüşle döşenmişti (Ögel'den aktaran, MEB, 2014, s. 18).

Yine burada Türkler için kutsiyet arz eden ışık motifi ve diğer doğa betimlemeleri doğa zekâsı alanına hitap etmektedir. Betimlemelerin gözler önünde canlandırılacak şekilde anlatılması görsel zekâ alanını destekler niteliktedir. Destanda Uygurların içlerinde büyük bir saygı duyarak iki ağaca doğru yöneldiğini anlatması hem içsel boyutunun olması hem de halkın beraber hareket etmesi içsel-öze dönük zekâ ve sosyal-bireyler arası zekâ alanları kombinasyon oluşturarak etkin şekilde kullanıldığını gösteriyor. Metinde "*çok tatlı ve güzel müzik nağmeleri"* gibi naif ifadeler dilin özenle kullanıldığını göstermektedir. Bu yönüyle öğrencilerdeki sözel zekâ alanının gelişimini destekleyicidir.

> Bütün boyların reisleri ve halkları bu garip şeyi görmek için yerlerini bırakıp koşmuşlardı. Bu manzarayı görünce saygı ile diz çöküp selam verdiler. Biraz sonra da çocukları alarak dışarı çıktılar. Besleyip büyütmeleri için de onları sütannelerine ve dadılarına verdiler. Her fırsatta onlara saygı gösteriyorlar ve ikramda bulunuyorlardı. Çocuklar artık süt çocuğu olmaktan çıkıp da konuşmaya başlayınca Uygurlardan anne ve babalarını sordular. Onlar da o iki ağacı gösterdiler. Bunun üzerine halk, çocukları alıp ağaçların yanına gitti. Çocuklar ağaçları görünce onlara tıpkı evladın babasına gösterdiği saygıyı gösterdiler. Ağaçların karşısında diz çöktüler ve yeri öptüler. Bunun üzerine ağaçlar da dile gelip şöyle dediler: (Ögel'den aktaran, MEB, 2014, s. 19).

Bütün haklın ortak bir şuurla hareket etmesi sosyal zekâ alanının, yine çadırlar içindeki çocuklara saygı göstermeleri, ikramlarda bulunup onlara sahip çıkmaları, halkın içsel duygularını da yansıttığı için içsel zekâ alanının gelişimini destekler niteliktedir. Çocukların dile gelmesiyle anne ve babalarını sormaları ve halkın onları iki ağaca götürmesi Uygurların o dönemdeki inançlarının bir yansımasıdır. Bu varlık sorgusu varoluşçu zekâ alanını destekler niteliktedir. Destan mantığına uygun bir şekilde olayların sıralanması mantıksal-matematiksel zekâ alanının etkin kullanımını; görsel ve canlı imgelerin kullanımı ise görsel-uzamsal zekâ alanının kullanımını desteklemektedir.

> Güzel huy ve iyi özelliklerle bezenmiş çocuklar, böyle olurlar ve anne ile babalarına böyle saygı gösterirler. Ömrünüz uzun, adınız ünlü ve şöhretiniz de devamlı olsun!" O bölgelerde yaşayan bütün kavimler bu çocuklara hükümdar oğullarıymış gibi saygı gösterdiler. Çocukları doğdukları yerden şehre dönülünce onların her birine birer ad koydular. En büyüğünün adı Sonkur-Tegin, ikincisinin adı Kotur-Tegin, üçüncüsünün adı Tükel-Tegin, dördüncüsünün adı Or-Tegin ve beşincinin adı da Bökü-Tegin oldu. Çocukların doğuşundaki kutsal durumu görenler, bunlardan birinin hükümdar olarak seçilmesi kanaatine vardılar. Çünkü bunlar, Tanrı tarafından bu iş için gönderilmiş olmalıydılar.
>
> Bu çocuklar arasında Bökü-Tegin gerek güzelliği ve gerekse boyu posu, sabrı, iradesi, ileriyi görüşü bakımından diğerlerinden daha ilerideydi. Ayrıca bütün milletlerin dillerini ve yazılarını da biliyordu. Herkes onun han olarak seçilmesi üzerinde birleşti ve büyük şenlikler yaparak onu hanlık tahtına oturttu. O memleketi adaletle döşedi ve zulüm sahifelerini de kapadı. Onun etrafındaki adamlar, maiyeti, askerleri, atları ve kulları gittikçe çoğalmaya başladı (Ögel'den aktaran, MEB, 2014, s. 19).

Bütün kavimlerin çocuklara sahip çıkması, onları besleyip büyütmeleri, onlara ad vermeleri, onlardan birinin hükümdar olması gerektiği düşüncesine varıp Bökü Kağanı hükümdar yapmaları sosyal zekâ alanının, çocukların Tanrı tarafından gönderildiğini düşünüp onlara kutsiyet atfetmeleri varoluşçu zekâ alanının kullanıldığını gösteriyor.

Bilindiği gibi Bökü Kağan, Türk tarihinin renkli simalarından birisidir. Özellikle Çin'e yaptığı seferler ve bu sırada devlet dini olarak kabul edilen Manihaizm vasıtasıyla ön plana çıkmıştır. Sonunda, beylerin ikazlarına aldırmadığından ve Türklerin millî dini olan Kök Tengri inancını bir kenara atması yüzünden, kendisine karşı tertip edilen bir darbe ile hayatına son verilmiştir (Yılmaz, 2006, s. 119). Destanda hükümdar olan Bökü Kağan'ın varlığı tarihi kaynaklarda yer almaktadır. Destanın gerçekte yaşanmış bir olayı anlattığı

düşüncesi mantıksal-matematiksel zekâ alanının etkin kullanımı destekler niteliktedir. Olaylar dinleyicinin zihninde canlandırılacak şekilde anlatıldığından görsel-uzamsal zekâ alanın kullanımının ve tüm metindeki bu etkili ve uyumlu anlatım aynı zamanda sözel-dilsel zekâ alanın kullanımını yansıtmaktadır.

5.1.3. Hayat Ağacı Efsanesi

Ağaç çeşitli Türk boylarının yaratılış efsanelerinde yerini almıştır. Nitekim Altay mitolojisine göre Tanrı Ülgen, gökyüzüne doğru uzanan, dokuz dallı bir çam ağacının tepesinde oturmaktaydı. Abakan Tatarları göklere uzanan demir bir dağın üzerinde 7 dallı bir kayın ağacının, Kaç Tatarları da yine 7 dallı ve altın yapraklı bir kayın ağacının varlığına inanmaktaydılar. Fin-Ugor kavimlerinden Ostyaklar'a göre ise göğün yedi katını delerek yükseklere çıkan bir dünya ağacı vardı ve hayat kaynağı, dünyanın ortasında bulunan deniz idi. Yakut Türkleri'nde bu dünya ağacı yine kayın ama 9 köklü olarak düşünülür (Ögel, 1998, s. 90-92); söz konusu Türk boyunun bu ağacın içinde oturan Kübey Hatun'dan türediğine, bütün canlıların da bu ağaçtan beslendiğine inanılırdı (Ögel, 1998, s. 96-104). Bu inanç Uygur Türklerinde de devam etmiştir. Ders kitabımızda yer alan Hayat Ağacı Efsanesi bunlardan biridir.

Metinde ilk insanının varlığını sorgulayışı ve atasını arayışının anlatıldığı metin şöyle verilmiştir:

> İlk insan, nereden geldiğini düşünmüş ve bu konuda gün geçtikçe kafasını yormaya başlamış. Nasıl doğdum, nasıl dünyaya geldim diye hep düşünür gezermiş. Artık bir gün kendi kendine şöyle söylenmeye başlamış: "Eğer gökten düşseydim o zaman kar ve buzla örtülü ve buzdan bir adam olurdum. Güney, kuzey, doğu veya batı yönlerinden birinden gelseydim o zaman ben de ağaç ve çayırların izleri olur ve bunlar da rüzgarlarla uçuşurdu. Yok, yerin en derinliklerinden gelseydim elbette ki o zaman çamur ve toz içinde kalırdım!"
>
> İlk insan işte böyle düşüne düşüne kalakalmış. En sonunda şu karara varmış: Demiş ki "Beni doğursa doğursa yine Büyük Ana Kubey Hatun doğurmuş olmalıdır. Çünkü onun içinde bulunduğu ağacın göğsünden sütler akar." Bu sebeple ilk insan hayat ağacının karşısına gitmiş ve şöyle demiş: "Beni doğduran ana sen olmalısın." Ağaç ilk insana, ilk insan da ağaca bakmış ve sonunda adam bu ağacın kendi annesi olduğunu anlamış ve şöyle demiş: "Ben yetim bir çocuk iken sen beni büyüttün! Ben küçük bir çocuk iken sen beni adam ettin!" (Ögel'den aktaran, MEB, 2014, s. 19).

Burada ağırlıklı olarak varlık sorgusu, insanın yaratıcısını araması işlendiğinden Garder'in son zekâ alanı; varoluşçu zekâyı destekler niteliktedir. Kendi içsel muhakemesi, içsel zekâ alanının; bu sorgulama sırasında durumları değerlendirmesi, çıkarımda bulunması

matematiksel zekâ alanının; destanın canlı tasvirlere dayanan anlatımı, okuyucunun zihninde canlı imgeler oluşturulması görsel zekâ alanının; bu imgelerde doğa motiflerinin bulunması doğa zekâsı alanının; metindeki akıcı anlatım sözel-dilsel zekâ alanının kullanımını yansıtmaktadır.

"Destan Dönemi Türk Edebiyatı" adlı ünitenin "Destan Dönemi" başlıklı konusunun inceleme bölümünde "Türeyiş Efsanesi ve Hayat Ağacı Efsanesi" metinlerindeki mitlerin bulunup sözlü olarak ifade edilmesi istenmiştir. Diğer sorularda ise mitlerin doğuşu ile ilgili çıkarımlarda bulunulması, bu çıkarımların tahtaya yazılması istenmiştir. "Sözlü ifade" ve "yazma" etkinlikleri sözel-dil zekâsına yöneliktir.

5.1.4. Yaratılışlar

Türk Milletinin dünyanın yaratılışı hakkındaki duyuş, düşünüş, görüş, buluş ve inanışlarını anlatarak yakın çağlara kadar Orta Asya Türk halkı arasında yaşama gücü gösteren yaratılış masalı Türk Destanları arasında dikkate değer bir başlangıç sayılır (Banarlı, 1997, s. 12). Altay Türkleri dönemine ait bu destan, Türklerin dünyanın yaratılışı hakkındaki düşünceleri ve inançları hakkında bize ışık tutar. İnsanlar, insanlığın ilk dönemlerinde tabiat olaylarını ya derin bir korku, ya da büyük hayranlıkla seyrederlerdi. Hiçbir hadisenin sebebi bilinmeyen bu çağlarda her olay çok mühim, çok meraklı ve mutlaka Tanrıyı düşündüren; esrarlı, hikmetli bir mana taşırdı (Banarlı, 1997, s. 12). Bunun gibi "Yaratılış Destanı"nda Türk mitolojisi ve Türk inanışı hakkında mühim çizgiler bulunmaktadır. Bu bağlamda dile gelmiş, 10. sınıf Türk Edebiyatı ders kitabındaki "Yaratılışlar" şiirini çoklu zekâ kuramı açısından inceleyelim:

Gök boşluğu, ıssızlık, hava.

Deniz. Çepçevre hiçlik.

Karanlık.

İlk Ürperiş. Aydınlığı yaran ilk söz:

Kuihi - kuaha:

Kurusun toprak,

Çekilsin deniz.

Güneş gelir, büyük aydınlık;

Ay gelir, küçük aydınlık;

Yıldızlar gelir.

Kuihi - kuaha.

Gelir Make - Make, ilk insan (Ögel'den aktaran, MEB, 2014, s. 19).

Yaratılışlar şiirinde evrenin insanın varlığı gibi varlığın sorgulanması konusu varoluşçu zekâ alanının kullanımını göstermektedir. Şiirde doğa tasvirleri, doğa zekâsının geliştirici şekilde olduğu gibi, görsel zekâ alanını geliştirici şekilde canlı yapılmıştır. Şiirin dinlemeyi ve öğrenmeyi eğlenceli kılan ritmik yapısı, hem sözel-dilsel zekâ alanının hem de müzikal-ritmik zekâ alanının etkin şekilde kombineli olarak kullanıldığının göstergesidir. Kitapta şiirin yanında verilen resim ise görsel zekâyı destekleyici materyal olarak düşünülebilir.

Şekil 1. MEB (s. 20)

5.1.5. Aeterya Upanişad

Hintlilere ait olan bu destanın kitapta örnek teşkil etmesi için başlangıcı şöyle verilmiştir.

(Hindistan)

Atman başlangıçta tek başına 'bu' idi. Başka hiçbir şey göz açmazdı. Düşündü: Dünyaları var kılmak isterim. Dünyaları var kıldı. Göğün sularını, aydınlık tekerleğinin ışınlarını, ölümün yurtluğunu, evrensel suları... Ötede göğün suları, beride gök; gök onun desteği. Aydınlık tekerleğinin ışıklarıysa ötede ara uzaklık. Yeryüzü ölüme yurtluk; içinde suları barındıran o... (Ögel'den aktaran, MEB, 2014, s. 19).

İnsanların varlık sebeplerini aradığı dönemlerde bu arayış edebî eserlere de yansımıştır. Mitolojiyle iç içe olan bu destanda varlık sorgusu dikkati çekmektedir. Destan bu yönüyle

varoluşçu zekâya hitap etmektedir. Atman'ın düşünüp dünyaları var kılmayı istemesi, içsel zekâ alanını destekler niteliktedir. Aynı zamanda görsel-uzamsal zekâ alanının kullanımının etkisiyle, görsel ve canlı imgeler oluşturulmuş; bu canlı imgeler oluşturulurken, doğa zekâsının etkisiyle, doğa figürleri dikkat çekmektedir.

"Yaratılışlar" ve "Aeterya Upanişad " adlı iki metin verilmiş, bu metinlerle ilgili şu soru sorulmuştur: "Farklı milletlere ait okuduğunuz yaratılış destanlarından hareketle destan dönemi-millet kavramları arasında nasıl bir ilişki olabilir? Tartışınız. Sonuçları maddeler hâlinde tahtaya yazınız." Bu soru da yazma etkinliğiyle sözel-dil zekâ alanını; farklı milletlere ait yaratılış destanlarının karşılaştırılması ve millet kavramları arasındaki ilişkinin değerlendirilmesiyle mantıksal zekâ alanını geliştirici niteliğe sahiptir.

5.1.6. Ergenekon Destanı

Ergenekon destanı Türk destanlarının en önemli sözlü ürünlerindendir. Türk kavimlerinden Göktürkleri mevzu alır. Göktürklerin kökeni hakkında bilgi verir. Bu destan Bozkurt destanının daha zengin bir şeklidir. Destana göre Ergenekon, Türklerin yüzyıllarca çift sürerek, av avlayarak, maden işleyerek yaşayıp çoğaldığı mukaddes toprakların adıdır (Banarlı, 1997, s. 25).

> Türk iline, Oğuz Han soyundan İl Han padişah oldu. Bu sırada Tatarların başında Sevinç Han vardı. Aralarında vuruş çıkmıştı. İl Han daima galip geliyordu. Sevinç Han, Kırgız Hanı'na birçok adam ve hediye göndererek onu kendi etrafına çekti. Oralardaki kabilelerin en kalabalığı Türkler olduğundan bütün savaşlarda üstün geliyorlardı. Bütün Türk illerinde Türk'ün oku ötmeyen, kolu yetmeyen bir yer yoktu. Bundan dolayı bütün kabileler Türk'ü kötülerlerdi. Sevinç Han, öteki boylara da elçiler gönderip birleşmek ve Türklerden öç almak üzere anlaştı. Hepsi birleşerek Türklerin üzerine yürüdüler. Türkler, çadır ve sürülerini bir yere yığıp etrafına hendek kazdılar; beklediler. Sevinç Han geldi (Ögel'den aktaran, MEB, 2014, s. 21).

"Ergenekon" destan metnini incelediğimizde diğer destanlarda olduğu gibi çeşitli çoklu zekâ alanlarının kombinasyon oluşturacak şekilde kullanıldığını söyleyebiliriz. Ergenekon Destanı'nın bir destan olarak neden-sonuç çerçevesinde başladığı görülüyor. Türklerle Tatarların arasının açılması, Türk iline karşı diğer boyların birleşmesi mantıkî bir süreçte ele alınması mantıksal-matematiksel zekâ alanının kullanımını destekler niteliktedir. Türklere karşı diğer boyların ortak karar alıp beraber hareket etmeleri, sosyal zekâ alanının; destanın canlı tasvirlere dayanan anlatımı, okuyucunun zihninde canlı imgeler

oluşturulması açısından görsel-uzamsal zekâ alanının, bu canlı imgelerin seçilip kullanılması da sözel zekâ alanının kullanımını göstermektedir.

> Vuruş başladı. On gün savaş oldu. On günde de Türkler üstün geldi. Bunun üzerine Sevinç Han, bütün han ve beyleri topladı. Gizlice görüştüler. Sevinç Han, "Biz bunlara hile yapmazsak işimiz bitiktir." dedi. Ertesi gün, tanla çadırlarını kaldırıp kötü mallarını ve birtakım ağırlıklarını bırakarak kaçtılar. Türkler, güçsüzlükten kaçtıklarını sanarak bunları kovaladılar. Tatarlar dönüp çarpıştılar. Bu sefer Türkler yenildi. Ordugâhlarına gelinceye kadar onları kestiler. Bütün ordugâhı zapt ettiler. Bütün çadırları orada olduğu için Türklerden bir aile bile kurtulmadı. Büyüklerini kılıçtan geçirdiler, küçüklerin her birini bir kişi tutsak olarak aldı. Tutsak olanlar, efendilerinin boy adını aldılar. Böylece dünyada Türk'ten eser kalmadı (Ögel'den aktaran, MEB, 2014, s. 21).

Burada renkli tasvirlerle savaş sahnesi okuyucunun zihninde canlandırılmıştır. Savaşta yine Türkler galip gelince Sevinç Han'ın hile yapmayı düşünmesi içsel; bu fikrini diğer boyları toplayıp onlarla paylaşıp plan yapmaları sosyal zekâ alanını desteklemektedir. Ayrıca okuyucunun gözünde savaş sahnesinin canlanması ve bu çarpışmanın hareketliliği hem görsel zekâ hem de bedensel zekâ alanlarının kullanımını göstermektedir.

> Sevinç Han, Türk ilini yağmaladıktan sonra ülkesine dönmüştü. İl Han'ın oğulları savaşta ölmüşlerdi. Yalnız en küçüğü olan Kıyan kalmıştı. Kıyan o yıl evlenmişti. İl Han'ın kardeşinin oğullarından olan Nüküz de o yıl evlenmişti. Bunların ikisi de aynı bölükten iki kişiye tutsak olmuştu. Savaştan on gün sonra bir gece atlanıp hatunlarıyla birlikte kaçtılar. Savaştan önce ordu kurdukları yere geldiler. Düşmandan kaçıp gelen deve, at, öküz ve koyunları orada buldular. Konuşup şöyle dediler: "Burada kalsak bir gün düşmanlarımız bizi bulur, bir kabileye gitsek hepsi de bize düşman. İyisi mi dağlar arasında kimsenin daha yolu düşmemiş olan bir yere gidip oturalım." Sürülerini sürüp dağlara doğru yürüdüler. Yabani koyunların yürüdüğü bir yolu tutup tırmanarak yüksek bir dağın boğazına vardılar. Oradan tepeye çıkıp öte yana indiler. Oraları iyice gözden geçirdiler. Geldikleri yoldan başka yol olmadığını gördüler. O yol da öyle bir yoldu ki bir deve, bir keçi bin güçlükle yürüyebilirdi. Ayağı biraz sürçse düşer, parçalanırdı. Vardıkları geniş ve sonsuz bir ülke idi. İçinde akarsular, kaynaklar, türlü otlar, çayırlar, yemişli ağaçlar, türlü türlü avlar vardı. Bunu görünce Tanrı'ya şükürler kıldılar. Kışın mallarının etini yer, derilerini giyer, yazın sütünü içerlerdi. Oraya Ergenekon adını verdiler. Ergene dağ kemeri, Kon dik demektir. Orası dağın doruğu idi (Ögel'den aktaran, MEB, 2014, s. 21).

Savaş sonrasının anlatıldığı bu sahnede İl Han'ın küçük oğlu Kıyan ve yeğeni Nüküz'ün, hanımlarını alarak kaçmaları, hareketlilik bildirmesi açısından bedensel zekâ alanı, kaçtıktan sonra düşmanın kendilerini bulup öldürmemesi için nereye gideceklerine konuşup beraber karar vermeleri sosyal zekâ alanı, gittikleri yerlerdeki tabiat unsurlarının canlı tasviri hem doğa zekâ alanı, beraberinde bu tasvirin okuyucunun belleğinde canlanması yönüyle görsel zekâ alanı kullanılmıştır. Gittikleri yere verilen adın "ergene-dağ kemeri", "kon-dik" şeklinde, coğrafî şeklin düşünülerek verilmesinde mantıksal zekâ alanına vurgu yapmaktadır. Ayrıca metindeki bu etkili ve uyumlu anlatım aynı zamanda sözel-dilsel zekâ alanının da kullanımını yansıtmaktadır.

> Burada Kıyan ve Nüküz'un oğulları çoğaldı. Kıyan'ın oğulları daha çok oldu. Kıyan'ın oğullarına Kıyat dediler. Nüküz'ün oğullarının bir nicesine Nüküzler, bir nicesine Dürlügin dediler. Kıyan diye, dağdan şiddetle ve hızla inen sele derler. İl Han'ın oğlu güçlü ve tez bir kişi olduğundan ona bu adı vermişlerdi. Kıyat, Kıyan'ın çokluğudur. Bu ikisinin soyları uzun bir süre Ergenekon'da kaldı. Çoğaldıkça çoğaldılar. Her aile uruk adıyla bir oymak teşkil etti (Ögel'den aktaran, MEB, 2014, s. 21).

Ergenekon'da Kıyan ve Nüküz'ün nüfusunun artmasının anlatıldığı bölümde Kıyan ve Nüküz'ün çocuklarına verilen adların sebebi anlatılarak mantıksal zekâ alanının kullanımı görülüyor. Yine açıklayıcı anlatımın hâkim olduğu paragrafta sözel zekâ alanının kullanımını gözlemliyoruz.

> Dört yüz yıl sonra kendileri ve sürüleri o kadar çoğaldı ki artık oralara sığmadılar. Bunun üzerine toplandılar ve konuştular. "Atalarımızdan işitirdik, Ergenekon'un dışında geniş ve güzel bir ülke varmış. Atalarımız orada otururlarmış. Tatar baş olup öteki boylarla birlikte bizim uruğumuzu kırmış, yurdumuzu almış. Artık Tanrı'ya şükür, düşmandan korkarak dağda kapanıp kalacak durumda değiliz. Bir yol bularak bu dağdan göçüp çıkalım. Bize dost olanla görüşür, düşman olanla güreşiriz." dediler. Hepsi bu düşünceyi beğendi. Çıkmaya yol aradılar. Bir türlü bulamadılar. Bir demirci, "Ben bir yer gördüm, orada bir demir madeni var. Sanıyorum ki bir kattır. Onu eritirsek yol buluruz." dedi. Gidip orayı gördüler, demircinin sözünü uygun buldular (Ögel'den aktaran, MEB, 2014, s. 21).

Zaman geçişlerinin destan mantığına uygun bir şekilde veriliğini bu metinde görüyoruz, bu durumun yanında Türklerin Ergenekon'a sığmayıp çıkış yolu bulma gerekçeleri ve çıkış yolunun bulunulamayışı üzerine bir demircinin demir dağını eritme düşüncesi mantıksal-matematiksel zekâ alanının etkin kullanımını yansıtmaktadır. Ergenekon'a sığmadıkları için buradan çıkmak gerektiğini bir araya gelip şu düşüncelerle ifade etmeleri "Atalarımızdan işitirdik, Ergenekon'un dışında geniş ve güzel bir ülke varmış. Atalarımız orada otururlarmış. Tatar baş olup öteki boylarla birlikte bizim uruğumuzu kırmış, yurdumuzu almış. Artık Tanrı'ya şükür, düşmandan korkarak dağda kapanıp kalacak durumda değiliz. Bir yol bularak bu dağdan göçüp çıkalım. Bize dost olanla görüşür, düşman olanla güreşiriz." ve etrafı ulu dağlar, yalçın kayalarla çevrili olan Ergenekon'dan çıkış yolu bulamayınca bir demircinin "Ben bir yer gördüm, orada bir demir madeni var. Sanıyorum ki bir kattır. Onu eritirsek yol buluruz." diye söylediği çıkış önerisini beraber karar vermeleri sosyal zekânın kullanımını yansıtmaktadır. Yine "Artık Tanrı'ya şükür, düşmandan korkarak dağda kapanıp kalacak durumda değiliz. Bir yol bularak bu dağdan göçüp çıkalım. Bize dost olanla görüşür, düşman olanla güreşiriz." ifadesi Göktürklerin dini inançlarını yani yaratılış kavramına inandıklarını yansıttığı için varoluşçu zekâ alanına hitap ettiği söylenebilir.

> Millete odun ve kömür vergisi saldılar. Herkes vergisini getirdi. Dağın böğründeki çatlağa bir sıra odun, bir sıra kömür dizdiler. Dağın tepesine ve öteki yanlarına da odun ve kömür yığdıktan sonra deriden yetmiş körük yaptılar, yetmiş yere koydular. Ateşlediler, hepsini birden körüklediler. Tanrı'nın gücüyle demir eridi. Bir yüklü deve geçecek kadar yol açıldı. O ayı, o günü, o saati belleyip dışarı çıktılar. İşte o gün Türklerce bayram sayıldı. O günden beri bu kurtuluş gününde bayram yaparlar. Bir demir parçasını ateşte kızdırdılar. Demir kıpkırmızı olunca önce han, demiri kıskaçla tutup örsün üstüne koyar, çekiçle vurur. Sonra bütün beyler de öyle yapar. Bu günü çok değerli sayarak "zindandan çıkıp ata yurduna geldiğimiz gün" derler (Ögel'den aktaran, MEB, 2014, s. 21).

Dağı eritmek için yapılanlar, mantıksal-matematiksel zekâ alanının etkisiyle oluşturulmuş destan mantığına uygun bir şekilde verilmiş. Millete odun ve kömür vergisinin verilmesi, herkesin yakacak getirmesi, iş birliği içinde demir dağının eritilmesi, Ergenekon'dan çıkış gününü bayram saymaları ve her yıl o kurtuluş gününde kutlama yapmaları sosyal zekâ alanının ve bütün bunlar millî birlik duygusu ile yapıldığından içsel zekâ alanının kullanımını gösterir. Görsel ve ayrıntılı anlatım, gözümüzün önünde nevruzun nasıl kutlandığını canlandırmaktadır. Bu görsel zekâ alanını, metnin zihinlerde canlandıracak şekilde etkin bir anlatımla okuyucuya sunulması da sözel-dilsel zekâ alanının kullanıldığını göstermektedir. Bu canlı imgeler oluşturulurken, doğa zekâsının etkisiyle, doğada bulunan renk ve nesneler kullanılmıştır.

> Ergenekon'dan çıktıklarında Türklerin hanı Kıyan soyundan, Korlas uruğundan Börte Çene (Çine) idi. Bütün boylara elçiler göndererek Ergenekon'dan çıktıklarını bildirdi. Boyların kimi sevindi, kimi yerindi. Tatarlar ise bunların üzerine yürüdü. Saf bağlandı, savaş oldu. Türkler yendiler. Tatarların büyüklerini kılıçtan geçirdiler, küçüklerini tutsak ettiler. Böylece dört yüz yıl sonra kanlarını aldılar. Mallarını zapt ettiler ve ana yurtlarında oturdular. O yurtta oturan boylar içinde Tatar'dan güçlüsü yoktu. Türkler onları kırınca artık oradaki boyların en güçlüsü ve başı Türkler oldu. Hatta kimi uruklar Türk olmadıkları halde Türk'üz diyerek onlarla birleşti (Ögel'den aktaran, MEB, 2014, s. 22)

Türklerin Ergenekon'dan çıktıklarını duyan kimi boyun sevinip kimisinin üzülmesi, sevinmek ve üzülmek içsel duyguları ifade ettiği için, içsel zekâ alanının kullanımı gösterir. Tatarların Türklere savaş açması ve Türklerin öç alma duyguları, sonuçta Türklerin kanlarını yerde koymayıp Tatarları yenip ana yurtlarını geri almaları mantıksal zekâ alanının kullanımını gösterir. O yörede boyların en güçlüsü Türkler olunca diğer boylardan kimisinin Türk'üz diyerek Türklerin yanında yer almaları boydaki ileri gelenlerin birlikte karar verileceği bir durum olduğu için sosyal zekâ alanının kullanımını gösterir. Yapılan betimlemelerdeki canlılık, anlatımdaki açıklık, duruluk okuyucunun gözünde canlanacağından ve sıkılmadan metnin içerisine dâhil olacağından görsel zekâ alanı ve sözel zekâ alanının kullanıldığını göstermektedir.

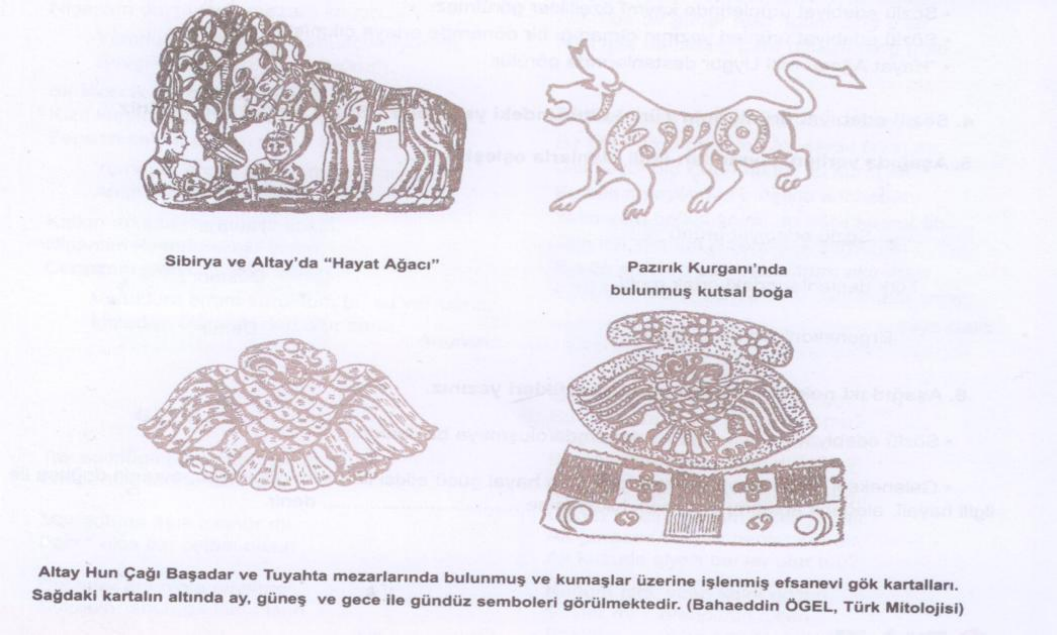
Ergenekon Destanı metininden sonra verilen inceleme sorularına baktığımızda ilk soruda, Ergenekon Destanı'nda anlatılanlara izleyici gözüyle bakılıp sözlü olarak ifade edilmesi istenmiştir. Film izler gibi olayları gözler önünden geçirmek görsel zekâ alanını, sözel ifade etmek sözel- dilsel zekâ alanını geliştirici sorulardır.

İkinci soruda, o dönemin zihniyetini ve yaşam biçimini yansıtıcı cümlelerin bulunup tahtaya yazılması istenmiş. Bu çalışma sözel- dilsel zekâ alanını geliştirici soru iken; yine "O dönem ve bu dönem yaşam biçimini kıyaslayınız." sorusu karşılaştırma yapılacağından matematiksel- mantıksal zekâ alanına hitap eder. "Ergenekon Destanı hangi özel günü ifade eder? Sözlü olarak ifade ediniz." sorusunda toplum tarafından ortak şuurla kabul edilen bu özel günün farkında olmak sosyal zekâ alanının, sözlü ifade etmek sözel zekânın gelişimini sağlar.

Şekil 2. MEB (s. 22)

Anlama ve Yorumlama bölümünde ise destan dönemine ait temsilî resimler verilmiştir. Bu resimlerden yola çıkarak destan döneminin zihniyetiyle ilgili yorum yapılması ve yorumların sözlü olarak ifade edilmesi istenmiştir. Resimlerden yola çıkarak yorum yapmak hem görsel zekâ alanına hem de sözel-dil zekâsına işaret etmektedir.

Şekil 3. MEB (s. 23)

İkinci soruda, destan dönemine ait mitolojik resimlerden yola çıkılarak, mitolojik ögelerin sözlü edebiyat döneminin sanatını ve dilini nasıl etkilediğini tartışma yoluyla bulunup tartışma sonuçlarının yazılmasını istenmiştir. Verilen resimlerle görsel zekâya; tartışma yöntemiyle sosyal-kişiler arası zekâya, sonuçların yazıyla ifadesi de sözel zekâya hizmet etmektedir.

5.1.7. Alp Er Tunga Sagusu

Tarihçe bilinen en eski Türk destanları, Türk efsaneleri diye de anılan ilk Türk Devleti Sakalar çağından kalma Alp Er Tunga ve Şu destanlarıdır (Gençosman, 1972, s. 7). Şehnâme'de Efrâsiyâb adıyla geçen Alp Er Tunga, Saka Devleti'nin hükümdarıdır.

Alp Er Tunga'nın hayatı ile ilgili kayıtların en eskisini Heredot tarihinde görmekteyiz. Sakalar M. Ö. 653-625 yılları arasında en güçlü dönemlerini yaşadılar. Bu dönemlerdeki hükümdarları Modova idi. Heredot'un Modova olarak tanıttığı hükümdar İran kaynaklarında Afrasiyab olarak geçer (Öztürk, 1980, s. 98). M. Ö. VII. yüzyılda yapılan Türk-İran savaşları ile nâm kazanmış olan hükümdar, İranlıları defalarca yenilgiye uğratmış, sonunda İran hükümdarına yenilerek öldürülmüştür. Onun ölümü ile Saka devleti eski büyüklüğünü kaybetmiştir. Bu kahraman hakkında Türklerin söylediği destan günümüze ulaşmamıştır. Ancak İran tarihinde Afrâsyâb adı ile geçmiştir. Türk milletinin

gönlünde yaşayan hükümdar, Divan-ı Lugati't-Türk' te sık sık anılmıştır (Banarlı, 1997, s. 14).

1.
Alp Er Tunga öldi mü
Issız ajun kaldı mu
Ödlek öçin aldı mu
Emdi yürek yırtılur

[Alp Er Tunga öldü mü?
Kötü dünya kaldı mı?
Felek (böylece) öcünü aldı mı?
Şimdi yürek (ler onun ölümünün acısı ile) yırtılır.]

Alp Er Tunga'nın ölümünün kabul edilemeyişinin anlatıldığı dörtlükte feleğe sitem var. Alp Er Tunga'nın ölümü üzerine feleğin öcünü alması şeklinde düşünülmesi ve şimdi yürek yırtılır şeklindeki ifadeler ölüm üzerine yaşanan duyguları, neden-sonuç ilişkisi içinde mantıklı bir şeklide verilmesi mantıksal zekâ alanını, ölüm üzerine hissedilen içsel duyguların ifade edilmesi, yaşanan üzüntünün anlatılması içsel zekâ alanını, bu duyguların bir uyum, bir ahenk içinde şiir türünde dile getirilmesi ritmik zekâ alanını, sözün etkili ve dinlenir olması açısından da sözel-dilsel zekâ alanını etkin şekilde kullanılır görüyoruz.

2.
Ödlek küni tavratur
Yalnguk küçin kevretür
Erdin ajun sevretür
Kaçsa takı ertilür

[Feleğin günleri çabuk geçer.
(Ve felek böylece) insanın gücünü (git gide) zayıflatır.
(Ve) dünyadaki insanları azaltır.
(İnsanlar felekten kurtulmak için) kaçsalar (bile bu
yarışta) yine geçilirler.)]

Burada dünyanın günlerinin çabuk geçmesi insanın gücünü azaltması, ömrünü tüketmesi böylece insanların bu durumdan kaçsalar dahi buna (ölüme) yakalanacakları böylelikle dünyada insanların azalacağı düşüncesi neden-sonuç ilişkisiyle kurulmuş mantıksal zekâ alanını destekler niteliktedir. Aynı şekilde ahenk unsurları ve sözün etkin bir şekilde kullanımıyla ritmik zekâ alanı ve sözel zekâ alanı kullanılmıştır.

3.

Ögreyüki mundag ok
Munda adın tıldag ok
Atsa ajun ugrap ok
Taglar başı kertilür

[(Feleğin) adeti böyledir işte!
Bundan başka(sı) da bahanedir zaten.
(Felek bir kere) niyet edip (de) ok atarsa
Dağların başı (bile) kertilir!]

Burada feleğin gücünden bahsediyor, felek niyet edip de ok atarsa dağın başını bile uçurur, ortadan kaldırır diyor. Tabiat unsurlarına yer verilmesi doğa zekâsının kullanıldığı gösterir, yine sagunun şiirsel özelliği ritmik zekâ ve sözel zekâ alanlarını desteklemektedir.

4.

Begler atın argurup
Kadgu anı torgurup
Mengzi yüzi sargarup
Kürküm angar türtülür (Yüzlerine)

[Beyler atlarını yordular.
Kaygı(ve keder) onları zayıflattı.
Bet ve benizleri (öyle) sarardı (ki)
Safran sürülmüş (sanırsınız)].

Bu dörtlükte doğanın bir parçası olan "at", "safran" kullanılarak doğa zekâsı kullanılmıştır. Beylerin kederlenmesi içsel zekâ alanının, bundan ötürü de sebep-sonuç ilişkisi neticesinde zayıflamaları mantıksal zekâ alanının kullanımını gösterir. Uyumlu ritmik yapıda ele alındığında genel olarak tasvirlerinden yararlanmış olması müzikal-ritmik zekâ alanının ve sözel-dilsel zekâ alanının kullanımını yansıtmaktadır.

5.

Ulşıp eren börleyü
Yırtıp yaka orlayu
Sıkrıp üni yurlayu
Sıgtap közi örtülür

[Erkekler kurtlar gibi hep birlikte uluyorlar.
Yakalarını yırtıyor ve çığlık atıyorlar.
Islık çalar gibi sesler çıkarıyor ve feryat ediyorlar.
Ağlamaktan gözleri (yaşlarla) örtülüyor.]

Tamamıyla eylem bildiren ifadeler bedensel zekâ alanını destekler niteliktedir. Yiğitlerin içinde bulunduğu ruh hâlinin anlatılması ve anlatılırken doğa unsurlarından yararlanarak benzetme yapılması içsel zekâ alanını ve doğa zekâ alanını desteklemektedir. Aynı şekilde erkeklerin kurtlar gibi hep birlikte ulumaları, yakalarını yırtıp feryat etmeleri ifadeleri beraberlik bildirdiği için sosyal zekâ alanının ve bunun resmeder gibi anlatılması da görsel zekâ alanının kullanımını desteklemektedir. Ayrıca sözlerle yaratılan anlamsal ve ritimsel uyum da sözel-dilsel zekâ ve müzikal-ritmik zekâ alanlarının kullanımını yansıtmaktadır.

6.
Könglüm için örtedi
Bütmiş başıg kartadı
Kecmiş ödüg irtedi
Tün kün keçip irtelür

[Gönlüm (acıdan) için için yandı.
(Bu acı) kapanmış yarayı (yeniden) deşti.
(Gönlüm) geçmiş zamanları aradı.
Geceler ve gündüzler geçtikçe (de o zamanlar) aranıyor.]

Dörtlüğün tamamına Alp Er Tunga'nın ölümü üzerine duyulan acı, üzüntü hâkim. Şairin içsel dünyasını bu şekilde yansıtması içsel zekâ alanını kullandığını gösteriyor. Geceden, gündüzden bahsetmesi doğa zekâ alanını çağrıştırmaktadır. Diğer dörtlüklerde olduğu gibi ritmik zekâ ve sözel zekâ alanları bu dörtlükte de kullanılmıştır.

7.
Ödlek arıg kevredi
Yunçıg yavuz tovradı
Erdem yeme sevredi
Ajun begi çertilür

[Felek iyice zayıfladı.
Sefil ve kötü olanlar güçlenip kuvvetlendi.
Edep ve erdem de (iyice) azaldı.
(Çünkü) dünyanın beyi (olan Afrasiyab) yok oldu.]

8.
Ödlek kamug köfredi
Erdem arıg sevredi
Yunçıg yavuz tovradı
Erdem begi çertilür

[Felek bütün bütüne zayıfladı.
Edep ve erdem iyice azaldı.
Sefil ve kötü olanlar güçlenip kuvvetlendi.
Edep ve erdem beyi (olan Afrasiyab) yok oldu.]

Bu dörtlüklerde şairin iç dünyasının yansımalarını görüyoruz. Alp Er Tunga ölünce şaire göre; felek zayıflamış, kötüler kuvvetlenmiş, edep ve erdem azalmıştır. Bu durum şairin kendi düşüncelerinin yansıması olduğu için, içsel zekâ alanın kullanıldığını gösterir. Aynı şekilde sözel zekâ ve ritmik zekâ alanlarının kullanıldığını göstermektedir.

9.
Bilge bögü yunçıdı
Ajun anı yançıdı
Erdem eti tınçıdı
Yerke tegip sürtülür

[Bilgili ve akıllı (olanların hâli) kötüleşti.
Dünya onları ezip çiğnedi ve hırpaladı.
Edep ve erdemin etleri çürüdü ve bozuldu.
(Bu etler vücuttan sarkıyor ve) yerlere değip sürükleniyor.] (Tekin'den aktaran, MEB, 2014, s. 26-27).

Bu dörtlükte de şairin, Alp Er Tunga'nın ölümüyle yaşadığı acıların etkisiyle isyanı anlatılmaktadır. İçsel zekâ alanının hâkim olduğu dörtlükte betimlemelerin canlı bir şekilde verilmesi görsel zekâ alanının; aynı zaman da diğer dörtlüklerde olduğu gibi sözel ve ritmik zekâ alanları da kullanılmıştır.

Saka Türklerine ait olan Alp Er Tunga sagusunda genel olarak; mantıksal-matematiksel zekâ; doğa zekâsı; görsel-uzamsal zekâ; müzikal- ritmik zekâ; içsel-öze dönük zekâ; sosyal-bireyler arası zekâ ve sözel-dilsel zekâ alanlarının hepsinin etkin bir şekilde kullanıldığını görebiliriz.

Metin sorularını incelediğimizde ise, "İnsanın toplumdaki yeri, insan-doğa ilişkisi ve sosyal yapı gibi hususlardan hareketle sagunun ait olduğu tarihsel dönemin zihniyeti ile ilgili çıkarımlarda bulunuz." etkinliğinde, insan doğa ilişkisine vurgu yapması doğa zekâsını, yine insan-doğa ilişkisi ve sosyal yapıdan hareketle dönemin zihniyetiyle ilgi çıkarımda bulunmasının istenmesi, matematiksel-mantıksal zekâ alanını geliştirmeye yöneliktir.

İkinci etkinlikte; Alp Er Tunga sagusuna bir ad vermek isteseydiniz sizin için hangi ad uygun olurdu, sorusu öğrencinin kişisel duygu dünyasını ortaya koyacağından içsel zekânın gelişimine imkân sağlar niteliktedir. Sorunun devamında, saguda anlatılanların öyküleyerek deftere yazılması ve yazılanların arkadaşlarla paylaşılmasının istenmesi; sagunun öyküleyerek deftere yazılması sözel-dilsel zekâ alanını, arkadaşlarla paylaşılması da grupla iletişimi sağlayacağından sosyal zekâ alanını geliştirici özelliktedir. "Sagunun kafiye ve rediflerini bularak tahtaya yazınız." ve "Alp Er Tunga sagusunda dile getirilen duyguları dikkate alarak saguyu ezgiyle okuyunuz." soruları müzikal-ritmik zekâyla alakalıdır. Çünkü kafiye, redif, ölçü ve durak şiire ritim, ahenk veren ögeler olduğu için sagunun ezgiyle söylenmesi istenmiştir.

"Şiirdeki deyimleri bularak cümle içinde kullanınız."; "Saguda kullanılan edebî sanatları bularak aşağıdaki bölümlere yazınız."; "Bu sanatların şiirin anlamı üzerindeki etkisi nedir? Tartışınız. Tartışma sonuçlarının defterinize yazınız." Bu sorularda sözel-dil zekâsına ait unsurlar görülmektedir. Bu etkinlikler özellikle sözel konularla ilgili araştırma yapmaktan hoşlanan sözel-dil zekâsı gelişmiş öğrencilere yöneliktir.

Anlama ve yorumlama bölümünde, inceleme bölümünde verilen sagu ve koşuk metinlerinden yola çıkılarak, bu nazım biçimlerinin benzer ve farklı yönlerinin bulunması istenmiştir. Benzerlik ve farklılıkların bulunması mantık-matematik zekâsının gelişimine olanak sağlamaktadır. Soruda tablo kullanılması görsel zekânın gelişimine katkı sağlayıcı niteliktedir.

5.1.8. Oğuz Kağan Destanı

Bu destan Türk töresinin kuruluşudur. Türk devleti ile milletinin düzen ve işleyişi bu destan ile anlatılmıştır (Togan, 1982, s. 148). Bu destanda Hunların hükümdarı Oğuz Kağan'ın doğması, evlenmesi, kağan (hakan) olması, Orta Asya'da Türk birliğini kurması, ölümünden önce imparatorluğu oğulları arasında bölüşülmesi anlatılır (Ögel, 1995, s. 15).

Bugünkü bilgimize göre Oğuz Kağan destanı, M. Ö. II. asırda doğmuş M. S. XIII. asırda yazıya geçirilmiştir. Bu zamana kadar destanın yaşamış olması destana verilen ehemmiyeti gösterir. Aynı destan araya giren başka hadiselerle değişip biraz da masallaşarak farklı yazmalarda geçmiştir. Bunlardan en önemlilerinden, İslamî motifleri de içinde barındıran bir nüshadır. Bu yazmaya göre Türk milletinin en eski atası "Türk"tür. Nuh'un Yafes adlı oğlundan olma Türk, Işık gölü çevresine yerleşmiştir. İlk çadırı da o yapmıştır. Başlangıçta Müslüman olan millet Kara Han adlı bir hükümdardan sonra puta tapmaya başlamışlardır. Kara Han'ın oğlu Oğuz ise doğduğu andan itibaren Müslüman'dır. Büyüdüğünde ise babası Kara Han ile savaşıp onu yenmiştir (Banarlı, 1997, s. 21).

Oğuz Han'ın doğuşu:

...Olsun dediler.
Onun resmi işte budur:
Ondan sonra da yine sevinç ve neşe buldular.
Yine günlerden bir gün
Ay Kağan'ın gözü parladı; erkek oğul doğurdu.
Bu çocuğun yüzü gök; ağzı ateş (gibi) kızıl,
Gözleri ela, saçları ve kaşları kara idi.
Perilerden daha güzeldi.
Geldi ana göğsüne, aldı emdi sütünü,
İstemedi bir daha içmek kendi sütünü
Pişmemiş etler ister, aş, yemek ister oldu!
Etraftan şarap ister, eğlenmek ister oldu!
Ansızın dile geldi, söyler, konuşur oldu!
Kırk gün geçtikten sonra yürür oynaşır oldu!
Öküz ayağı gibi idi sanki ayağı!
Kurdun bileği gibi idi sanki bileği!
Benzer idi omuzu tilki samurunkine!
Göğsü de yakın idi, koca ayınınkine!
Bir insan idi, fakat tüylerle dolu idi!

Vücudunun her yeri, kıllarla dolu idi!
Güder at sürüleri, tutar atlara biner!
Daha bu yaşta iken çıkar avlara gider!
Geceler günler geçti, nice seneler doldu!
Oğuz da büyüyerek yahşi bir yiğit oldu! (Ögel'den aktaran, MEB, 2014, s. 32-36).

Bu ilk bölümde, destan mantığına uygun bir şekilde kurulmuş olan neden-sonuç ilişkisiyle mantıksal-matematiksel zekâ alanının etkin kullanımını görüyoruz. Oğuz Kağan Destanı'nın, doğumunun ve çocukluğunun anlatıldığı bu bölümde, Oğuz'un olağanüstü özellikleri anlatılıyor. Doğumunun anlatıldığı bu sahnede, anlatımı renklendiren görsel ve canlı imgeler; görsel-uzamsal zekâ alanının kullanımını desteklemektedir. Doğa zekâsının etkisiyle, kullanılan doğa motifleri "Öküz ayağı gibi idi sanki ayağı! Kurdun bileği gibi idi sanki bileği! Benzer idi omuzu tilki samurunkine! Göğsü de yakın idi, koca ayınınkine!"doğaya karşı yakınlığı, uyumu, doğayla içi içe olunduğu izlenimi vermektedir. Yine göz rengini gökten, benzini ateşten alan Oğuz Kağan'ın bu tasviri ile doğumundan sonraki gelişiminin hızlı oluşunu bir hayvan yavrusuna benzetilerek anlatımı, doğa gücüne hayranlığın ifadesi olarak söyleyebiliriz. Ayrıca, metnin tamamındaki canlı, görsel anlatım ve ifade zenginliği sözel-dilsel zekâ alanının etkin kullanımını yansıtırken, şiirsel anlatımın etkisiyle metindeki uyak ve redifler ritmik bir uyum sağlamıştır. Bu uyum da müzikal-ritmik zekâ alanının kullanımını yansıtmaktadır.

Oğuz Kağan'ın doğum sahnesinin anlatıldığı bölümde genel olarak, mantıksal-matematiksel zekâ; görsel-uzamsal zekâ; doğa zekâsı; müzikal- ritmik zekâ ve sözel dilsel-zekâ alanlarının etkin bir şekilde kullanıldığını söyleyebiliriz.

Oğuz'un gençliği:
Bu çağda! Bu yerde!
Bir büyük orman vardı, Oğuz yurdundan içre,
Ne nehir ne ırmaklar akardı bu orman içre.
Ne çok av hayvanları, ormanda yaşar idi,
Ne çok av kuşları da üstünde uçar idi!
Ormanda yaşar idi, çok büyük bir gergedan,
Yer idi yaşatmazdı ne hayvan ne de insan!
Basarak sürüleri, yer idi hep atları,
Zahmet verir insana, alırdı hayatları!
Vermedi hiç bir defa, insanoğluna aman,

Öyle bir canavar ki işte böyle çok yaman!
Oğuz Kağan derlerdi, çok alp bir kişi vardı,
Avlarım gergedanı diye o yere vardı.
Kargı, kılıç aldı kalkan ile ok ile,
Dedi: Gergedan artık kendisini yok bile!
Ormanda avlanarak bir geyiği avladı,
Söğüt dalıyla onu bir ağaca bağladı.
Döndü gitti evine sabah olmadan önce,
Tanın ağarmasıyla geyiğine dönünce,
Anladı ki gergedan, geyiği çoktan yuttu,
Geyiğin yerine de yeni bir ayı tuttu.
Çıkararak belinden Hanlık altın kuşağı,
Ayıyı astı yine o ağaçtan aşağı.
Yine sabah olmuştu, ağarmıştı artık tan,
Geldi, baktı ki almış ayısını gergedan.
Artık bu durum onu can evinden vurmuştu,
Ağaca kendi gidip tam altında durmuştu!
Gergedan geldiğinde Oğuz'u görüp durdu,
Oğuz'un kalkanına gerilip bir baş vurdu!
Kargıyla gergedanın başına vurdu Oğuz!
Öldürüp gergedanı kurtardı yurdu Oğuz!
Keserek kılıcıyla hemen başını aldı,
Döndü gitti evine, iline haber saldı!
Yine bir gündü gitti, gördü orda bir sungur,
Konmuştu gergedanın barsağını yer durur.
Yayıyla bir ok attı, ok sunguru öldürdü,
Kesti başını sonra kendi kendine dedi:
Gergedan hem geyiği hem de ayıyı yedi,
Öldürdü kargım onu çünkü bu bir demirdi!
Koskoca gergedanı bir küçük sungur yedi,
Ok, yay öldürdü onu çünkü bu bir bakırdı! (Ögel'den aktaran, MEB, 2014, s. 32-36).

Bu bölümde ve destanın tamamında görülen şiirsel anlatım, ritimsel uyum; müzikal-ritmik zekâ alanının kullanımı görürken bu ahenk ve etkileyici anlatımla aynı zamanda sözel-dilsel zekâ alanının kullanımını da görürüz. Bu bölümde, doğumu ve çocukluğu olağandışı bir şekilde gelişmiş olan Oğuz Kağan'ın destan mantığına uygun bir şekilde devam ettiği görülür. Hızlı büyüyen, güçlü kahramanımız bu yönde gelişimini sürdürmektedir.

Mantıksal bir çerçeve içinde, neden-sonuç ilişkisiyle kurulmuş olan bu sahnede mantıksal-matematiksel zekâ alanının etkisini görüyoruz. Oğuz'un bedensel güç ve yeteneklerini göstermekle beraber yapılan doğa tasvirleri, görsel ve ayrıntılı anlatım, gözümüzün önüne tıpkı bir film canlılığında olayları sermektedir. Bu yönüyle görsel-uzamsal zekâ ve doğa zekâsı alanlarının kullanımını hissettirmektedir. Aynı zamanda Oğuz Kağan'ın, gergedanı yeneceğine dair kendine duyduğu güven ve gergedanı yendiğinde kendisiyle gurur duyması, içsel-öze dönük zekâ alanının kullanımını yansıtırken; Oğuz Kağan'ın bedensel yeterliliklerinin ve eylemlerinin anlatımıyla da bedensel-kinestetik zekâ alanının kullanımını yansıtmaktadır. Örneğin;

Oğuz Kağan derlerdi, çok alp bir kişi vardı,

Avlarım gergedanı diye o yere vardı.

Kargı, kılıç aldı kalkan ile ok ile,

Dedi: Gergedan artık kendisini yok bile!

Gergedan geldiğinde Oğuz'u görüp durdu,

Oğuz'un kalkanına gerilip bir baş vurdu!

Kargıyla gergedanın başına vurdu Oğuz!

Öldürüp gergedanı kurtardı yurdu Oğuz!

Keserek kılıcıyla hemen başını aldı,

Döndü gitti evine, iline haber saldı!

Oğuz Kağan'ın gençliğinin anlatıldığı sahnenin oluşturulması sırasında genel olarak, mantıksal-matematiksel zekâ; doğa zekâsı; görsel-uzamsal zekâ; müzikal-ritmik zekâ; içsel-öze dönük zekâ; bedensel-kinestetik zekâ; ve sözel dilsel-zekâ alanlarının hepsinin etkin bir şekilde kullanıldığını görebiliriz.

Oğuz'un göğün kızı ile evlenmesi:

Yine günlerden bir gün:
Oğuz Kağan bir yerde Tanrı'ya yalvarırken:
Karanlık bastı birden, bir ışık düştü gökten!
Öyle bir ışık indi, parlak aydan, güneşten!

Oğuz Kağan yürüdü, yakınına ışığın,
Oturduğunu gördü, ortasında bir kızın!
Bir ben vardı başında, ateş gibi ışığı,
Çok güzel bir kızdı bu, sanki Kutup yıldızı!
Öyle güzel bir kız ki gülse gök güledurur!
Kız ağlamak istese gök de ağlayadurur!
Oğuz kızı görünce aklı gitti beyninden
Kıza vuruldu birden, sevdi kızı gönülden
Gebe kalmış idi kız, gün geceler dolunca,
Gözleri aydın oldu, üç oğlancuk doğunca.
Birinci oğlancuğa Gün adını koydular.
İkinci oğlanaysa Ay adını buldular.
Yıldız olsun üçüncü, diye memnun oldular!

Oğuz'un yerin kızı ile evlenmesi:
Ava gitmişti bir gün, ormanda Oğuz Kağan,
Gölün ortasında bir tek ağaç uzuyordu.
Ağacın kovuğunda, bir kız oturuyordu.
Irmak dalgası gibi saçları dalgalıydı.
Bir inci idi dişi, ağzında hep parlayan,
Kim olsa şöyle derdi, yeryüzünde yaşayan:
"Ah! Ah! Biz ölüyoruz! Eyvah! Biz ölüyoruz!"
Der bağırır dururdu!
Tıpkı tatlı süt gibi acı kımız olurdu!
Oğuz kızı görünce aklı başından gitti,
Nedense yüreğine kordan bir ateş girdi.
Birinci oğlancuğa Gök adını koydular,
İkinci oğlanaysa Dağ adını buldular,
Deniz olsun üçüncü, diye memnun oldular.
Oğuz bunu duyunca ilinde soy soylattı,
Toy yaptı, şölen verdi, çok büyük toy toylattı!
Yarlık (bağışlama, aman) verdi iline... (Ögel'den aktaran, MEB, 2014, s. 32-36).

Oğuz Kağan'ın, göğün kızıyla ve yerin kızıyla karşılaşmasının anlatıldığı bu sahnelerde, canlı tasvirlere dayanan anlatımı, okuyucunun zihninde renkli imgeler oluşturulması görsel-uzamsal zekâ alanının kullanımı yansıtmaktadır. Yapılan tasvirler ve benzetmelerde doğa unsurlarından yararlanılması (güneş ve aydan parlak; kutup yıldızı kadar güzel, ırmak

dalgalı saçlar, inci dişler), Oğuz Kağan'ın, eşlerinin doğadan gelmesi, bu lütfun gereği olarak da oğullarının isimlerini de doğadan seçmesi, görsel zekânın yanında doğa zekâsının da kullanımını yansıtır. Metindeki bu etkili ve uyumlu anlatım sözel-dilsel zekânın sözlerin ritmi ise müzikal-ritmik zekâ alanlarının kullanımını da yansıtmaktadır. Oğuz Kağan'ın, göğün kızıyla ve yerin kızıyla karşılaşmasının anlatıldığı bu sahnelerde, destan mantığının neden-sonuç ilişkisine uygunluğuyla (Oğuz Kağan'ın doğumunun çocukluğunun olağanüstü bir şekilde gelişmesi, güçlü bir yiğidin, yine olağanüstü bir şekilde hayat bulan kendisine yaraşır kadınlarla evlenmesi, bu kadınlardan oğullarının dünyaya gelmesi.) mantıksal-matematiksel zekâ alanının kullanımı söz konusudur.

Oğuz Kağan'ın, göğün kızıyla ve yerin kızıyla karşılaşmasının anlatıldığı bu bölümde genel olarak, mantıksal-matematiksel zekâ; doğa zekâsı; görsel-uzamsal zekâ; müzikal-ritmik zekâ; sosyal-bireyler arası zekâ ve sözel dilsel-zekâ alanlarının hepsinin etkin bir şekilde kullanıldığını görebiliriz.

Oğuz Han'ın, Türklerin "Büyük Kağanı" olması:

Emir verdi Oğuz Han, kendinin iç iline,
Toplandı halk sözleşti, koştu onun eline.
Toy bitince Oğuz Han, verdi şu buyruğunu:
"Ey benim beğlerimle ilimin ey budunu!
Sizlerin başınıza, ben oldum artık kağan,
Elimizden düşmesin ne yayımız ne kalkan!
Damgamız olsun bize yol gösteren bir buyan!
Alpler olun savaşta Bozkurt gibi uluyan!
Demir kargılar ile ilimiz olsun orman!
Av yerlerimiz dolsun, vahşi at ile kulan.
Yurdumuz ırmaklarla denizlerle dolsun,
Gökteki güneş ise yurdun bayrağı olsun,
İlimizin çadırı, yukarıdaki gök olsun,
Dünya devletim olsun, halkımız da çok olsun!"
Ayrıca emir yazdı, dört tarafa Oğuz Han,
Bildirdi elçilerle, öğrendi bunu her yan.
Oğuz bu bildirisinde, buduna şöyle dedi:
Mademki Uygurların benim "Büyük Kağanı"
O halde sayılırım, ben bir dünya kağanı,
Bana bağlıdır artık, dünyanın her dört yanı!
Bana itaat etmek, sizlerden dileğimdir,

Benim ağzıma bakıp durmanız isteğimdir!
Bana kim baş eğerse alırım hediyesin,
Dost tutarım onu ben, her zaman bana gelsin!
Kim ki ağzıma bakmaz, baş tutar olur bana,
Ordumu çıkarırım, o düşman olur bana,
Derim: Bir baskın yapıp ezeyim, bastırayım!
Yok edeyim ben onu, ezeyim, astırayım!
Yine o çağda idi:
Altun Kağan adında başka bir kağan vardı,
Elçisini gönderip Oğuz Kağan'a vardı.
En nadir yakutlarla altın, gümüşler sundu,
Mücevherler gönderdi, saygı gösterip durdu.
En iyi hediyeyi, sunarak dostluk kıldı.
Baş eğdi Oğuz Han'a hem de mutluluk kıldı (Ögel'den aktaran, MEB, 2014, s. 32-36).

Oğuz Kağan Destanı'nın bundan önceki bölümleri büyük Türk kağanına dönüşecek olan Oğuz'un hazırlık bölümü niteliğindedir. Bu ve diğer bölümlerdeki neden sonuç ilişkisine dayalı anlatım mantıksal-matematiksel zekâ alanının kullanımını göstermektedir. Ayrıca bu bölümde de görsel imgelerin zenginliği, yoğun şekilde görülür. Oğuz Kağan'ın, verdiği toy, kurulan sofralar, halkın oluşturduğu kalabalık bir topluluk; Oğuz Kağan'ın onlara seslenişi, film izler gibi okuyucunun zihninde görsel imgelerle canlandırılmaktadır. Bu bölümde görsel-uzamsal zekâ alanı etkin şekilde kullanılmıştır. Oğuz Kağan'ın toy düzenleyip halkı toplaması, verdiği toyla zenginliğini paylaşması ve onlara seslenişi sosyal zekâ alanına hitap ederken kendini Türk kağanı ilan etmesi, dünya hâkimiyeti isteği (güneşin bayrak olarak seçilmesi, ilin çadırının yukarıdaki gök olarak seçilmesi), "Dünyayı yurt belleyip kabul edeni dost bilirim, kabul etmeyenle de savaşırım." diye halkına seslenişindeki güvenli, kararlı ve hükmedici tavrı, kendisine boyun eğeni ve saygı duyanı koruyacağına, kendine karşı geleni yok edeceğine dair söyledikleri, Oğuz Kağan'ın özgüvenini ve sosyal ilişkilerini bu kendine güven doğrultusunda oluşturduğunu yansıtmaktadır. Bu durum içsel-öze dönük zekâ ve sosyal-bireyler arası zekâ alanlarının birlikte kullanıldığını göstermektedir.

Oğuz Kağan'ın, Türklerin büyük kağanı oluşunun anlatıldığı bu bölümde, sözlerle sağlanan uyumlu yapı da düşünüldüğünde sözel-dilsel zekâ, müzikal-ritmik zekâ alanlarının da etkin kullanıldığını söyleyebiliriz.

“Alpler olun savaşta Bozkurt gibi uluyan!

Demir kargılar ile ilimiz olsun orman!

Av yerlerimiz dolsun, vahşi at ile kulan.

Yurdumuz ırmaklarla denizlerle dolsun,

Gökteki güneş ise yurdun bayrağı olsun,

İlimizin çadırı, yukarıdaki gök olsun.” ifadelerinde de doğa zekâsının hâkimiyetinden bahsedebiliriz. Bu bölümde genel olarak mantıksal-matematiksel zekâ; doğa zekâsı; görsel-uzamsal zekâ; müzikal-ritmik zekâ; içsel-öze dönük zekâ; sosyal-bireyler arası zekâ ve sözel dilsel- zekâ alanlarının hepsinin etkin bir şekilde kullanıldığını görebiliriz.

Oğuz Han'ın Batıda İdil boyu akınları:

Urum Kağan derlerdi, ulu büyük bir kağan,
Oğuz'un komşusuydu sol yanında oturan.
Kentleri çok çok idi, sayısız orduları,
Dinlemezdi Oğuz'dan giden buyrukları.
Gitmez idi ardından, direnir durur idi,
"Sözümü tutmam!" diye söylenir durur idi.
Yarlık gönderdi Oğuz, yarlığın dinlemedi,
Oğuz başına koydu “Yok edeyim ben!” dedi.
Oğuz yola çıkarak bayraklarını açtı,
Muz Dağ eteklerini kırk günden sonra aştı.
Çadırları kurdurup derin uykuya daldı.
Tan ağarıyordu ki çadıra ışık daldı.
Bir erkek kurt göründü ışıkta soluyarak.
Bir kurt ki gök yeleli. Bir kurt ki gömgök tüylü,
Bakıyordu Oğuz'a ışıkta uluyarak
Döndü bu kurt Oğuz'a tıpkı bir insan gibi
Ağızdan sözler döktü, tıpkı bir lisan gibi
Dedi: “Ey! Ey! Oğuz ey! Bilirim ne dilersin!
Urum’un illerinde, savaş yapmak istersin.
Ey Oğuz! Askerini ben kendim güdeceğim.
Ordunun en önünde ben de yürüyeceğim.”
Toplattı çadırını Oğuz duyunca bunu,
Ordusuna gidince hayretle gördü şunu:

Bir büyük erkek kurt, askere öncü gibi!
Gök tüyü gök yelesi, yol veren izci gibi!
Yürür durur önlerden!
Nihayet durdu bir gün, nice sonra günlerden,
Duruverdi Oğuz'un ordusu da ardında,
Bir nehir vardı burda, İdil - Müren adında.
Savaş başladı birden, nehrin kıyılarında,
Ok ile kargı ile Kara Dağ sırtlarında.
Askerler arasında çok çok vuruşma oldu,
Halkın gönlü bunaldı, kalplere kaygı doğdu.
Bu vuruşma, dövüşme öyle yaman oldu ki
İdil - Müren'in suyu, kıpkızıl kanla doldu!
Oğuz Kağan başardı, Urum Kağan da kaçtı,
Kağanlığını aldı, halkı iline kattı.
Oğuz Han'ın otağı, ganimetlerle doldu,
Ölü, diri ne varsa onun tutsağı oldu. (Ögel'den aktaran, MEB, 2014, s. 32-36).

Oğuz Kağan'ın kağanlığını dünyaya yayma doğrultusunda hareket edip seferlere çıkması destan mantığına uygundur; bu uygunluk mantıksal-matematiksel zekâ alanının kullanımı etkin kılmıştır. Ayrıca, Urum Kağan'ın, Oğuz Kağan'a boyun eğmemesi, yurdunu korumak istemesi içsel zekâ alanını yansıtırken, savaş olgusu toplumsal bir eylem olduğu için sosyal zekâ alanını yansıtmaktadır. Oğuz Kağan'ın, alt etmek istediği kişiyi yeneceğine dair kendine güveni ve kararlılığı, içsel-öze dönük zekâ alanının kullanımını yansıtmaktadır. Metinde doğa motifleriyle renklendirilen ve özellikle savaş sahnesi ve elde edilen ganimetlerin anlatıldığı sahne gözümüzde canlandırılmasıyla görsel zekâ alanını ve doğa tasvirleri ve Oğuz Kağan'ın rüyasında gördüğü kurdun gerçek hayatta karşısına çıkıp ona yol göstermesi (doğaya olan güveni ifade etmektedir) doğa zekâsı alanını destekleyici niteliktedir.

Etkileyici ve uyumlu bir anlatımın görüldüğü bu sahnede de, metnin oluşturulması sırasında genel olarak mantıksal- matematiksel zekâ; doğa zekâsı; görsel-uzamsal zekâ; içsel-öze dönük zekâ; sosyal-bireyler arası zekâ; müzikal-ritmik zekâ ve sözel dilsel-zekâ alanlarının hepsinin etkin bir şekilde kullanıldığını görebiliriz.

Oğuz Han'ın Kıpçak Akını:
Uruz adlı kardeşi, vardı Urum Kağan'ın,
Uruz Bey'in oğlu da kurtarıverdi canın.

Uruz Bey göndermişti oğlunu bir şehre,
Dağ batında kurulmuş gizlenmiş bir nehre.
Uruz Bey dedi ona: " Kenti korumak gerek!
Vuruş bitinceye dek şehri saklamak gerek!
Vuruş bittikten sonra halkını al gel!" dedi
Oğuz bunu duyunca ne içti ne de yedi.
Oğuz aldı ordusun, hemen bu şehre yetti.
Uruz Bey'in oğlundan, Oğuz'a elçi gitti.
Çok çok altın gümüşle, hediye inci gitti.
Dedi: "Ey Oğuz Kağan! Sen benim kağanımsın!
Babam bu kenti verdi." dedi: "Sen benim oğlumsun!"
"Sakla bu kenti bana, bunu korumak gerek!
Vuruş bitinceye dek şehri saklamak gerek!
Harpten sonra kentini al emrine bana gel!"
Bu Uruz Bey'in oğlu, sözüne devam etti:
"Düşmanı ise eder Oğuz Kağan'ın babam,
Beni hiç suçlamayın, suçluysa eğer atam!
Ben seninleyim her an, emrine bağlanmışım,
Emrini emir bilip sana bel bağlamışım!
'Kut'umuz olsun sizin, kutlu devletimizin,
Soyunuzdandır bizim, tohumu neslimizin!
Tanrı buyurmuş size 'Yeryüzünü al!' diye
Başımla 'kut'umu da veriyorum al diye!
Hediyeler gönderip vergini sunacağım,
Dostluktan çıkmayacak, karşında duracağım!"
Bu yiğidin hoş sözü Oğuz'u sevindirdi,
Uruz Bey'in oğluna gülerek yarlık verdi.
Dedi: Bana çok altın, çok hediye sunmuşsun,
Şehrini kentini de çok iyi korumuşsun.
Kentini saklayarak iyi korudun diye
"Saklap" adını verdim, sana ad olsun diye.
Dostluk kıldı Oğuz Han, sonra ordusun aldı,
İdil nehrine gelip kıyılarında kaldı.
İdil denen bu ırmak, çok çok büyük bir suydu,
Oğuz baktı bir suya, bir de beylere sordu:
"Bu İdil sularını, nasıl gececeğiz biz?"
Orduda bir bey vardı, Oğuz Han'a çöktü diz,
Uluğ Ordu Bey derler, çok akıllı bir erdi,

Bu yönde Oğuz Han'a yerince akıl verdi.
Baktı ki yerde bu bey, çok ağaç var, çok da dal,
Kesti biçti dalları, kendine yaptı bir sal.
Ağaç sala yatarak geçti İdil nehrini,
Çok sevindi Oğuz Han, buyurdu şu emrini:
"Kalıver sen burada, oluver bir sancak bey!
Ben dedim öyle olsun, densin sana "Kıpçak" Bey."
Oğuz orduya geldi, yol erlere göründü,
Yürümeye başlarken kurt onlara göründü (Ögel'den aktaran, MEB, 2014, s. 32-36).

Uruz Bey'in oğlu, Oğuz Kağan'a boyun eğmiş ve iyi ilişkiler kuracağına dair söz vermiştir; Oğuz Kağan'a itaat etmiştir. Bu sahnede sosyal-bireyler arası zekâ alanının kullanımı etkili olmuştur. Oğuz Kağan'ın, Kıpçak akınının anlatıldığı bu bölümde yapılan canlı betimlemeler, özellikle büyük İdil Nehri'nden geçişin anlatıldığı sahne görsel-uzamsal zekâ alanının etkisiyle, zihnimizde bir mekân algısı yaratmaktadır. Ayrıca, görsel zekâyı destekleyici betimlemelerde kullanılmış olan doğa unsurları doğa zekâsını desteklemektedir. Oğuz Kağan'ın İdil Nehri bölümündeki şu ifadeleri;

"İdil denen bu ırmak, çok çok büyük bir suydu,

Oğuz baktı bir suya, bir de beylere sordu:

"Bu İdil sularını, nasıl geçeceğiz biz?" herkese meydan okurken doğaya boyun eğmesi, doğanın gücünü kabullenmesi doğa zekâsının etkisinin hissedildiği bir bölümdür. Uruz Bey'in kendinden güçlü bir kağanın varlığını tanıması, ona boyun eğmesi destan mantığı içinde mantıksal zekâ alanına hitap etmektedir. Burada, sözlerin gücüyle oluşturulan ritmik anlatım sözel zekâ ve müzikal zekâ alanlarını destekler. Kısacası metnin oluşturulması sırasında mantıksal-matematiksel zekâ; doğa zekâsı; görsel- uzamsal zekâ; sosyal-bireyler arası zekâ; müzikal-ritmik zekâ ve sözel-dilsel zekâ alanlarının hepsinin etkin bir şekilde kullanıldığını görebiliriz.

"Karluk" Türk Boylarının Türeyişi:
Bir kurt ki erkek bir kurt!
Gök tüylü, gök yeleli!
Bu kurt döndü Oğuz'a, bakmadan sağa sola,

Dedi: "Ey Oğuz şimdi, ordunu çıkar yola!
Halkını, beylerini, atlandır çıkar yola,
Baş çekip göstereyim, doğru yol nerde ola!"
Oğuz Kağan baktı ki erkek kurt önden gider,
Ordunun öncüleri, bozkurdu gözler gider.
Oğuz bunu görünce ne çok sevinmiş idi,
Alaca aygırına severek binmiş idi.
Apalaca aygırın, Oğuz severdi özden
Ama at dağa kaçtı, kayboldu birden gözden.
Bu dağ buzlarla kaplı, çok büyük bir dağ idi,
Soğuğun şiddetinden başı da apak idi,
Ne yorgunluk ne soğuk erişmez idi ona,
O bey dağlara girdi, dokuz gün erdi sona,
Aygırı yakaladı memnun etti Oğuz'u,
Atamadı üstünden dağlardaki soğuğu,
Olmuştu kardan adam, kar ile sarılmıştı,
Oğuz onu görünce gülerek katılmıştı.
Dedi: "Baş ol beylere sen de artık burda kal!
Sana "Karluk" diyeyim, ölmeyen adını al!"
"Çok çok mücevher ile hediye verdi ona,
Soyurgadı Karluk'ı devam etti yoluna (Ögel'den aktaran, MEB, 2014, s. 32-36).

Oğuz Kağan'ın, Türk beylerinin gösterdikleri bağlılıkları üzerine onlara ad ve sancak vererek boyların ortaya çıkışı anlatılmıştır. Destan gerçekliğinde bu durum, tarihteki Türk boylarının isimleriyle örtüşmesi ve neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde anlatıldığından matematiksel-mantıksal zekâ alanını desteklemektedir. Yine sözün gücüyle oluşturulan canlı, görsel ifadelerle sözel- dilsel zekâ ve görsel zekâ alanlarını desteklerken sözün şiirsel anlatımıyla sağlanan ezgisel anlatım ritmik zekâ alanına hitap etmektedir. Metinde tabiat unsurlarının yoğun bir şeklide kullanılması, doğanın gücünün vurgulanması, kurdun yol göstericiliği ve ona olan güven, ata karşı duyulan sevgi ve bağlılık doğa zekâsı alanının kullanımını desteklemektedir. Yine kurda olan güven, Oğuz Kağan'ın atına olan sevgisi içsel-öze dönük zekâ alanının; Oğuz Kağan'ın Türk beylerinin yaptıkları iyilik altında kalmayıp onlara sancak vermesi sosyal ilişkilere vurgu yaptığından sosyal zekâ alanını desteklemektedir.

Metnin oluşturulması sırasında genel olarak; mantıksal-matematiksel zekâ; doğa zekâsı; görsel-uzamsal zekâ; sosyal-bireyler arası zekâ; içsel-öze dönük zekâ; müzikal-ritmik zekâ ve sözel dilsel-zekâ alanlarının hepsinin etkin bir şekilde kullanıldığını görebiliriz.

"Kalaç" Türk Boylarının Türeyişi:

Oğuz yolda giderken ağzında kaldı eli,
Çok büyük bir ev gördü, gümüşten pencereli.
Duvarları altından, demirdendi çatısı,
Anahtarı da yoktu, kapalıydı kapısı.
Tömürdü Kağul adlı bir er, arana durdu,
Becerikli bir erdi, Oğuz ona buyurdu:
"Sen burda kalacaksın, kapıyı açacaksın,
Eve girdikten sonra, orduma varacaksın!"
Bu ere de Oğuz Han, dediği için "Kal! Aç!"
Böyle münasip gördü, adına dedi "Kalaç!" (Ögel'den aktaran, MEB, 2014, s. 32-36).

Türk beylerinin gösterdikleri becerilerle alakalı isimler alması ve Oğuz Kağanın yapılan iyiliklerin karşılığını vermesi destan mantığıyla ilişkilidir; bu ilişki mantıksal-matematiksel zekâ alanının izlerini taşır. Oğuz Kağan, erlerin becerilerinin karşılığını vermesi sosyal ilişkilere vurgu açısından, sosyal-bireyler arası zekâ alanı; Oğuz Kağan'ın gördüğü evin tasviri, görsel mekân algısı oluşturma açısından görsel-uzamsal zekâ alanı kullanıldığı söylenebilir. Sözle yaratılmış ritimsel yapıyı da eklersek müzikal-ritmik zekâ ve sözel dilsel-zekâ alanlarının kullanıldığını söyleyebiliriz.

Genel olarak bu bölümde, mantıksal-matematiksel zekâ; görsel-uzamsal zekâ; sosyal-bireyler arası zekâ; sözel zekâ, müzikal-ritmik zekâ alanlarının kullanıldığı görülür.

Cürced Akını ve "Kanglı" Türk Boylarının Türeyişi:

Yine günlerden bir gün:
Gök tüylü gök yeleli bozkurt kaybolmuş idi,
Oğuz bunu görünce o yerde durmuş idi.
Anladı ki bu yerde otağı kurmak gerek,
Tarlasız, çorak yerde düşmanı vurmak gerek.
Cürced adlı bu ilin çok büyük otlakları,
Çok malı, çok sığırı, vardı pek çok atları.
Çok altın çok gümüşler, vardı Cürced Kağan'da.
Sayısız mücevherler, bulunurdu hep onda.
Cürced Kağan'ı aldı, halkıyla ordusunu,

Geldi karşılamaya, Oğuz Han ulusunu
Ok ile kılıç ile döktü düşman kanını,
Baş geldi Oğuz Kağan, bastı Cürced Han'ını
Oğuz öldürdü onu, kesti hemen başını,
Boldu ganimetleri, tabi kıldı halkını.
Oğuz'un askerleri, halkıyla maiyeti
Aldılar topladılar, sayısız ganimeti.
Az geldi atlar ile okuz ve katırları,
Yükleri taşımaya, harpte alınmışları.
Oğuz'da bir er vardı, akıllı tecrübeli,
Barmaklığ Çosun Billig, yatkındı işe eli.
Yapıp koydu içine bir kağnı arabası,
Harpte ne alınmışsa Oğuz'un bu ustası.
Kağnıyı çekmek için canlı öne koyuldu,
Cansız ganimetlerde üzerine konuldu.
Oğuz'un beyleriyle halkı buna şaşırdı,
Onlar da kağnı yaptı, benzeterekten ona.
Kağnılar yürür iken derlerdi: "Kanda! Kanda!",
Bunun için de dendi, bu halka artık "Kanda".
Oğuz bunu görünce güldü kahkaha ile,
Dedi: "Cansızı çeksin, canlılar kanda ile!
Adın Kanğaluğ (Kanglı) olsun, belgeniz de araba!"
Bıraktı onları da gitti başka tarafa (Ögel'den aktaran, MEB, 2014, s. 32-36).

Cürcit akını ve Kanglı Türk boylarının türeyişinin anlatıldığı bu bölümde Oğuz Kağan'ın yukarıdaki bölümlerde olduğu gibi gök tüylü, gök yeleli erkek kurdun peşinden gider ve durduğu yerde durup çadır kurar, bu yerde Cürcit Kağan'ın ordusu, Oğuz Kağan'a karşı gelince savaş başlar ve savaşı Oğuz Kağan kazanır. Burada neden-sonuç ilişkisi açısından ve iki karşı topluluğun çatışması sosyal bir olgu olması açısından mantıksal-matematiksel zekâ alanı, sosyal-bireyler arası zekâ alanıyla kombinasyon oluşturacak şekilde kullanılmıştır. Ayrıca anlatılan mekân, ganimet ve savaş tasviri anlatımın canlılığı bakımından görsel zekâ alanını desteklemektedir. Metindeki edebî ve ritmik anlatım sözel-dilsel zekâ alanının, müzikal-ritmik zekâ alanıyla kombinasyon oluşturacak şekilde kullanıldığını göstermektedir.

Genel olarak bu bölümde, mantıksal-matematiksel zekâ; görsel-uzamsal zekâ; sosyal-bireyler arası zekâ; sözel zekâ, müzikal-ritmik zekâ alanlarının kullanıldığı görülür.

Oğuz Han'ın Güney Akınları:
Gök yeleli, gök tüylü, göründü kutsal bozkurt,
Hint (Sındu), Tangut illeri de oldu Oğuz'a bir yurt.
Oğuz yürüyüp gitti, Suriye (Şağam)'nin yoluna,
Baş kesti, savaş yaptı, kattı kendi yurduna.
Söz dışında kalmasın bilsin bunu da herkes:
Güneyde Barkan adlı bir il var idi bu kez.
Av kuşları çok olan zengin bir bucak idi,
Vahşi hayvan yurduydu, havası sıcak idi.
Mücevher, gümüşü çok altını da paradır,
Halkın yüzünün rengi, Tanrı'dan kapkaradır.
Bu yerin kağanının adına derler Masar,
Oraya giden Oğuz, yaman vuruşur, basar.
Savaşı kazanınca Masar Kağan da kaçar,
Alıp onun yurdunu kendi yurduna katar.
Sayısız at, mal alır dostları hep sevinir,
Döner evine gider, düşmanları yerinir (Ögel'den aktaran, MEB, 2014, s. 32-36).

Oğuz Kağan'ın güneye yaptığı akınların anlatıldığı bölüm de Cürcit akını ve Kanglı Türk boylarının türeyişinin anlatıldığı bölüme benzer özellikler göstermektedir. Oğuz Kağan'ın güneyde akın yapmak için seçtiği yerlerin verimliliğinden bahsedildiği bu bölümde zengin doğal kaynaklarının, iklim özelliklerinin ve hayvan türlerinin bahsi zihinde canlandırılacak şekilde anlatımı görsel zekâ ve doğa zekâsı algısına dikkati çekmektedir. Dünyayı yurt edinmeyi amaçlayan Oğuz Kağan'ın bu doğrultuda seferler yapması ve güney seferinde tasvir edilen iklim koşulları ve insan tipleri gerçek dünyaya uygunluğundan mantıksal-matematiksel zekâ alanının izlerini taşımaktadır. Güneydeki halkların bedensel özelliklerinin (yüz renklerinin kapkara olması gibi) görsel zekâ alanına, anlatılan savaş sahneleri de bedensel zekâ alanına hitap etmektedir. Aynı zaman da Oğuz Kağan'ın dünyayı yurt edinme ülküsü; güney halkının da vatanından vazgeçmemek için mücadele etmesi, içsel duyguları yansıttığından içsel-öze dönük zekâ alanının, mücadelenin karşılıklı olması da sosyal-bireyler arası zekâ alanlarının etkili şekilde kullanıldığını gösterir. Sözle yaratılmış ritmin etkileyiciliği de düşünüldüğünde, sözel-dilsel zekâ alanı, müzikal-ritmik zekâ alanıyla kombinasyon oluşturacak şekilde kullanıldığını söylemeliyiz.

Metnin oluşturulması sırasında genel olarak mantıksal-matematiksel zekâ; görsel-uzamsal zekâ; doğa zekâsı; sosyal-bireyler arası zekâ; içsel-öze dönük zekâ; müzikal-ritmik zekâ ve sözel dilsel-zekâ; bedensel zekâ alanlarının hepsinin etkin bir şekilde kullanıldığını görebiliriz.

Oğuz Han'ın Altı Oğluna Hanlık Vermesi:

Söz dışında kalmasın, bilsin herkes bu işi,
Oğuz Han'ın yanında, vardı bir koca kişi.
Sakalı ak, saçı boz, çok uzun tecrübeli,
Asil bir insan idi, akıllı, düşünceli.
Unvanı Tüşimel'di, yani kağan veziri,
Uluğ Türük'tü adı, Oğuz'un seçme eri.
Altından bir yay gördü uyur iken uykuda,
Yayın bulunuyordu, üç gümüşten oku da.
Ta doğudan batıya altın yay uzanmıştı.
Üç gümüş ok kuzeye sanki kanatlanmıştı.
Anlattı Oğuz Han'a uyanınca uykudan,
Rüyayı tabir etti içindeki duygudan.
Dedi:"Bu düşüm sana, dirlik düzenlik versin!
Hakanıma inşallah birlik güvenlik versin.
Rüyada ne gördüysem, Gök Tanrı'nın sözüyle,
Seni de öyle yapsın, Tanrı kutsal özüyle!
Yeryüzünün ki hepsi dolup taşar boyuna,
Tanrım, bağışlayıver! Oğuz Kağan soyuna!"
Oğuz Han çok beğendi, Uluğ Türük'ün sözün,
Öğüt ver, dedi bana; tuttu onun öğüdün.
Sabah olunca gördü, kendinden büyükleri,
Çağırtarak getirtti kendinden küçükleri.
Dedi: " Hey! Gönlüm benim! Avlansana haydi der!
Başa geldi ihtiyarlık, cesaretin hani der!
Gün, Ay ve Yıldız sizler, gidin gün doğusuna,
Gök, Dağ ve Deniz siz de gidin gün batısına!"
Oğuz Han oğulları, bunu hemen duyunca
Gitti üçü doğuya, üçü batı boyunca.
Av avlayıp, kuşlanan Gün ile Yıldız ve Ay,
Buldular yolda birden, som altından tam bir yay.
Sundular Oğuz Han'a, Han sevindi hem güldü,
Aldı bu altın yayı, kırarak üçe böldü.

Dedi:"Ey oğullarım! Kullanın bir yay gibi,
Oklarınız eritsin, göğe dek bu yay gibi!"
Av avlayıp, kutlanan, Dağ ile Deniz ve Gök,
Buldular yolda birden, som gümüşten tam üç ok.
Sundular Oğuz Han'a, Han sevindi, hem güldü,
Aldı üç gümüş oku, kırarak üçe böldü,
Dedi: "Ey oğullarım! Sizlerin olsun bu ok,
Yay atmıştı onları, olun siz de birer ok!" (Ögel'den aktaran, MEB, 2014, s. 32-36).

Oğuz Kağan'ın altı oğluna hanlık verdiği bu bölümde, anlatının sona yaklaştığı bir planı yansıtmaktadır ki, burada mantıksal-matematiksel zekâ alanının etkisi gözlemlenir. Kağanın yurdu oğulları arasında paylaştırması ayrıca anlatı mantığına da uymaktadır. Kağanın yaşlanıp güçten düştüğünü düşündüğü bu bölümde budunun geleceğini düşünüp altı oğluna paylaştırması aynı zamanda içsel-öze dönük zekâ ve sosyal-bireyler arası zekâ alanlarının kombinasyon oluşturacak şekilde kullanıldığı bölümdür. Yine Oğuz Kağan'ın oğullarına yurdu paylaştırırken kurduğu diyalog kısmında, sosyal-bireyler arası zekâ ve metnin bütününü kaplayan mekan algısının zihinlerde oluşturduğu canlı görsel sahnede, görsel uzamsal zekâ alanlarının kombinasyon oluşturacak şekilde kullanıldığını görebiliriz. Anlatının bu bölümünde de, diğer bölümlerde olduğu gibi, söze dayanan ritmik yapı, müzikal- ritmik zekâ ve sözel-dilsel zekâ alanlarının kombinasyonunu yansıtmaktadır.

Metnin oluşturulması sırasında mantıksal-matematiksel zekâ; görsel- uzamsal zekâ; sosyal-bireyler arası zekâ; içsel-öze dönük zekâ; müzikal-ritmik zekâ ve sözel dilsel-zekâ alanlarının hepsinin etkin bir şekilde kullanıldığını görebiliriz.

Oğuz Han'ın Büyük Bir Şölen Vermesi:
Bunu diyen Oğuz Han çağırdı kurultaya,
Bey geldi, halkı geldi, selam verdi otağa.
Kırk kulaç bir direk, sağa dikip sağladı,
Direğin üzerine altın bir tavuk koyup
Direğin altına da bir ak koyun bağladı.
Kırk kulaç bir direk de sola dikip solladı,
Direğin üzerine gümüş bir tavuk koyup
Direğin altına da kara koyun bağladı.
Sağ yanında Bozoklar, sol yanında da Üçok,
Oturup eğlendiler, kırk gün kırk geceden çok.
Yediler hem içtiler, erip muratlarına,

Oğuz böldü yurdunu, verdi evlatlarına.
Dedi: "Ey oğullarım!
Ne vuruşmalar gördüm! Ne çok sınırlar aştım!
Ben ne kargılar ile, ne okları fırlattım!
Ne çok atla yürüdüm! Ne düşmanlar ağlattım!
Nice dostlar güldürdüm!
Ben ödedim çok şükür
Borcumu Gök Tanrı'ya!
Veriyorum artık ben, sizin olsun bu yurdum!" (Ögel'den aktaran, MEB, 2014, s. 32-36).

Oğuz Kağan destanının bitiş sahnesinde kurultayı toplayıp ziyafet vermesi ve yurdunu bıraktığı oğullarına nasihatlerle vermesi, bir kağandan beklenecek uygun sona bağlandığı sahnedir; bu açıdan mantıksal-matematiksel zekâ alanının etkin şekilde kullanıldığı görülür. Oğuz'un yurdu oğullarına bırakması şerefine kurultayı toplayıp ziyafet vermesi sosyal ilişkileri kuvvetlendirmesi bakımından sosyal zekâ alanını destekler.

"Ey oğullarım!

Ne vuruşmalar gördüm! Ne çok sınırlar aştım!

Ben ne kargılar ile ne okları fırlattım!

Ne çok atla yürüdüm! Ne düşmanlar ağlattım!

Nice dostlar güldürdüm!

Ben ödedim çok şükür

Borcumu Gök Tanrı'ya!

Veriyorum artık ben, sizin olsun bu yurdum!" şeklindeki kendini gerçekleştirmiş bir kağanın, gönül rahatlığıyla yurdunu teslim etmesi ve veda konuşması, duygularının samimiyetini güzel bir şeklide yansıttığından içsel zekâ alanının kullanımını göstermektedir. Ayrıca hitaptaki yalın, içten ifadeler ve metnin bütünündeki şiirsel anlatım sözel- dilsel zekâ ve müzikal-ritmik zekâ alanlarının birlikte kullanımının işareti sayabiliriz. Oğuz Kağan'ın kurultayı toplayıp, oğullarını sağ ve sol yanına yerleştirdiği ve veda konuşmasını yaptığı sahneler zihnimizde görsellik ve mekan algısı yaratmaktadır. Okuyucunun zihnini süsleyen bu bölümler görsel-uzamsal zekâ alanlarının etkin şekilde kullanımını göstermektedir.

Metnin oluşturulması sırasında genel olarak mantıksal-matematiksel zekâ; görsel-uzamsal zekâ; sosyal-bireyler arası zekâ; içsel-öze dönük zekâ; müzikal-ritmik zekâ ve sözel dilsel-zekâ alanlarının hepsinin etkin bir şekilde kullanıldığını görebiliriz.

Metinle ilgili sorulara baktığımızda ilk soru; "Oğuz Kağan Destanı'ndaki olay örgüsüne baktığımızda hangi olayları görmektesiniz? Sözlü olarak ifade ediniz."dir. Olayların belli bir sıra gözetilerek sözlü olarak ifade edilmesi sözel-dil zekâsının gelişimine uygundur. İkici soruda ise Oğuz Kağan'ın özelliklerine yönelik bir tip çözümleme tablosu verilmiş ve doldurulması istenmiştir. Tiple ilgili çeşitli soruları çözümleme yapma mantık-matematik zekâsını harekete geçirici nitelikte bir etkinlik iken; tabloyla ifade edilmesi yönüyle de görsel zekâyla ilişkilidir.

İnceleme bölümünde; Oğuz Kağan Destanı'nda temayı en iyi yansıtan cümlelerin bulunması, bunlardan yola çıkarak da metnin temasının bulunması istenmiştir. Cümlelerden yola çıkarak temaya ulaşmak tümevarım yöntemini ifade etmektedir. Tümevarım yapmak mantık-matematik zekâsının kapsamına girmektedir. Bu bakımdan matematiksel zekâ alnını geliştirici bir sorudur.

"Oğuz Kağan'ın yerinde olmak ister miydiniz? Neden?" Kendisinin farkında olan içsel zekâsı gelişmiş öğrenciye yöneltilen soru öğrencinin, içsel zekânın gelişimine katkı sağlayacaktır.

Bir sonraki metin sorusu ise, metindeki zaman, mekan, kişileri tablo üzerinden incelenmesi istenmiştir. Tabloyla ifade etmek görsel zekâ alanını geliştirirken, zaman, mekan, kişi incelenmesi sözel-dilsel zekâ alanını geliştirici niteliktedir.

Bir diğer soruda destandaki olağanüstü ögelerin bulunması; bulunan ögelerin tahtaya yazılması ve olağanüstü ögelerin fazlaca kullanılmasının sebeplerinin açıklanması istenmiştir. Metinden olağanüstü ögeleri bulmak, bu ögeleri yazmak ve ögelerle ilgili sözlü açıklama yapmak sözel-dil zekâ alanına hitap eden etkinliklerdir.

Anlama ve Yorumlama bölümündeki üçüncü etkinlikte Fatih Harbiye, Pembe İncili Kaftan, Oğuz Kağan Destanı adlı metinlerin tabloda verilen ölçütlere göre karşılaştırılması istenmiştir. Çalışmanın tabloda verilmesi görsel zekâ alanına; karşılaştırma ifadesi mantık-matematik zekâ alanına işaret etmektedir.

Dördüncü etkinlik; "İçerisinde olağanüstü figürler bulunan film ve resimlerdeki kahramanlar destan kahramanlarıyla karşılaştırınız. Destan kahramanlarının resim ve karikatürlerini çiziniz. Bunlardan hareketle destandaki olayların gerçeklikle ilişkisinin olup olamayacağının nedenleriyle tartışınız ve sonuçların sözlü olarak ifade ediniz." tir. Bu da mantık-matematik zekâsına yönelik bir etkinliktir. Karşılaştırma etkinliği matematiksel-mantıksal zekâ alanını geliştirici niteliktedir. Destan kahramanlarının resim, karikatür gibi görseller oluşturacak şekilde ortaya konması ise görsel-uzamsal zekâ alanına hitap eder. Yine tartışma esnasında öğrencinin kendini doğru ve sağlıklı bir şekilde ifade edebilmesi ve sözel ifadesini geliştirmeye katkı sağlayacağından sözel-dilsel zekâ alanını, sınıf içinde grup tartışması yapılması da sosyal-kişiler arası zekâ alanını geliştirmeye yöneliktir.

5.1.9. İlyada

> (Olympos'ta Zeus'un başkanlığında yapılan bir toplantıda gittikçe artan insan nüfusunu çok uzun ve kıran kırana bir savaşla azaltma kararı verilir. Zeus bu savaşı başlatacak uygun zamanı bekler. Tanrıça Thetis'in ölümlüler âlemindeki düğününe kıskançlık tanrıçası Eris davet edilmez. Buna öfkelenen Eris, Zeus'un buyruğuyla Hesperis'lerin bahçesinden koparılmış altın bir elmayı en güzel kadına verilmek üzere gönderir. Bu durum Hera, Athena ve Afrodit arasında büyük bir tartışmaya neden olur. Zeus, Troya hükümdarı Paris'i (Aleksandros) en güzeli seçmek için görevlendirir. Bu üç tanrıçadan Hera Asya bölgesini, Athena bilgeliği ve savaşta yenilmezliği, Afrodit de güzel Helene'in aşkını Paris'e rüşvet olarak teklif eder. Paris, aşkı kabul eder ve hediyesini almak için Sparta'ya gider. Afrodit'in yardımıyla Menelos'un karısı Helene'i kaçırır. Menelos karısını almak için ağabeyi Agememnon'un başkomutanlığını yaptığı orduyla Troya'ya sefer düzenler. On yıl süren bu savaşta her iki taraftan da binlerce insan ölür.) (Erhat'tan aktaran, MEB, 2014, s. 39).

Zeus'un gittikçe artan nüfusu azaltmak için toplantı yaparak savaş kararı almaları ortak bir grubun fikri olması bakımından sosyal zekâ alanını, Zeus'un bu savaşı başlatacak uygun zamanı düşünüp Thetis'in düğününe kıskançlık tanrıçası Eris'in davet edilmemesini sağlaması ve Eris'in hırsından, bir altın elmayı en güzel kadına verilmek üzere göndermesi içsel duyguları yansıttığı için içsel zekâ alanını yansıtmaktadır. Bu anlatılan durumun, Avrupa destan mantığına uygunluğu, mantıksal zekâ alanını desteklemektedir. İnsan nüfusunu azaltmak için yapılan plan, bu planın gerçekleşmesi için Eris'in kullanılması; Eris'in düğüne davet edilmemesinin acısını, en güzele verilmek üzere gönderdiği elmayla, ortalığı karıştırarak çıkarması, yine mantıksal zekâ alanının kullanıldığını göstermektedir. Gönderilen elmanın Hera, Athena, Afrodit arasında tartışmaya sebep olması sosyal zekâ alanının, Zeus'un en güzel kadını seçmesi için görevlendirdiği Paris'e sunulan teklifler içerisinden Paris'in bir tercihte bulunması mantıksal zekâ alanının kullanımını gösterir.

Paris'in Menelos'un karısı Helen'i, Afrodit'in yardımıyla kaçırması, işbirliğini vurguladığından sosyal zekâ alanının; metnin bütününe yayılmış akıcı anlatım okuyucunun zihninde bir film izler gibi canlandığından görsel zekâ alanının ve anlatımın yalınlığı, akıcılığı sözel zekâ alanının kullanıldığını gösterir.

İkisi de zırhlarını giyinmişlerdi,
Çıktı biri bir kalabalıktan, biri bir kalabalıktan,
Troyalılarla Akhalar arasında yer aldılar,
Korkunçtu bakışları ikisinin de.
Onları böyle görünce bir şaşkınlıktır aldı,
Atları iyi süren Troyalılarla tunç zırhlı Akhaları.
Ölçülen alanda geldiler karşı karşıya,
Öfkeyle savurdular kargılarını.
Aleksandros attı uzun gölgeli kargısını önce,
Vurdu düz kalkanından Atreusodlu'nu,
Ama tunç delemedi kalkanı,
Sert kalkanın üstünde büküldü ucu.
Atreusodlu Menelos bağırdı Zeus babaya,
Fırladı kargısıyla ileri, yakardı:
"Zeus baba, hiç yoktan başıma bela getiren bu adamdan,
Tanrısal Aleksandros'tan öcümü alayım, bırak,
Koy, elimin altında ezeyim onu,
Kendisini dostça konuklayana kötülük edemesin
Bundan böyle doğacak insanlar arasında hiç kimse."
Böyle dedi, savurdu attı uzun gölgeli kargısını,
Vurdu Priamos'un oğlunu düzgün kalkanından,
Sivri kargı geçti parlak kalkanı,
İyi işlenmiş zırhı deldi,
Dümdüz geçti yanından, sıyırdı gömleğini.
Paris eğilip kaçmıştı kara ölümden.
Gümüş kakmalı kılıcını çekti kaldırdı Atreusoğlu,
Tolgasının tepesine indirdi birdenbire,
Kılıç oldu üç dört parça, düştü elinden.
Atreusoğlu, baktı uçsuz bucaksız göklere, inledi:
"Bir tanrı yok, Zeus baba, senin gibi kahredici.
Aleksandrostan öç alacaktım tam şu sıra,
Kırıldı kılıcım, çıktı avucumdan kargım boş yere,
Vuramadım bir türlü onu."

Böyle dedi fırladı, Aleksandros'u tolgasından yakaladı,
Çevirdi çekti onu güzel dizlikli Akhalara doğru,
Aleksandros'un tolgasında sık işlenmiş kayıt gerilince,
Battı toka çenesinin altına, incitti narin boynunu.
Zeus'un kızı Aphrodite keskin gözleriyle görmeseydi onu,
Ölü sığır derisinden kayışı kesivermeseydi,
Sonsuz bir ün kazanacaktı Menelos,
Aleksandros'u yerlerde sürükleyecekti.
Boş bir tolga kalmıştı Menelos'un kalın parmaklarında,
Tolgayı çember gibi çevirdi,
Attı güzel dizlikli Akhaların üzerine,
Dostları alıp götürdüler tolgayı.
Birden fırladı sonra arkaya döndü,
Yanıyor, tutuşuyor, sığmıyordu içi içine,
Paris'i ne yapıp yapıp öldürecekti ki
Geldi Aphrodite kaptı kaçırdı onu,
Bir Tanrıça için bu ne kolay bir işti,
Koyu bir dumanla onu çabucak sarıverdi,
Götürdü bıraktı yatak odasına,
Kubbeli, güzel kokulu (Erhat'tan aktaran, MEB, 2014, s. 39).

Paris ile Menelos'un bu kanlı savaşı sona erdirmek için yaptıkları teke tek mücadelede bütünüyle, bir film izler gibi okuyucunun gözünde canlanmaktadır. Bu yönüyle görsel zekâ alanının kullanıldığını görüyoruz. Akhalar ve Troyalılar arasında yapılan teke tek mücadelede iki tarafın zaman zaman yaşadıkları korku, öfke, isyan, şaşkınlık gibi duygular içsel-öze dönük zekâ alanının kullanımını yansıtırken; savaşçıların bedensel mücadeleleri bedensel-kinestetik zekâ alanının, Afrodit'in Paris'e yardım etmesi, onu ölümden kurtarmak için kaçırması sosyal zekâ alanının, kullanımını yansıtmaktadır. Yapılan mücadelenin nedenleri ve amacıyla verilmesi mantıksal zekâ alanının kullanımını yansıtır. Ayrıca metinde yer alan inanca yönelik ifadeler varoluşçu zekâ alanının kullanımını gösterir. Örneğin:

Atreusodlu Menelos bağırdı Zeus babaya,

Fırladı kargısıyla ileri, yakardı:

"Zeus baba, hiç yoktan başıma bela getiren bu adamdan,

Tanrısal Aleksandros'tan öcümü alayım, bırak,

Koy, elimin altında ezeyim onu,

Kendisini dostça konuklayana kötülük edemesin

Bundan böyle doğacak insanlar arasında hiç kimse."(Erhat'tan aktaran, MEB, 2014, s. 39).

Eser sözlü geleneğe bağlı nazım türünde bir eser olduğundan var olan ahenk unsurları ritmik Zekâ alanının, sözlü metnin tamamında ifade zenginliğinin etkileyiciliği sözel-dilsel zekâ alanının etkin kullanımını yansıtır. Genel olarak, ders kitabındaki İlyada metninde; görsel-uzamsal zekâ; mantıksal-matematiksel zekâ; müzikal-ritmik zekâ; içsel-öze dönük zekâ; sosyal-bireyler arası zekâ; bedensel-kinestetik zekâ; varoluşçu zekâ ve sözel dilsel-zekâ alanlarının hepsinin etkin bir şekilde kullanıldığını görebiliriz.

İlyada'nın metin altı etkinliklerinde yer alan sorularda İlyada ile Oğuz Kağan Destanı'nın çeşitli yönleriyle karşılaştırılmasına yönelik grup çalışması vardır. Öğrencilerden buldukları sonuçları defterlere yazmaları istenmiştir. Burada kıyaslama yapmaları bakımından matematiksel zekâ alanı, grup çalışması yapmaları bakımından da sosyal-kişilerarası zekâ alanı ağırlık kazanmıştır. Etkinlikteki sorular, çıkarım yapma ve yazma becerilerini geliştirdiği için sözel zekâyı da geliştirici niteliktedir.

Altıncı etkinlikte, yapma destan örneğinden yola çıkarak doğal destan ile yapma destanın benzerlik ve farklılıklarının bulunması; incelenen destanlardan hareketle destanların özellikleriyle ilgili genellemelerin tabloya yazılması istenmiştir. Doğal ve yapma destanı benzer ve farklı yönlerini ele alma kıyaslama gerektirdiğinden matematiksel-mantıksal zekâ alanının gelişimine fırsat tanıyacak niteliktedir. Diğer etkinlikte ise Türk destanlarının İslamiyet öncesi ve sonrası diye gruplandırılarak şema hazırlanması istenmiştir. Bu etkinlikte de öğrencilerin yaptığı çalışmayı somutlaştırıp görseller oluşturmasına fırsat verdiğinden görsel-uzamsal zekâ alanının gelişimine katkı sağlayacağını söyleyebiliriz.

5.1.10. Üç Şehitler Destanı

Durduk, Süngü Takmış Kâfir

Durduk. Süngü takmış kafir ayakta.
Bizde süngü yok.
Bir hayret kızıllığı akardı üstümüzden,
Dehşetten daha çok.

Mehmetçik

Atıldı, bir Mehmetçik, büyüyü bozdu,
Bir düşman süngüsüne, göğsünden.
Bu şahadetle kayalar yarıldı sanki,
Dipçik gürültüsünden.

Soruyordu herkes birbirine:
"Parlayan şey bu mu?"
Muzaffer oluyordu bileklerimizde,
Tarihin ilk dipçik hücumu.

Hayran oluyordu koca gökyüzü
Göğüslerimizde büyüyen bahta.
28 Mart günü bir Adsız-tepe'de,
Çeliğe karşı tahta.

Tabur Bir Mucize İçindeydi

Bir muhabbet sarmıştı her yönü,
Vatanı ve bizi seven.
Çoğalmıştık bir uçtan bir uca, rüya gibi,
Büyüyordu ova kendiliğinden.

Neydi damarlarımızda çoğalan, çoğalan?
Neydi bu tepenin ardı?
İçimizde sadece vatan değil,
Yeryüzü kadar bir şey vardı.

Ateş mi gelirmiş, yel mi esermiş?

Akıyoruz, hayatımız nerde pek belli değil.
Kurtuluşumuz bedenden artık,
Kimse ayaklı, elli değil.

Fazıl Hüsnü DAĞLARCA (MEB, 2014, s. 40)

Metinin tamamında savaş sahnesi canlı bir şekilde gözler önüne serilmiştir. Görseller oluşturulurken, kullanılan doğa ile ilgili kavramlar doğa zekâsı ve görsel-uzamsal zekâ alanlarının uyumlu şekilde birlikte kullanımını gösterir. Mehmetçiklerin aynı mukaddes değer uğruna beraber hareket etmeleri, savaşmaları sosyal zekâ alanını, yine bu savaşta bedensel bir mücadeleden bahsedilmesi bedensel-kinestetik zekâ alanının kullanımını yansıtmaktadır. Şiirde hâkim olan duygu vatan sevgisidir, bu içsel duyguların ifadesi içsel-öze dönük zekâ alanının kullanımını yansıtmaktadır. Şiirdeki var olan ahenkle ritmik zekâ alanı, sözün etkili ve dinlenir olması açısından da sözel-dilsel zekâ alanı etkin şekilde kullanılır. Belli bir amaç uğruna yapılan mücadele mantıksal zekâ alanının yansımasıdır. Yani özetleyecek olursak şiirde: mantıksal-matematiksel zekâ; müzikal-ritmik zekâ; sözel-dilsel zekâ; görsel-uzamsal zekâ; doğa zekâsı; bedensel-kinestetik zekâ sosyal-bireyler arası zekâ alanları etkin şekilde birlikte kullanılmıştır.

5.1.11. Battalname

Anadolu Türklerine ait olmak üzere vücuda gelen destanlar vardır. Bunlarda esas olan Türk- Bizans mücadelesidir. "Seyit Battal Gazi" menkıbesi ile "Danişmentname" bunların en mühimleridir (Yücel,1945, s. 3).

"Battal Gazi" asırlarca süren gaza âleminin doğurduğu birçok kahramanların mefkûreleştirilmiş bir timsalidir. Orada Anadolu kahramanlarının ruhlarını, mertliklerini buluruz. Menkıbe, Battal Gazi'nin çocukluğundan başlayarak ömrünün son dakikasına kadar yaptığı fedakârlıklarını, dünya malına ehemmiyet vermeyişini, sadece Allah yolunda dövüştüğünü anlatır (Yücel, 1945, s. 3).

Türkler arasında Seyyid Battal Gazi diye anılan bu savaşçı VII. asırda Rum'a karşı savaş açmış bir Arap savaşçısıdır. İsmi Abdullah ibni Amr'dır. Emevilerin Rum'a karşı açtıkları savaşta büyük şöhret kazanmıştır. Müslüman olan ve Araplarla ülküleri dini yönde birleşen Türk milleti nazarında Rum karşısında başarılı olmuş bu savaşçı oldukça etki bırakmış ve

menkıbesi dilden dile akmıştır. Onun kahramanlıkları ile ilgili söylenen ilk hikâyelerin yazıldığı kitabının Arapça adı ise Zelhimme'dir. Bu Türkler arasında o kadar yer etmiş bir kahraman olmuştur ki, XII. Asırda Malatya dolaylarında hüküm süren Danişmentliler anne tarafından soylarını Seyit Battal'a dayandırmışlardır (Banarlı, 1997, s. 301). Battal Gazi'nin Hz. Ali'nin soyundan geldiği sanılmaktadır. Başarılarında ise Peygamber efendimizin soyundan gelmesinin etkili olduğu halkın inancındadır (Kabaklı, 2002, s. 49).

> Seyyit hemen yola çıktı. Geldiler, gördüler. Bir on bin kadar var Frenk, konmuşlar, otururlar. Seyyit, yüz kişiyi dört yol eyledi, yirmi beş kişi, dört yandan dün buçuğunda davlumbaz urdular, baskın yaptılar. Frenk askeri, birbirini kırdılar. Seyyit, vakit vakit bir taraftan nağra ururdu. Erteye değin, kâfirler birbirleriyle cenk eylediler. Cenk arasında Battal, Simbat'a erişti. Bir vuruş ile yıktı. Üstüne saldırdılar. Ortadan Simbat'ı aldılar. Lakin artık durmadı, kaleye çıktı, kapıyı kapadı. Çerisi sindi, tarumar oldu. On bin erin malın aldılar, bir yere topladılar (Kabaklı'dan aktaran, MEB, 2014, s. 85).

Bu destandaki olaylar dini ve millî değerler üzerine kurulmuştur. Müslümanlara eziyet eden Simbat'a karşı Battal Gazi'nin onu kaleden atmak yoluyla halkını bu eziyetten kurtarma mücadelesi anlatılır. Bu yönüyle dinî ve millî değerlerin içsel duyguları ve halkı zulümden koruma mücadelesi de toplumsal konulara hassasiyeti yansıttığından içsel-öze dönük zekâ ve sosyal-bireyler arası zekâ alanlarının etkisi açıkça görülmektedir.

> Seyyit, yürüdü kaleyi dolaştı ki fırsat bula, kaleyi ala. Bir yere vardı, gördü ki su gider. Ol suyu gözetti. Su geldi, bir deliğe girdi. Seyyit eyitti: "İşbu su hisara gider, eğer çare olursa iş bundan olur." dedi. Hemen atın bir yere kodu, elbisesini çıkardı. Allahuteala'ya sığındı, o su deliğinden içeri girdi. Gide gide su geldi, bir sarnıca döküldü. Seyyit dahi sarnıca düştü. Gayet soğuk idi. Hayli zahmet çekti. Hele nazar kıldı, bir merdiven gördü ki o merdivenden taşra çıktı (Kabaklı'dan aktaran, MEB, 2014, s. 85).

Doğa algısına ve tasvirine dayalı betimlemeler ise, doğa zekâsının işlerlik kazandığının bir göstergesidir. Bu betimlemeler aracılığıyla yaratılan zihinsel resimler, görsel-uzamsal zekâ alanının da anlatının kuruluşunda zekâ kombinasyonu içerisinde yer aldığının belirtisidir.

Destanda bedensel güç ve yeterliliğin başarı elde etmede önemli olduğuna değinilmektedir; kurulan neden-sonuç ilişkileri bedensel-kinestetik zekâ ve mantıksal-matematiksel zekâ alanlarının etkisini yansıtmaktadır.

> Simbat melunu dine davet eyledi, çare olmadı. Kapı önüne astı. Erteye dedin kılıç yürüttü. Çünküm erte oldu, Malatya'dan üç yüz gazi çıkageldi. Seyyit'in elin öpüp görüştüler. Kalenin fethine gayet saz oldular. Çokluk mal buldular. Seyyit, gazilere bahşeyledi. Simbat'ın kızını Hüseyin İbn-i Ali'ye verdi. Kaleyi harap kıldı. Andan yine Malatya'ya geldiler (Kabaklı'dan aktaran, MEB, 2014, s. 84-85).

Bu destanda anlatılanların etkili şekilde neden-sonuç ilişkisine bağlanması, İslamiyet sonrası Türk Destanlarının cihat anlayışının mantığına uygun işlenmesi, sonunda kâfirin

ölüp Müslüman Türklerin topraklarını tekrar alması ve kahramanın mütevazı bir şekilde memleketine dönmesi mantıksal-matematiksel zekâ algısını yansıttığı için mantıksal-matematiksel zekâ alanına uygundur. Anlatı mantığına uymasına sözlerle oluşturulan uyumlu yapı, akıcılık, etkileyici anlatım da eklendiğinde sözel-dilsel zekâ alanının etkisinden de söz edebiliriz.

Genel olarak, Battalname'de; görsel-uzamsal zekâ; mantıksal-matematiksel zekâ; müzikal-ritmik zekâ; içsel-öze dönük zekâ; sosyal-bireyler arası zekâ; bedensel-kinestetik zekâ; varoluşçu zekâ ve sözel dilsel-zekâ alanlarının etkin bir şekilde kullanıldığını söyleyebiliriz.

Battalname metninin, etkinlik sorularını çoklu zekâ kuramına göre incelediğimizde şu sonuçlar elde edilmiştir:

Battalname'nin etkinlik sorularının ilkinde öğrencilerden "deniz kenarı, ben, gün batımı" sözcükleri etrafında gelişen kısa bir hikâye yazmaları istenmiştir. Sözel-dil zekâsı gelişmiş öğrenci, hikâye anlatmaktan, okumaktan ve yazmaktan zevk alır. Dolayısıyla bu etkinlik, bu zekâ türünün gelişimini de destekleyecektir.

İkinci etkinlikte "Araştırma sonuçlarından hareketle Battalname'nin yazıya geçirildiği dönemin sosyal özellikleriyle metin temasını karşılaştırınız." sorusu yer almaktadır. Soruda sosyal hayatla tema arasında ilişki kurulması, bunların karşılaştırılması mantıksal-matematiksel zekâ alanını geliştirici sorulardır. "Battalname'nin temasıyla benzer özellikler gösteren yerli ve yabancı örneklerden hareketle Battalname'nin evrenselliğiyle ilgili çıkarımda bulununuz." sorusunda benzer örnekler incelenerek bu örneklerden hareketle tümevarım yapılması istenmiştir. Aynı şekilde "Metnin yapısını oluşturan ögeleri ve bu ögeler arasındaki ilişkiyi belirleyerek ilgili yerlere yazınız." sorusunda da ögeler arasındaki ilişkinin belirlenmesi istenmiştir. Kavramlar, ögeler arasında ilişki kurma, çıkarımda bulunma matematiksel zekâ türünü geliştirici sorulardır. Bu soru ve "Battal Gazi Destanı'ndaki kahramanları, verilen karakter ve tip çözümleme tablosuna göre inceleyiniz" sorusu öğrencinin tablo üzerinde çalışmasını istediğinden görsel zekâ alanını geliştirici olduğu gibi mantıksal-matematiksel zekâ türü gelişmiş öğrencinin dikkatini çekecektir. Çünkü mantık-matematik zekâsı gelişmiş öğrenciler analiz etme, çözümleme yoluyla öğrenmekten de zevk alırlar.

“Metnin anlatıcısı kimdir? Anlatıcının bakış açısı hakkında bilgi veriniz. Siz olsaydınız olayı nasıl anlatırdınız?” sorusunda anlatıcının bakış açısını tespit etmek, sözel-dilsel zekâ alanının gelişmesine yönelik iken “Metnin anlatıcısı siz olsaydınız olayı nasıl anlatırdınız.” şeklindeki soru, öğrencinin kendi düşüncelerin ifadesine imkân tanıdığından içsel zekâyla; empati kurarak, öğrencinin kendini metnin anlatıcısı yerine koymasını sağladığından sosyal-kişiler arası zekâyla ilişkilidir.

Son soruda ise; metinlerin dil özellikleri sözel-dil zekâsının gelişiminde etkili iken Battalname’nin özgün metniyle günümüz Türkçesine çevrilmiş hâli dil özellikleri bakımından karşılaştırılmasının istenmesi mantık-matematik zekâsının gelişimine yönelik bir sorudur.

5.1.12. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul

Dede Korkut Türk edebiyatının temel taşlarından biridir. Bu eserin mahiyetini en güzel şekilde değerli bilim adamımız Prof. Dr. Fuat Köprülü ifade etmiştir, onun fikrince “Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut Destanı’nı öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar” (Ergin, 2005, s. 5).

Çoklu zekâ kuramı çerçevesinde değerlendirdiğimizde, metinde neden-sonuç ilişkisi içinde gelişen olay örgüsü, destan mantığına uygun bir çerçevede sonuçlanmıştır. Bu doğrultuda mantıksal-matematiksel zekâ alanının etkisi göze çarpmaktadır. Metinde hareketlilik bildiren bölümler, bedensel zekâ alanının gelişimini göstermektedir. Örneğin:

> Kara kılıcını sıyırdı, eline aldı, Azrail’e çalmaya hamle kıldı. Azrail bir güvercin oldu, pencereden uçtu gitti. İnsanoğlunun ejderhası Deli Dumrul elini eline çaldı, kah kah güldü. Der: Yiğitlerim, Azrail’in gözünü öyle korkuttum ki geniş kapıyı bıraktı dar bacadan kaçtı, mademki benim elimden güvercin gibi kuş oldu uçtu, ben onu bırakır mıyım doğana aldırmayınca, dedi. Kalktı atına bindi, doğanını eline aldı, ardına düştü. Bir iki güvercin öldürdü. Döndü, evine gelirken Azrail atının gözüne göründü. At ürktü, Deli Dumrul’u kaldırdı yere vurdu. Kara başı bunaldı, darda kaldı. Ak göğsünün üzerine Azrail basıp kondu. Demin mırıldanıyordu, şimdi hırıldanmaya başladı (Ergin’den aktaran, MEB, 2014, s. 89-92).

Metindeki doğa algısına ve tasvirine dayalı betimlemeler ise, doğa zekâsının işlerlik kazandığının bir göstergesidir. Destanın olay örgüsü oldukça uzun ve olağanüstü ve görsel ögelerle süslenmiştir; bu görsel ögeler aracılığıyla yaratılan zihinsel resimler, görsel-uzamsal zekâ alanının da anlatının kuruluşunda zekâ kombinasyonu içerisinde yer aldığının belirtisidir.

Bre Azrail aman:
Tanrı'nın birliğine yoktur güman.
Ben seni böyle bilmezdim,
Hırsız gibi can aldığını duymazdım.
Tepesi büyük büyük bizim dağlarımız olur,
O dağlarımızda bağlarımız olur,
O bağların kara salkımlı uzumu olur,
O üzümü sıkarlar, al şarabı olur,
O şaraptan içen sarhoş olur,
Şaraplıydım duymadım.
Ne söyledim bilmedim!
Beylikten usanmadım, yiğitliğe doyamadım,
Canımı alma, Azrail medet, dedi (Ergin'den aktaran, MEB, 2014, s. 89-92).

Böyle diyalogların verildiği bölümlerde sözel-dilsel zekâ alanı aracılığıyla ses uyumuna dayanan bir kuruluşla (uyak, redif, alliterasyon, vb.), müzikal-ritmik zekâ alanın da etkinlik kazandığı ritmik bir yapının yakalanması sağlanmıştır.

Sürdü helallisinin yanına geldi, der:
Biliyor musun neler oldu?
Gökyüzünden al kanatlı Azrail uçup geldi.
Benim beyaz göğsümü bastırıp kondu.
Benim tatlı canımı alır oldu.
Babama ver dedim, can vermedi.
Anama vardım, can vermedi.
Dünya şirin, can tatlı, dediler.
Şimdi,
Yüksek yüksek kara dağlarım sana yaylak olsun!
Soğuk soğuk sularım sana içit olsun!
Tavla tavla koç atlarım sana binit olsun!
Penceresi altın otağım sana gölge olsun!
Katar katar develerim sana yük taşıyıcı olsun!
Ağıllarda beyaz koyunum sana şölen olsun!
Gözün kimi tutarsa
Gönlün kimi severse
Sen ona var.
İki oğlancığı öksüz koyma, dedi (Ergin'den aktaran, MEB, 2014, s. 89-92).

Sosyal-bireyler arası zekâ alanı bireyin çevresiyle kurduğu iletişimle ilişkilidir. Metnin tamamında Dumrul'un annesi, babası, eşi ve Azrail'le iletişimini görüyoruz. Burada her

insanın haddini bilmesi gerektiği, yapamayacağı işin altına girenlerin de cezasını çekeceği mesajı verilmiş ve kendi sınırlarını iyi tartıp ona uygun hareket etme, fedakarlığın insana zarar değil, fayda getireceği konularının önemine dikkat çekilmiştir ki, burada da yine içsel-öze dönük zekâ ve sosyal-bireyler arası zekâ alanları birlikte işlerlik kazanmıştır.

> Keremi çok kadir Tanrı, dedi. Hak Teala'ya Deli Dumrul'un sözü hoş geldi. Azrail'e emreyledi:
>
> Deli Dumrul'un babasının anasının canını al, o iki helalliye yüz kırk yıl ömür verdim, dedi. Azrail de babasının, anasının derhal canını aldı. Deli Dumrul yüz kırk yıl daha eşi ile ömür sürdü.
>
> Dedem Korkut gelip destan söyledi, deyiş dedi. Bu destan Deli Dumrul'un olsun, benden sonra alp ozanlar söylesin, alnı açık cömert erenler dinlesin, dedi. Dua edeyim hanım: Yerli kara dağların yıkılmasın. Gölgeli koca ağacın kesilmesin. Taşkın akan güzel suyun kurumasın. Kadir Tanrı seni namerde muhtaç etmesin. Ak alnında beş kelime dua kıldık, olsun kabul. Derlesin toplasın günahımızı adı güzel Muhammed'e bağışlasın hanım hey!.. (Ergin'den aktaran, MEB, 2014, s. 89-92).

Şeklinde sona eren destan, kahramanın lehine Dede Korkut'un duasıyla yani destan mantığına uygun bir şekilde bittiği için mantıksal zekâ alanından söz etmek mümkündür. Eserin tamamı varoluşçu zekâ alanını destekleyecek bir konu üzerine kurulmuştur. Hayat veren ve hayatı sonlandıran Allah'tır ve kimse buna engel olamaz şeklinde verilen mesaj ve Dede Korkut'un diğer destanlarda da olduğu gibi bu destanı da şöyle: Dua edeyim hanım: Yerli kara dağların yıkılmasın. Gölgeli koca ağacın kesilmesin. Taşkın akan güzel suyun kurumasın. Kadir Tanrı seni namerde muhtaç etmesin. Ak alnında beş kelime dua kıldık, olsun kabul. Derlesin toplasın günahımızı adı güzel Muhammed'e bağışlasın hanım hey!.. dua ile bitirmesi toplumun inanç sistemini yansıttığı için varoluşçu zekâ ile beraber sosyal zekâ alanlarını yansıtmaktadır. Ayrıca duada bahsi geçen doğa motifleri metinde de görsel bir imgelem sunmaktadır; bu kısımlarda da doğa zekâsı ve görsel-uzamsal zekâ alanları ön plana çıkmaktadır.

Genel olarak, Deli Dumrul metninde; görsel-uzamsal zekâ; mantıksal-matematiksel zekâ; müzikal-ritmik zekâ; içsel-öze dönük zekâ; sosyal-bireyler arası zekâ; bedensel-kinestetik zekâ; varoluşçu zekâ ve sözel dilsel-zekâ alanlarının hepsinin etkin bir şekilde kullanıldığını görebiliriz.

Deli Dumrul'un metin altı etkinliklerine baktığımızda ilk soruda, olay örgüsü karışık verilmiş ve olayların oluş sırasına göre numaralandırılması istenmiştir. Parçadan bütüne ya da bütünden parçaya doğru düşünme matematiksel-mantıksal zekâ alanının temel becerileri arasındadır. Bu soru mantıksal bir sıra gözeterek ve parçadan bütüne giderek düşünmeyi

gerektirdiğinden matematiksel-mantıksal zekâ alanına örnek bir sorudur. Aynı şeklide diğer bir etkinlik sorusunda da, araştırma sonuçlarından yola çıkarak Deli Dumrul hikâyesinin yazıya geçirildiği dönemin sosyal özellikleriyle metnin temasının karşılaştırılması istenmiştir. Daha önceki metinlerde de sıkça tekrarlanan bu soru, karşılaştırma ifadesini taşıdığından mantık-matematik zekâyı desteklemektedir.

Deli Dumrul'da da diğer "Olay Çevresinde Oluşan Edebî Metinler" başlıklı metinlerde olduğu gibi "Metnin yapısını oluşturan ögeleri aşağıdaki şemaya yazınız", "Metindeki zaman ve mekânı tespit ederek, zamanın ve mekânın nasıl anlatıldığını tabloya yazınız.", "Metinlerdeki kahramanları tip/çözümleme tablosuna göre inceleyiniz." soruları yer alıyor. Etkinliklerin şema ve tabloda üzerinde çalışılmasının istenmesi görsel zekâya hitap etmektedir. Ayrıca yapı unsurları ve bunlar arasındaki ilişkiyi ortaya koyma da mantık-matematik zekâsının gelişimine imkân sağlamaktadır.

Deli Dumrul metininde "Deli Dumrul ile karşılaşsaydınız yaptıklarıyla ilgili ona nasıl bir öğüt verirdiniz? Sözlü olarak ifade ediniz." şeklindeki soru, sözel ifadeyi içerdiğinden, bu zekâ türünün gelişiminde etkilidir. Devamındaki "Deli Dumrul'un yaşadığı dönemde yönetici olsaydınız, onun olumsuz davranışları karşısında ne yapardınız." ve "Metnin anlatıcısı siz olsaydınız olayı, nasıl sonuçlandırırdınız? Sözlü olarak ifade ediniz." şeklindeki soru, sözel-dilsel zekâyla birlikte, öğrencinin kendi düşüncelerinin ifadesine imkân tanıdığından içsel zekâyla; empati kurarak, öğrencinin kendini metnin anlatıcısı yerine koymasını sağladığından sosyal-kişiler arası zekâyla ilişkilidir.

Deli Dumrul metninden, içinde tasvirler bulunan cümleler verilmiş, tasvirler çıkarılarak cümleler okunduğunda nasıl bir değişiklik olduğunun tartışma yoluyla bulunması istenmiştir. Soru sözel-dilsel zekânın gelişimini desteklemektedir. Aynı zamanda tartışma soruları, grup içi etkileşimi sağlayacağından, sosyal-kişiler arası zekânın gelişimine olanak sağlar.

5.1.13. Danişmendname

Anadolu'da doğrudan doğruya Türk büyükleri için söylenen ve daha XII. asırda yazıya geçirilmiş İslamî Türk destanlarının bir örneği de Danişmendname'dir. Destan, önce Selçuk Sultanı İkinci İzzeddin Keykâvus'un emriyle ve onun yazıcılarından İbni Alâ

tarafından derlenmiştir. İbni Alâ bu eseri, halk içinde yaşayan rivayetlerin doğrularını toplayarak hükümdarının emri gereğince Türk diliyle yazmıştır (Banarlı, 1997, s. 302).

Anadolu'nun fethini ve bu mücadelenin kahramanlarını anlatan destan, olayların gerçek yaşamdan olması, kahramanların Türk beyleri olması, coğrafî adların gerçek olması dolayısıyla uzun süre tarih kitabı olarak nitelendirilmiştir (Günay, 2015,s.1-6).

Destan başta Danişmend Ahmet Gazi olmak üzere Danişmendli kahramanların hikâyelerini anlatmaktadır. Battalnâme'nin devamı niteliğindedir. Destanda Danişmend Ahmet Gazi'nin arkadaşları Tursan, Çavuldur, Çaka, Kara Togan, ile halifeden izin alıp Malatya'dan başlayarak Rum illerine yaptıkları akınları anlatır. Bu ordu Sivas'a kadar gelir burayı imar ettikten sonra kollara ayrılıp gazalara devam ederler. Danişmend Gazi Tokat'ı, Turhal'ı alır. Kendisine karşı gelen Rum ve Ermeni güçlerini ve Trabzon Rumlarını defalarca yener. Amasya ve Çorum'u alır, Niksar'ı da almışken arkadaşlarının çoğunu kaybetmiştir. Ancak yine de Canik üzerine de yürür. Düşman tarafından tuzağa düşürülünce yaralanır ve Niksar'a geri dönmek zorunda kalır. Burada vefat eder. Onun ölümü ile Hristiyanlar Müslümanlara galip gelir, kazanılan şehirler kaybedilir (Banarlı, 1997, s. 302).

Kitapta Danişmendname'nin on beşinci meclis bölümünün bir kısmı orijinal şekilde verilmiştir. Nazım olan bu bölümlerde sözel-dilsel zekâ alanı aracılığıyla ses uyumuna dayanan bir kuruluşla (uyak, redif, alliterasyon, vb.), müzikal-ritmik zekâ alanın da etkinlik kazandığı ritmik bir yapının sağlandığını görmekteyiz.

Ey dost, bir gece Haraşna'da,
Melik ve pehlivan yatarken

Bir rüya gördü, rüyada ne gördüğünü dinle:
Gördü ki Seyyit Battal gelmiş, ayakta bekler.

Atı, silahı ve elbisesi ile,
Hem de şahane elbiseler ile geldi.

Melik'le karşılaşınca dedi ki ayağa kalk,
Ne yatıyorsun, huzuru sağladın mı?

Gümenek halkı, Tokat halkıyla
Mankuriyye halkı da tamamen,

Kafir elinden çok sıkıntı çekmektedir.
Burada bu nasıl rahatlık içerisinde uyuyabilir?

Dört yanına göz kulak tutmuyorsun,
O Müslümanların elinden tutmuyorsun.

Ey dost, uyuma, ayağa kalk, onlara yetiş!
Tanrı ancak bu halde senden razı olur.

Ne yatıyorsun, ne yatıyorsun ayağa kalk,
Hz. İsrafil suru çalınca yatarsın (Demir'den aktaran, MEB, 2014, s. 97-101).

İslamiyet sonrası destanlarından olan Danişmendname cihat anlayışını yansıtması bakımından dönemin destan mantığına uygundur, bu yönüyle mantıksal zekâ alanına hitap eder.

> Melik uyanınca ayağa kalktı, sabah namazını kıldı. Gülnuş Banu'ya ve Gazi Bey'e veda edip kaleden atladı indi. At çektiler, bindi, otağına geldi. Gaziler onu karşılayıp selam verdiler, Melik ile otağa girip oturdular. O sırada bir elçi geldi ve Melik Danişmend'e bir mektup sundu. Melik mektubu açıp okudu. Bunlar bunu okuyup bitirince o anda gördüler ki Abdurrahman-ı Tokatî otağın kapısından içeri girdi, külahını yere vurdu (Demir'den aktaran, MEB, 2014, s. 97-101).

Metinde Melik'in Battal'a verdiği söz üzerine kâfirle mücadele edip Müslümanları ve Müslüman topraklarını koruması için yaptığı mücadeleler (bedensel yeterlilikleri), destan mantığının dayandığı neden-sonuç ilişkileriyle birleştirilmiştir; doğadan alınan görsel sahnelerin sunduğu imgelerle zenginleştirilmiştir. Bu anlamda destanda, mantıksal-matematiksel zekâ; doğa zekâsı; bedensel-kinestetik zekâ ve görsel-uzamsal zekâ alanlarının kombinasyonu etkili şekilde kullanılmıştır.

> O gece Melik dinlendi. Sabah olunca buyurdu: Osman ibn-i Apiyye'ye beş bin er ile alem, sancak, savaş malzemeleri ve hazine verildi, Kastamoniyye tarafına gönderildi. O zamana kadar bu vilayete Esneboliyye derlerdi. Gaziler o ili fethedince adına Kastamoniyye dediler (Demir'den aktaran, MEB, 2014, s. 97-101).

Epik destanlar, belli tarihî dönemlerin ve olayların halkın zihnindeki varoluşlarını; bir anlamda tarihin görünüşünü, toplumun hissettiklerini, toplumun ruhunu yansıtırlar. Destanın esası tarihî gerçekliktir, bu gerçeklikle olan bağlantının kopmaması için, destandaki yer, su, dağ, taş, yurt adları gerçekte olduğu gibi verilir (Çobanoğlu, 2003, s. 20-21). Bu destanda da verilen yer adlarının gerçekte olduğu gibi verilmesi, anlatının

inandırıcılığını kuvvetlendirmiştir. Bu yönüyle mantıksal zekâ alanını destekler niteliktedir.

> Müslümanlar dört taraftan saldırdılar. Çok düşman kırdılar. O gece sanki düşmanın başına kıyamet koptu. Kâfirler de hazırlandı, Kâfirler kuvvetlendi. Çünkü altmış bin düşman var idi. Az kaldı Müslümanları kıracaklardı. O anda Melik Gazi gelip bir nara attı, sanki dünya sallandı. Düşmanlar şaşırıp kaldı. Tokat halkı kale içinden Melik'in sesini işitti. Hepsi birden tekbir getirip müjde davullarını çaldılar. Kale beyi, Abdullah idi. Kale kapısını açtılar, beş yüz kişi ile kaleden dışarı çıktılar ve hemen düşmanlara hamle yaptılar. Tarif edilemeyecek kadar şiddetli bir savaş oldu. Ansızın Melik Danişmend cenk arasında Mihayil'e rastladı. Mihayil, Melik'e hamle yaptı, alamadı. İkinci, üçüncü hamlesini Melik savdı. Bu kez lain gürzünü çıkarmak için elini hareket ettirdi. Melik hemen atını tepti, ulaştı, laine bir kılıç darbesi vurdu. Mihayil'i öldürdü. Düşmanlar tarafından feryat koptu (Demir'den aktaran, MEB, 2014, s. 97-101).

Fiziksel becerilerin hâkim olduğu bu muharebe sahnesinde, bedensel zekâ alanının gelişimini görmekteyiz. Sayısal verilerle anlatım, anlatının gerçekte yaşanmış olduğunu kanıtlarcasına kullanılmıştır. Bu durum da mantıksal zekâ alanını destekler niteliktedir. Aynı zaman da harbin tıpkı bir film izlercesine gözler önüne serilerek anlatımı, görsel zekâ alanını desteklerken; heyecan uyandıran bu canlı anlatım sözel zekâ alanının kullanıldığını göstermektedir.

> Biz geldik bu tarafa: Melik Danişmend düşman ordusunu yenince beylerini öldürdü. Diğerlerini de esir aldı. Akşama yakın geri döndüler, çadırlarına geldiler. Melik buyurdu, esirleri bir araya topladılar. Sekiz bin kişi tutsak olmuş. Beklemek için bekçiler görevlendirdiler. Sonra kale dizdarı Abdullah, Melik'in yanına geldi, elini öptü. Melik söyledi: "Seni nasıl bulalım, kâfirler bize çok işkence yaptı." dedi. Abdullah, Gümenek kâfirlerinden çok şikâyette bulundu. Melik ant içti: "Ben orayı harap edene kadar durmayacağım." dedi. Buyurdu, yemek getirdiler, yediler. Götürdüler, dua ve sena ettiler. Sonra ezan okudular, akşam namazını kıldılar. Gazilerin her biri kendi yerine gidip dinlendi. O gece Artuhi nöbet bekledi, orduyu muhafaza etti. Sabahın ilk ışıkları görünmeye başladı (Demir'den aktaran, MEB, 2014, s. 97-101).

Metinde anlatıcının ifadeleriyle sağlanan geçişler okuyucuya destan anlatıcısının varlığını hissettirmiştir. Bu ifade tarzıyla anlatıma katılan sıcaklık, samimiyet sözün tesirini artırarak sözel zekâ alanını desteklemiştir. Burada kahramanların inandıkları değer üzerine birlikte hareket etmeleri, mücadeleleri sosyal zekâ alanını, uğruna savaştıkları değer ve iç dünyalarının etkisiyle gösterdikleri tutum ve davranışlar içsel zekâ alanını yansıtır.

> Sabah olunca Melik buyurdu, o esirleri getirdiler. Düşman beylerinden yirmisi de esir olmuştu. Mihayil'in amcasının oğlu Tadık bile esir olmuştu. Melik bunları dine davet etti. Tadık söyledi: "Biz Mesih dininden bu kadar keramet gördük, nasıl dönelim?" dedi. "Eğer dinin hak din ise bize sen de bir alamet göster. Ancak o zaman Müslüman oluruz." dedi. Melik söyledi: "Ne istersiniz?" Onlar söyledi: "Dua et. Bu Gümenek Irmağı kesilsin, akmaz olsun. O zaman biz Müslüman oluruz." dedi. Melik başını eğip bir süre düşündü. Yine başını kaldırıp söyledi: "Bu gün bana mühlet olsun. Sabahleyin dediğiniz olmazsa hepinizi azat edeyim." dedi. Onlar: "Kabul ediyoruz." dediler. Melik geri döndü, arkadaşlarının yanına geldi, o gün oruç tuttu. Bir çadır içine girdi. O gün, o gece ibadetle meşgul oldu. Başını secdeye koyup yalvardı, çok ağladı. Seher vakti olunca gözünü uyku aldı. Bir rüya gördü (Demir'den aktaran, MEB, 2014, s. 97-101).

Melik tutsak ettiği düşmanlarını cihat anlayışıyla dine davet etmektedir. Onlarda dinlerini bırakıp Müslüman olmak için bir mucize olmasını istemektedir. Bu istekleri mantıksal bir nedenin sonucu olarak mantıksal-matematiksel zekâ alanının etkisini yansıtmaktadır. Düşmanların alamet olarak Gümenek Irmağı'nın suyunun kesilmesini istemeleri doğa algısını harekete geçirdiği için doğa zekâsına işlerlik kazandırmaktadır.

> Melik Danişmend, Hazret-i Resul'ün mübarek cemalini gördü. Sonra buyurdu, bu duayı okuyup o ırmağın üzerine otur: "Su hemen kesilir, durur." demişti. Sabah olunca gördü ki yeşil bir ipek üzerine bu dua yazılmış: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Daima baki olan, hataları affeden, duayı işiten, affetme kapsamını genişleten, Musa'yı Kelimullah, İsa'yı Ruhullah, Adem'i Seyfiyullah, Muhammed'i Resulullah kılan; eman, furkan sahibi olan Allah'tan başka İlah yoktur. Ey merhametlilerin en merhametlisi olan Allah'ın rızasıyla." (Demir'den aktaran, MEB, 2014, s. 97-101).

Melik Danişment'in rüyasında Peygamber'i gördüğü bu bölümde kendisine rüyada bir dua verilmiştir. Duada geçen sözler, inanca dayalı içsel duyguları yansıtması bakımından, içsel zekâ alanının, duanın tamamına hâkim olan ifade zenginliği ve uyakla sağlanan ritmik uyumun etkileyiciliği sözel-dilsel zekâ ve müzikal-ritmik zekâ alanlarının kullanımını yansıtmaktadır.

> Melik Danişmend Gazi uyanınca bu duayı elinde buldu. Sevinç içerisinde sabah namazını kıldı. Sonra dua haberini gazilere anlattı. Gaziler sevindiler. Sonra Melik Danişmend atına binip esirlerin yanına gitti. O, düşman beylerinin yanına gelince: "İstediğiniz işi işte şimdi görün." dedi. Söylediler: "Eder öyle edersen sözümüzü tutup Müslüman olacağız." dediler. Sonra Melik buyurdu, o esirlerin bağlarını çözdüler. Sonra yürüyerek o ırmağın kenarına geldiler. Gaziler de onlarla beraber idi. Sonra Melik başını açıp yüzünü dergaha tuttu. O duayı sıdk ile okudu. Tamamlayınca Tanrı'nın emriyle su kesildi. O kavim aşağı yukarı koştu. Irmağın suyundan çoğalma işareti göremediler. Asla Tanrı adına şüphe getirmeyin. Gördüler ki o büyük ırmak kesildi, belirsiz oldu. O beyler ve diğer düşmanlar hep beraber imana geldiler. Sonra Melik söyledi: "Bu sudan Müslümanlara çok fayda vardır." diye o duayı yine okudu. Yine o su ortaya çıkıp geldi, derhal akmaya başladı (Demir'den aktaran, MEB, 2014, s. 97-101).

Melik'in olanları, sevincini gazilerle paylaşmasıyla sosyal-bireyler arası zekâ alanı öne çıkmaktadır. Esirlerin Müslüman olması için Gümenek Irmağı'nın dua ile suyunu kesmekte ve yine o suyun insanlara çok faydası olduğu düşüncesiyle dua ile ırmağın akmasını sağlamaktadır. Bahsi geçen doğa ve mekân algıları da düşünüldüğünde, doğa zekâsı ve görsel-uzamsal zekâ alanlarının etkisi hissedilmektedir. Suyu kestikten sonra ırmağın suyunun geri getirme düşüncesi mantığa dayalı bir düşünce olduğu için bu kısımlarda, mantıksal-matematiksel zekâ alanı kullanılmıştır.

> Tanrı onun duasını kabul etti. O gece Melik rüyasında nur yüzlü yaşlı bir kişinin geldiğini gördü. Sakalı göğsüne inmiş, söyledi: "Ben Abdulvehhab Gazi'yim. Yarın ordunu bu ovadan uzaklaştır. Yüksek dağlara çıkın. Tanrı, Gümenek halkına hışım verecek. Bu gün onları helak

> edecek." Melik uyandı, durumu askerlere anlattı. Göçüp yüksek dağlara çıktılar. O ovada hiç Müslüman kalmadı. Bir sonraki gün öğleye yakın gökyüzünü bulut kapladı, gürültü oldu. Geceye kadar yıldırımlar düştü. Gecenin bir yarısı geçmişti. Nuh tufanı gibi yağmurlar yağdı. Dağlar gibi seller oldu. Tanrı'nın emriyle Gümenek halkı olanlardan habersiz uyuyordu. Şehri sel bastı. O şehrin içinde ne varsa sel götürdü. Ancak beş yüz ev kaldı. Onlar da kâfirlikten dönüp tövbe etmişlerdi. Fakat kâfirlerden korktukları için bunu saklamışlardı (Demir'den aktaran, MEB, 2014, s. 97-101).

Melik'in dua etmesi üzerine rüyasında gelecekte olacak olayları haber almış ve buna göre tedbir alıp felaketten kurtulmuşlardır. Destan mantığına dayalı olağanüstü ögeler ön plana çıkmakta ve olağanüstü olayların anlatıldığı bu sahnede, görsel ve canlı imgeler kullanılarak mantıksal-matematiksel zekâ ve görsel-uzamsal zekâ alanları kombinasyon oluşturacak şekilde kullanılmıştır.

> Bu tarafta Melik de ordunun merkezine ulaştı. Kılıç darbesiyle alemi, alemdarı yıktı. Matrobid bu hali gördü, Melik'in önünden kaçtı. Melik arkasından gitti. Lain kaçtı, Niksar yanında bir taş vardı, o mel'un can acısından, Melik korkusundan attan indi, yürüyerek gitti, o taşın arkasına girdi, gizlendi. Melik Danişmend onu gördü, atını sürüp oraya gitti. Bir kez nara atıp haykırdı, kılıcını çıkardı, o taşa vurdu. Kılıç o taşı peynir gibi kesti. Lain sıçradı, kaçtı. Melik atına mahmuz vurup ulattı. Matrobid'e bir kılıç vurdu. Kafirin başı kırk adım yere gitti. Kafirler onu görünce artık savaşmadılar, arka arka kaçtılar. Gavarıs'a haber geldi:
>
> "Melik Danişmend babanı öldürdü." dediler. Lain onu işitince kendi canından ümidini kesti, ağlayarak oradan kaçtı, Niksar'a gitti.
>
> Bu tarafa geldik. Melik Danişmend sonra düşmanların malını ganimet olarak aldı, gazilere paylaştırdılar. Bu fethe sevindiler. Sonra o dağdan inip Niksar karşısında bir ovada konakladılar. Otağ ve çadır kurdular. Birkaç gün rahat olup dinlendiler. İşte on beşinci meclis de burada tamam oldu. Allah'ın izniyle on altıncı meclisi de size anlatırız (Demir'den aktaran, MEB, 2014, s. 97-101).

Destanın olay örgüsü oldukça karmaşık olsa da, zihnimizde canlı bir sahne oluşturması ve Melik'in ve ordusunun düşmanla savaşı hareketlilik bildirmesi itibarıyla bedensel-kinestetik zekâ ve görsel-uzamsal zekâ alanlarının kombinasyonun etkili şekilde kullanıldığını söylemek mümkündür. Destan Türklerin galibiyetiyle, düşmanın malını ganimet olarak almaları, gazilere paylaştırılması ve onların sevinci, rahata kavuşmalarıyla bitmiştir. Burada da içsel-öze dönük zekâ alanının, yine Danişment'in gazilerle ortak şuur ile hareket etmeleri sosyal-bireyler arası zekâ alanının etkisini hissettirmektedir. Burada destan mantığına dayalı neden-sonuç ilişkileri, olağanüstü olaylar, destanın mutlu sonla neticelenmesi mantıksal zekâ alanının kullanımını göstermektedir.

Sözlü kültür bağlamı içerisinde bir sözlü anlatı olarak destanda, iletişimi başlatan ve devam ettiren, bu arada bütün çoklu zekâ alanlarının kullanılmasına olanak sağlayan sözel-dilsel zekâ alanı öne çıkar; Ortaöğretim 10. Sınıf Türk Edebiyatı ders kitabında yer alan bu destan metinlerinde mantıksal-matematiksel zekâ; görsel-uzamsal zekâ; sosyal-bireyler arası zekâ; içsel-öze dönük zekâ; doğa zekâsı; bedensel kinestetik zekâ; müzikal-ritmik

zekâ ve bu zekâ alanlarının oluşturduğu kombinasyonu etkin şekilde öğrenciye aktarmak için kullanılmıştır; karşımıza Türk tarihinin en etkileyici destan metinleri ortaya çıkmıştır.

Danişmendnâme metininin etkinlik sorularını çoklu zekâ kuramına göre incelediğimizde şu sonuçlar elde edilmiştir:

Danişmendnâme adlı metinde de Battal Gazi Destanı ve Deli Dumrul adlı metinlerde olduğu gibi, olay örgüsünden hareketle metnin temasının bulunması ve sözlü olarak ifade edilmesi; eserin yazıya geçirildiği dönemin sosyal şartlarıyla temanın karşılaştırılması; Danişmendnâme'nin özgün metniyle, günümüz Türkçesine aktarılmış metnin karşılaştırılması; metnin yapısını oluşturan ögeler arasındaki ilişkinin ortaya konması ve tiple ilgili çözümleme yapılması istenmiştir. Öğrencinin okuduğu metni anlaması, temasını bulması, dil özelliklerini fark etmesi ve yazma ve sözlü ifade etmesi sözel-dilsel zekâ alanını geliştirmektedir. Bu sorulardaki karşılaştırma, ilişki kurma, tümevarım yoluyla düşünme ve çözümleme yapma etkinlikleri mantık-matematik zekâsının ön plana çıkmasını sağlayan etkinliklerdir.

Görsel zekâya hitap eden ortak sorular; "Metnin yapısını oluşturan ögeleri aşağıdaki şemaya yazınız", "Metindeki zaman ve mekânı tespit ederek, zamanın ve mekânın nasıl anlatıldığını tabloya yazınız.", "Metinlerdeki kahramanları tip/çözümleme tablosuna göre inceleyiniz." şeklindedir. Değerlendirmenin tabloda ifade bulunması, tablo, şema ve grafiklerle daha hızlı öğrenen görsel zekâya sahip öğrencinin konuyu kavrayışında önemli payı vardır.

Danişmendnâme adlı metinin bir diğer sorusu "Battal Gazi ile Danişmend Gazi arasındaki benzerlikler nelerdir? Sözlü olarak ifade ediniz." şeklindeki soru, benzerlikleri ortaya koyma ön planda olduğu için -karşılaştırma gerektirdiğinden- mantık-matematik zekâya hitap eder. Bunun yanında sözlü olarak ifade edilmesiyle de sözel zekâyı kapsayan bir sorudur.

Anlama ve Yorumlama bölümünde yer alan etkinlikte, öğrencilerin Deli Dumrul, Battal Gazi ve Danişmend Gazi'nin; Deli Dumrul'un kimseyi bedelsiz geçirmediği köprünün başında karşılaştığında nasıl bir olay meydana geleceğini hikâye etmeleri ve en uygun hikâyeyi canlandırmaları istemiştir. Bu etkinlik, hikâye yazma faaliyetiyle sözel zekânın; hikâyeyi canlandırırken bir grup çalışması gerektirdiğinden sosyal-kişiler arası zekânın; "canlandırma" yönüyleyse bedensel zekânın gelişimine katkı sağlar. Ayrıca

hikâyeleştirdikleri metni canlandıran öğrenciler, görsel bir sunu ortaya koyacaklarından görsel-uzamsal zekâ alanının da gelişimi desteklenecektir.

5.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar:

Destan Metinlerinin Çoklu Zekâ Kuramına Uygunluğu Hakkında Öğretmen Görüşleri

Çalışmamızda anket formu hazırlanırken; kapsamın belirlenmesi, konuyla ilgili literatürün taranması, anket formunun hazırlanması, uzman görüşlerinin alınması, pilot çalışmanın, madde analizlerinin yapılması ve anket formuna son şeklinin verilmesi gibi süreçler izlenmiştir.

İzmir ili, Güzelbahçe ve Urla ilçelerinde görev yapmakta olan 105 Türk Edebiyatı öğretmenine uygulanan anket maddelerine ilişkin verilen cevapların dağılımı aşağıda gösterilmiştir. Anket 31 maddeden oluşmaktadır. Anketteki maddeler, "Tamamen Katılıyorum: 5", "Katılıyorum: 4", "Kararsızım: 3", "Katılmıyorum: 2", "Hiç Katılmıyorum: 1" şeklinde puanlanmıştır. Kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum seçeneklerinden hareketle olumlu görüşler hesaplanırken, katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum seçenekleri olumsuz görüşlerin hesaplamasında kullanılmıştır. Karasızım cevabı veren öğretmenlerin ilgili anket maddesine dair hiçbir görüşü olmadığından, bu seçeneğe ilişkin verilen cevaplar değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Tablo 1: Öğrencinin duygu ve düşünce dünyasını zenginleştirici niteliğe sahiptir.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	5	4,0	4,0	4,0
Katılmıyorum	21	20,0	20,0	24,0
Kararsızım	5	4,0	4,0	28,0
Katılıyorum	47	46,0	46,0	74,0

Kesinlikle Katılıyorum	27	26,0	26,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Tablo 1'de görüldüğü üzere; araştırmaya katılan öğretmenlerin %72'si, 2005 yılında kabul edilen yeni programa uygun olarak hazırlanmış 10. sınıf Türk Edebiyatı ders kitabındaki destan metinleri ve uygulamalarının, öğrencilerin duygu ve düşünce dünyasını zenginleştirici özelliğe sahip olduğu görüşündedir. Öğretmenlerin %24'ü ise ders kitabındaki destanların öğrencilerin duygu ve düşünce dünyasını zenginleştirici bir özelliği olmadığını belirtmişlerdir. Sözel zekâ alanını ölçmeyi hedefleyen bu soru hedef kitle tarafından olumlu değerlendirilmiştir.

Tablo 2: Öğrencilerin sözcük dağarcıklarının zenginleştirilmesinde öğretim materyali olarak kullanılır.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	3	2,0	2,0	2,0
Katılmıyorum	20	19,0	19,0	21,0
Kararsızım	10	9,0	9,0	30,0
Katılıyorum	59	58,0	58,0	88,0
Kesinlikle Katılıyorum	13	12,0	12,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Anket uygulaması ile yapılan araştırmaya katılan edebiyat öğretmenlerinin %70'i genel olarak ders kitabındaki destanların öğrencilerin sözcük dağarcıklarının zenginleştirilmesinde öğretim materyali olarak kullanıldığı görüşündedirler. %21 ise bu maddeye katılmamıştır. Sözel-dilsel zekâ alanını ölçmek amacıyla seçilmiş bu soru yeterli olmasa da çoğunluğun onayını almıştır.

Tablo 3: Verdiği mesajlar öğrencilerin millî benlik duygusunu geliştirici niteliktedir.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	4	3,0	3,0	3,0
Katılmıyorum	11	10,0	10,0	13,0
Kararsızım	13	12,0	12,0	25,0
Katılıyorum	56	55,0	55,0	80,0
Kesinlikle Katılıyorum	21	20,0	20,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Tablo 3'deki öğrencinin içsel-öze dönük zekâ alanını ölçecek bu soruda, öğretmenlerin görüşleri %75 oranında bu kitaptaki destanların bu alana katkı sağladığı yönündedir. Öğretmenlerin %13'ü ise olumsuz düşünmektedir. Ders kitabında seçilen millî destanların, en önemli işlevlerinden biri kişilerdeki millî bilinci uyandırmasıdır. Öğretmenlerin %75'lik dilimi bu maddeye katılarak kitaptaki metinlerin bu işlevi yerine getirdiklerini söylemektedir. Her ne kadar ders kitabında seçilen metinlerin bu işlevleri yerine getirip getirmediğini ölçsek de anket sonuçları bize öğretmenlerin algı ve uygulama farklarını ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 4: İçeriği, gerçek hayatla ilişkilendirilebilecek niteliktedir.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	7	6,0	6,0	6,0
Katılmıyorum	30	29,0	29,0	35,0
Kararsızım	32	31,0	31,0	66,0
Katılıyorum	31	30,0	30,0	96,0
Kesinlikle Katılıyorum	5	4,0	4,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Destanların içeriğini gerçek hayatla ilişkilendirebilmek karşılaştırma gerektirdiğinden mantıksal-matematiksel zekâ alanına hitap etmektedir. Bu alanı ölçmek için ankete

seçilmiş bu soruya öğretmenlerin %34 katılmış, 35'i katılmamış, %31'i ise kararsızım seçeneğini işaretlemiştir. Bu soruda öğretmenlerin fikir biriliği sağlanamamıştır.

Tablo 5: Dönemi yansıtıcı görsellerle desteklenmiştir.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	10	9,0	9,0	9,0
Katılmıyorum	22	21,0	21,0	30,0
Kararsızım	11	10,0	10,0	43,0
Katılıyorum	48	47,0	47,0	90,0
Kesinlikle Katılıyorum	11	10,0	10,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Görsel-uzamsal zekâ alanını ölçen bu soruya öğretmenlerin%57'si katılmışken %30 gibi önemli bir kısmı katılmamıştır. Ders kitabında destan metinlerinin yer aldığı bölümde resim ve şemalar olsa da bu çoğunluk tarafından yeterli görünürken bazı öğretmenlerce yeterli görülmemiştir.

Tablo 6: Öğrencilerin iç dünyasındaki-bilinçaltındaki duyguları ortaya çıkarmaya elverişlidir.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	6	4,0	4,0	4,0
Katılmıyorum	19	19,0	19,0	23,0
Kararsızım	20	19,0	19,0	42,0
Katılıyorum	51	49,0	49,0	91,0
Kesinlikle Katılıyorum	9	9,0	9,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Bu soru içsel-öze dönük zekâ alanını ölçmek için hazırlanmıştır ve "Öğrencilerin millî benlik duygusunu geliştirici niteliktedir." maddesiyle birbirlerini desteklemektedir. Öğretmenlerimizin %58'lik kısmı bu soruya katılarak destan metinlerinin bu işlevi yerine getirdiğini belirtmişlerdir.

Tablo 7: Daha önce öğrendiği destanların özelliklerinden hareketle yeni öğreneceği bir destanın içeriğini tahmin eder.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	3	2,0	2,0	2,0
Katılmıyorum	19	18,0	18,0	20,0
Kararsızım	12	11,0	11,0	32,0
Katılıyorum	56	55,0	55,0	86,0
Kesinlikle Katılıyorum	15	14,0	14,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Hem sözel-dilsel hem de mantıksal-matematiksel zekâ alanını kapsayan bu soruya öğretmenlerin % 20'lik kısmı ise olumsuz görüşünü bildirirken, %69'luk kısmının olumlu görüş bildirerek ders kitabındaki metinlerin bu işlevi yerine getirdiğini belirtmişlerdir.

Tablo 8: Drama çalışmalarında kullanılmaya elverişlidir.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	6	5,0	5,0	5,0
Katılmıyorum	22	21,0	21,0	26,0
Kararsızım	13	12,0	12,0	38,0
Katılıyorum	51	50,0	50,0	88,0
Kesinlikle Katılıyorum	13	12,0	12,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Destan metinlerinin drama çalışmalarında kullanılması öğrencinin bedensel zekâsını, ayrıca drama çalışması, grup işi olduğundan sosyal zekâ alanını geliştirecek bir faaliyettir. Bu soruya öğretmenlerin %62'si olumlu yönde cevap vermişken %26'sı olumsuz cevap

vermiştir. Kitaptaki metinler de öğrencinin böyle bir çalışma yapmasına çok müsaittir. Destan metinlerinin uygun bölümleri belirlenip öğrencilerden bunu canlandırması istenebilir. Bu etkinlik hem bedensel zekâsı gelişmiş öğrencileri derse katmış, hem de eğlenceli bir ders ortamı sağlamış olacaktır. Ders kitabındaki etkinliklere baktığımızda destan metinlerinden sonra gelen "Cemşid ü Hurşid" mesnevisinin etkinlikleri içinde böyle bir soruyla karşılaşıyoruz. Böyle etkinliklerin artırılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Tablo 9: Dikte çalışmalarına uygundur.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	7	6,0	6,0	6,0
Katılmıyorum	28	27,0	27,0	33,0
Kararsızım	25	24,0	24,0	57,0
Katılıyorum	38	37,0	37,0	94,0
Kesinlikle Katılıyorum	7	6,0	6,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Dikte çalışması sözel- dilsel zekâ alanının gelişiminde etkili bir faaliyettir. Ayrıca dikte çalışması bedensel zekâsı gelişmiş öğrencinin de dikkatini çekecek, onları derste aktif hale getirecektir. Destanların dikte çalışmasına uygun olduğu yönündeki maddeye olumlu cevap veren öğretmenler %43'ü oluşturmaktadır. Öğretmenlerin %33'ü destanları dikte çalışmasına uygun bulmazken %24'lük oranda da kararsızım cevabı gelmiştir. Bu soruda öğretmenlerce bir fikir birliği sağlanmamıştır.

Tablo 10: Öğrencilerin grup çalışması yapmalarına uygundur.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	5	4,0	4,0	4,0
Katılmıyorum	19	18,0	18,0	22,0
Kararsızım	24	23,0	23,0	45,0

Katılıyorum	49	48,0	48,0	93,0
Kesinlikle Katılıyorum	8	7,0	7,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Grup çalışmaları öğrencinin sosyalleşmesine fayda sağlamakla birlikte, yine grupla yapılan etkinlikleri sayesinde öğrenci toplumun bir parçası olduğunu idrak eder. Destan metinleri ve uygulamalarının, öğrencilerin grup çalışması yapmalarına uygunluğu konusunda ankete katılan öğretmenlerin %55'i olumlu görüş bildirmiş, %22'si olumsuz görüş bildirmiş, %23 gibi önemli bir kısmı da kararsızlığını ifade etmiştir. Bu anlamda destanların grup çalışmalarına uygunluğu konusunda çoğunluk sağlansa da bizim için yeterli görülmemiştir. Çünkü metinlerde ve metin altı sorularında bu zekâ alanını destekleyici pek çok unsur bulunmaktadır. Bu sebeple ölçekten çıkan olumlu sonuç yetersiz bulunmuştur.

Tablo 11: Öğrencilerin destanla ilgili duygu ve düşüncelerini görseller oluşturarak ifade etmelerine uygundur.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	6	5	5	5
Katılmıyorum	14	13,0	13,0	18,0
Kararsızım	17	16,0	16,0	34,0
Katılıyorum	56	55,0	55,0	89,0
Kesinlikle Katılıyorum	12	11,0	11,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Öğrencinin görsel zekâ alanını geliştirmek için, destanda geçen bir olayı resmetmesi ya da konuyla ilgili görsellerle dolu bir sunum hazırlaması istenebilir. Ölçekte, görsel zekânın gelişimiyle ilgili bu soruya öğretmenlerin yalnız %66'sı katılıyorum seçeneğini işaretlemiş. Çoğunluk sağlanmış olsa bile öğrencilerin destanlardan hareketle duygu ve düşünce dünyasını yansıtan görseller oluşturmasına metinler elverişli olduğu için sonuç bizim için yeterli olmamıştır.

Tablo 12: Ahenk unsurları sayısal hesaplamalara olanak sağlamaktadır.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	7	6,0	6,0	6,0
Katılmıyorum	32	31,0	31,0	37,0
Kararsızım	31	30,0	30,0	67,0
Katılıyorum	24	23,0	23,0	90,0
Kesinlikle Katılıyorum	11	10,0	10,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Destanlar manzum eserlerdir ve hece ölçüsüyle söylenir. Matematiksel-mantıksal işlemlere fırsat verilip verilmediğinin ve hece ölçüsünün matematik zekâsını geliştirici yönünün sorgulandığı ölçek maddelerinde öğretmenler, %33'lük oranında olumlu görüş bildirmiş, %37'lik oranında ise olumsuz görüş bildirmişlerdir. Anketin sonucu, kitaptaki metinlerin bu zekâ alanına katkısı olmadığı yönündedir. Ancak bu fark istatiksel olarak anlamlı düzeyde değildir.

Tablo 13: İşlenen destanlar öğrencilerin duygu ve düşüncelerini sınıf ortamında ifade etmelerine olanak sağlar.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	3	2,0	2,0	2,0
Katılmıyorum	15	14,0	14,0	16,0
Kararsızım	7	6,0	6,0	22,0
Katılıyorum	61	60,0	60,0	82,0
Kesinlikle Katılmıyorum	19	18,0	18,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Ankette destan metinleri ve uygulamalarının öğrencilerin duygu ve düşüncelerini sınıf ortamında ifade etmelerine katkısını ölçen bu soru, sözel-dilsel ve içsel-öze dönük zekâ alanlarına yöneliktir. Ankete katılan öğretmenler, %78'lik bir dilimle bu maddeye katılarak kitaptaki metinlerin bu işlevi yerine getirdiğini belirtmişlerdir.

Tablo 14: Destan aracılığı ile öğrenciler o dönemde yaşayan kişilerle empati kurabilir.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	3	2,0	2,0	2,0
Katılmıyorum	15	14,0	14,0	16,0
Kararsızım	13	12,0	12,0	28,0
Katılıyorum	58	57,0	57,0	85,0
Kesinlikle Katılıyorum	16	15,0	15,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Bu madde; öğrencinin iç dünyasına yönelmesine imkân sağladığından içsel zekâyla; empati kurarak kendini o dönemde yaşamış kişilerin yerine koymasını sağladığından sosyal-kişiler arası zekâyla ilişkilidir. Yani içsel-öze dönük ve sosyal-kişiler arası zekâ alanlarını ölçmeye yönelik bu soruda, araştırmaya katılan öğretmenler %72'lik bir dilimle kitapların bu duruma fırsat verdiği konusunda hemfikirdirler.

Tablo 15: Öğrencide merak duygusu uyandırır.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	3	2,0	2,0	2,0
Katılmıyorum	23	22,0	22,0	24,0
Kararsızım	4	3,0	3,0	27,0
Katılıyorum	55	54,0	54,0	81,0
Kesinlikle Katılıyorum	20	19,0	19,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Destan metinlerinin öğrencide merak duygusu uyandırması içsel zekâ alanı ile ilgilidir. Tablo 15'in sonucuna göre, ankete katılan öğretmenlerin %73'ü destan metinlerinin

öğrencide merak duygusu uyandıracağına katılmıştır. Bu alanda kitabın amacına uygun hizmet ettiği görüşünün hâkim olduğunu görmekteyiz.

Tablo 16: Öğrencilerin toplumsal aidiyet duygularının gelişimini sağlar.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	3	2,0	2,0	2,0
Katılmıyorum	11	10,0	10,0	12,0
Kararsızım	11	10,0	10,0	22,0
Katılıyorum	57	56,0	56,0	78,0
Kesinlikle Katılıyorum	23	22,0	22,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Tablo 16'nın sonucuna göre, öğretmenler, destan metin ve uygulamalarının, öğrencilerin toplumsal aidiyet duygularının geliştirdiğini %78'lik bir oranla kabul etmişlerdir. Öğretmenlerin yalnızca %12'si olumsuz görüş bildirmişlerdir.

Tablo 17: Destan okuyan bir öğrenci, milletinin geçmiş ve bugünündeki duygu durumlarını karşılaştırarak çözümlemeler yapar.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	3	2,0	2,0	2,0
Katılmıyorum	13	12,0	12,0	14,0
Kararsızım	12	11,0	11,0	25,0
Katılıyorum	57	55,0	55,0	80,0
Kesinlikle Katılıyorum	21	20,0	20,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Araştırmaya katılan öğretmenlerin %75'i, mantıksal-matematiksel zekâ alanını ölçmeye yönelik bu soruya olumlu cevap vermişlerdir. Bu soruya katılmayan öğretmen oranı ise %14'lük bir dilimi oluşturmaktadır. Bu sonuca göre, destan okuyan bir öğrencinin,

milletinin geçmiş ve bugünündeki duygu durumlarını karşılaştırarak çözümlemeler yapabileceği kabul görmüştür.

Tablo 18: Sorumluluk bilinci aşılar.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	4	3,0	3,0	3,0
Katılmıyorum	23	22,0	22,0	25,0
Kararsızım	32	31,0	31,0	56,0
Katılıyorum	35	34,0	34,0	90,0
Kesinlikle Katılıyorum	11	10,0	10,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Destan metinleri öğrencide sorumluluk bilincini geliştirir maddesine yalnız %44 oranında öğretmen katılmıştır. İçsel zekâ alanını kapsayan bu maddede, destanın bu işlevini, ders kitabındaki destan metinlerinin ve metin uygulamalarının yerine getirmediği sonucunu ortaya çıkmıştır.

Tablo 19: Destanlar öğrencilerin tahmin ve yorumlama becerisinin gelişmesini sağlar.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	3	2,0	2,0	2,0
Katılmıyorum	16	15,0	15,0	17,0
Kararsızım	17	16,0	16,0	33,0
Katılıyorum	56	55,0	55,0	88,0
Kesinlikle Katılıyorum	13	12,0	12,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Sözel-dilsel zekâ alanını ölçmeye yönelik bu maddeye öğretmenlerin %77'si katılarak destanların, öğrencilerin tahmin ve yorumlama becerisinin gelişmesinde etkili olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 20: Öğrencilerde özgüveni arttırmaya yönelik etkinlikler yapmaya imkân sağlar.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	8	7,0	7,0	7,0
Katılmıyorum	27	26,0	26,0	33,0
Kararsızım	22	21,0	21,0	54,0
Katılıyorum	41	40,0	40,0	94,0
Kesinlikle Katılıyorum	7	6,0	6,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

İçsel zekâ alanıyla ilgili olan bu maddeye öğretmenlerin yalnız %46'si olumlu görüş bildirirken, %33'ü katılmamış, %21'i ise kararsız olduğunu belirtmiştir. Ortaya çıkan bu dağılım öğretmenler arasında bir görüş birliği olmadığını düşündürmektedir.

Tablo 21: Öğrencilerde eleştiri yapabilme becerisini sağlayan bir içeriğe sahiptir.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	4	3,0	3,0	3,0
Katılmıyorum	31	30,0	30,0	33,0
Kararsızım	15	14,0	14,0	47,0
Katılıyorum	40	39,0	39,0	86,0
Kesinlikle Katılıyorum	15	14,0	14,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Ölçek sonucuna göre, öğretmenler bu maddeye %51'lik oranında katılmış, %33'lük oranda katılmamışlardır. Buradan destanların öğrencilerde eleştiri yapabilme becerisini geliştirici bir içeriğe sahip olduğu görüşü konusunda öğretmenlerin hem fikir olmadıkları sonucuna varıyoruz.

Tablo 22: Öğrenciler arasında millî birlik ve dayanışmanın kuvvetlenmesini sağlar.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	3	2,0	2,0	2,0
Katılmıyorum	12	11,0	11,0	13,0
Kararsızım	16	15,0	15,0	28,0
Katılıyorum	47	46,0	46,0	74,0
Kesinlikle Katılıyorum	27	26,0	26,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Sosyal-kişiler arası zekâ alanını ölçmeye yönelik hazırlanmış bu soruya öğretmenlerin %72'si katılmış, %15'i katılmamıştır. Ankete katılanlar tarafından, destanların öğrencilerde millî birlik ve dayanışmayı kuvvetlendirdiği konusunda fikir birliği sağlanmıştır.

Tablo 23: Destanlarda bulunan doğa tasvirleri öğrencilerde tabiat sevgisi kavramının gelişmesini sağlar.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	6	5,0	5,0	5,0
Katılmıyorum	30	29,0	29,0	34,0
Karasızım	12	11,0	11,0	45,0
Katılıyorum	46	45,0	45,0	90,0
Kesinlikle Katılıyorum	11	10,0	10,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Doğa zekâsı alanını ölçmeye yönelik bu maddeye katılımcılar, %55 oranında olumlu %33 olumsuz görüş bildirmişlerdir. Destanlarda geçen doğa motifleri, öğrencide doğa sevgisinin aşılanıp aşılanmadığıyla ilgili yeterli çoğunluk oluşmamıştır. Bu sonuçta, ders kitabındaki ilgili bölümlerde, doğa zekâsına hitap eden ve bu zekâ alanını geliştirici bir uygulamanın olmaması etkendir.

Tablo 24: Destanlar öğrencilerin, fantastik unsurlar ve gerçek hayat arasındaki farkı algılamalarını sağlamaktadır.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	3	2,0	2,0	2,0
Katılmıyorum	12	11,0	11,0	13,0
Kararsızım	3	2,0	2,0	15,0
Katılıyorum	69	68,0	68,0	83,0
Kesinlikle Katılıyorum	18	17,0	17,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Destan olağanüstü motifler içermesi yönüyle gerçek hayattan farklılık arz eder. Öğrencilerin, destandaki fantastik unsurlar ile gerçek hayat arasındaki farkı algılamaları, mantıksal zekâ alanıyla ilgilidir. Katılımcılar %85'lik oranda katılımlarını belirterek bu konuda fikir birliktelikleri ortaya çıkmıştır.

Tablo 25: Destanların gerçekleştiği mekânlar doğa bilincinin ve algısının gelişimine katkı sağlar.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	4	3,0	3,0	3,0
Katılmıyorum	30	29,0	29,0	32,0
Kararsızım	17	16,0	16,0	48,0
Katılıyorum	37	36,0	36,0	84,0
Kesinlikle Katılıyorum	17	16,0	16,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Diğer bir doğa zekâsını ölçen maddede de sonuçlar benzer çıkmıştır. Buradan da doğa zekâsı konusunda katılımcıların ortak fikirde olduğunu söyleyebiliriz. Sonuçların benzer çıkması, aynı zamanda katılımcıların anketi değerlendirmedeki hassasiyetini yansıtmaktadır.

Tablo 26: Destanların manzum olması ritmik zekânın gelişimini destekler.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	12	11,0	11,0	11,0
Katılmıyorum	31	30,0	30,0	41,0
Kararsızım	10	9,0	9,0	50,0
Katılıyorum	41	40,0	40,0	90,0
Kesinlikle Katılıyorum	11	10,0	10,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Katılımcılara göre kitaptaki destan metinlerinin müziksel zekâyı geliştirici nitelik taşıdığı düşüncesinde bir netlik yoktur. Öğretmenlerin %50'lik bir dilimi katılıyorum derken %41'i katılmadığını ifade etmiştir. Bunun sebebini kitaptaki destan metinlerinin orijinal hâliyle değil de nesirleştirilerek verilmesidir.

Tablo 27: Öğrenciler genel destan özelliklerinden hareketle genelleme yapabilmekte ve destanları sınıflayabilmektedir.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	2	1,0	1,0	1,0
Katılmıyorum	13	12,0	12,0	13,0
Kararsızım	5	4,0	4,0	17,0
Katılıyorum	60	59,0	59,0	76,0
Kesinlikle Katılıyorum	25	24,0	24,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Genelleme, sınıflandırma yapma matematiksel-mantıksal zekâ alanıyla ilgilidir. Katılımcılar %83'lük oranlarla öğrencilerin inceledikleri metinlerden hareketle destanların özelliklerini sıralayabileceklerini, destanları sınıflandırabileceklerini belirterek bu konuda fikir birliğine varmışlardır.

Tablo 28: Öğrenciler manzum destanlarda ölçü kusurundan dolayı ritim bozulduğunda bozuk dizeleri fark edebilmektedir.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	3	2,0	2,0	2,0
Katılmıyorum	23	22,0	22,0	24,0
Kararsızım	14	13,0	13,0	37,0
Katılıyorum	57	56,0	56,0	93,0
Kesinlikle Katılıyorum	8	7,0	7,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Katılımcıların %63, öğrencilerin manzum destanlarda ölçü kusurundan dolayı ritim bozulduğunda destandaki bozuk dizeleri fark edebileceğini belirtmişlerdir. Müzikal zekâ alanıyla ilgili bu soruya olumsuz yanıt verenlerin dilimi ise %24'tür. Bir diğer müzikal zekâ alanı ile ilgili sorudaki durum bu maddenin de katılım oranının düşük çıkmasına neden olmuştur. Destan metinlerinden birkaçı dışında nesirleştirilerek verilmesi, müzikal zekâ alanının gelişimini destekleyen maddelerin düşük çıkmasına neden olmuştur.

Tablo 29: Öğrenciler destandaki olayın gerçeklikle ilişkisi olup olmayacağını nedenlerini belirterek tartışabilirler.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	8	7,0	7,0	7,0
Katılmıyorum	9	8,0	8,0	15,0
Kararsızım	7	6,0	6,0	21,0
Katılıyorum	60	59,0	59,0	80,0
Kesinlikle Katılıyorum	21	20,0	20,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Tablo 24'teki "Destanlar öğrencilerin, fantastik unsurlar ve gerçek hayat arasındaki farkı algılamalarını sağlamaktadır." cümlesiyle birbirini destekleyen bu maddede sonuç itibariyle de paralellik görüyoruz. Yalnız burada, gerçek hayat ile destan dünyasının kıyası,

mantıksal zekâ alanına yönelikken; öğrencilerinden nedenlerini bildirerek tartışmaları sosyal zekâ alanını ölçmeyi hedefleyen bir maddedir. Sonuç itibariyle katılımcılar, %79'luk bir dilimle öğrencilerin bu maddeyi gerçekleştirebileceği konusunda hemfikir olmuşlardır.

Tablo 30: Öğrenciler, destan dönemine ait temsilî resimler sınıfa getirmekte ve bu resimler üzerinde düşüncelerini sözlü ya da yazılı ifade edebilmektedirler.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	3	2,0	2,0	2,0
Katılmıyorum	23	22,0	22,0	24,0
Kararsızım	11	10,0	10,0	34,0
Katılıyorum	48	47,0	47,0	81,0
Kesinlikle Katılıyorum	20	19,0	19,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Hem görsel-uzamsal, hem de sözel-dilsel zekâ alanını içeren bu maddeye öğretmenlerin %66'sı olumlu görüş bildirirken %24'ü olumsuz görüş bildirmiştir. Bu da bize öğrencilerin, sınıfa destan dönemine ait temsilî resimler getirip bu resimler üzerinde düşüncelerini sözlü ya da yazılı ifade edebileceğini göstermektedir.

Tablo 31: Öğrenciler, manzum destanları ritmine uygun vurgu ve tonlama yaparak okuyabilmektedirler.

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	4	3,0	3,0	3,0
Katılmıyorum	22	21,0	21,0	24,0
Kararsızım	24	23,0	23,0	47,0
Katılıyorum	49	48,0	48,0	95,0
Kesinlikle Katılıyorum	6	5,0	5,0	100,0
Toplam	105	100,0	100,0	

Öğrencilerin, destan metinlerini hece ölçüsünün duraklarına uyarak, ritme uygun tonlama ve vurgu yaparak okuması müzikal zekâ alanıyla ilgilidir. Öğretmenlerin %53'ünün bu maddeye katıldığı, %23'ünün kararsız olduğu, %24'ünün ise katılmadığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak diğer müzikal zekâyı ölçen maddeleri de göz önünde tuttuğumuzda, kitaptaki destan metinlerinin müzikal zekâ alanının gelişiminde çok fazla bir etkisinin olmadığını söyleyebiliriz. Bunda destan metinlerinin, günümüz Türkçesine çevrilip ve nesirleştirilerek ders kitabına konulması müzikal zekâ alanının ihmalini beraberinde getirmiştir. Bu soruda öğretmenleri "kararsızım" seçeneğine yönlendiren başlıca nedenin de bu durum olduğu değerlendirilmektedir.

Genel olarak anket uygulamasından çıkan sonuçları incelediğimizde, destan metinleri ve uygulamalarının sözel-dilsel zekâ, sosyal-kişiler arası zekâ, içsel-öze dönük zekâ, bedensel zekâ alanlarının gelişimini destekler nitelikte olduğu; görsel-uzamsal zekâ, matematiksel-mantıksal zekâ, müzikal zekâ, doğa zekâsı alanlarının mevcut hâliyle yetersiz olduğu geliştirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Öğretmenlerin birbirine paralel sorularda farklı cevaplar vermesi ve kararsızım seçeneğinin fazla olması öğretmenlerin konuya hâkim olmadıkları yargısını istatiksel olarak önümüze çıkarmaktadır.

Destan metinlerini çoklu zekâ çerçevesinde inceledik ve zekâ alanlarının dağılımı bizim için iç açıcıdır. Ancak bu kuramdan habersiz olan öğretmen için bunlar amaca hizmet etmemektedir. Çoklu zekâ kuramının etkili bir şekilde uygulanabilmesi için ders kitaplarından çok öğretmenlerin, kurama ilişkin donanımlara sahip olması gerekmektedir.

VI. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Sonuç

Bu çalışmada halk kültürünün önemli bir parçası olan destanlar ele alınmıştır. Destanlar, bir edebî tür olmaktan öte kişisel ve toplumsal pek çok işlevi olan millî bir anlatı türüdür. Bu işlevlerini hayata geçirebilmek için derste öğrenciyi hedef alan öğretim kuramlarından faydalanmak gerekir.

"10. Sınıf Türk Edebiyatı Ders Kitabındaki Destan Metinlerinin Çoklu Zekâ Kuramı Çerçevesinde İncelemesi" adı verilen çalışmada geleneksel halk anlatılarında olan destanlar, psikolojik bir kuram olan çoklu zekâ kuramı çerçevesinde incelenmiştir.

Zekâya esnek bir bakış açısı getiren, zekânın niceliğinden çok niteliğini ön plana çıkaran çoklu zekâ kuramı içerisinde, sekiz farklı zekâ alanı yer almaktadır. Bunlar, mantıksal-matematiksel zekâ; sözel-dilsel zekâ; görsel-uzamsal zekâ; sosyal-bireyler arası zekâ; içsel-öze dönük zekâ; doğa zekâsı; bedensel-kinestetik zekâ ve müzikal-ritmik zekâdır.

Gardner'in sunduğu bu kuram, diğer alanlarda olduğu gibi edebiyat dersinde de kişiye farklı bakış açıları sunmaktadır. Her öğrencinin ilgisine ve yeteneğine hitap ederek öğrenme ortamını en üst seviyeye getiren bu kuramı, milletlerin millî heyecanlarını en iyi şekilde dile getiren destanlar üzerinde uygulayıp bütün öğrencilerin bu kültür hazinesini öğrenmesi ve içselleştirmesi amaçlanarak bu çalışma yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda ders kitabındaki destan metinleri ve etkinlikleri incelenmiş ve bu kuram çerçevesinde değerlendirilmiş daha sonra 105 edebiyat öğretmenine bu kapsamda anket uygulanmıştır.

Destanların en önemli özelliği millî olmalarıdır. Biz bu çalışmayla destanlar gibi milletlerin kültürel mirası sayılabilecek eserlerin öğretiminde, küçük de olsa katkıda bulunmak amacıyla yola çıktık.

Ders kitabındaki metinlerin tahlili sonucunda, sözel-dilsel zekâ başta olmak üzere çoklu zekâ kuramında bahsi geçen bütün zekâ alanlarının varlığı tespit edilmiştir. Hatta Gardner'in üzerinde çalıştığı varoluşçu zekâ alanını dahi kapsayan unsurlara sıklıkla rastlanmıştır. Metin altı soruları ve etkinliklere baktığımızda ise aynı soru kalıplarının her metin için tekrar ettiği, görsel zekâya hitap eden tablo, şema sorularında da her metin için değiştirilmeden kullanıldığı; dolayısıyla farklı metinler için de aynı zekâ alanını geliştirici soruların olduğu tespit edilmiştir. Metin altı sorularında; sözel zekâ başta olmak üzere, görsel zekâ, mantıksal zekâ alanlarını geliştirici sorular kullanılmış. Ancak içsel zekâ, bedensel zekâ, müzikal zekâ, doğa zekâsı alanlarını geliştirici sorulara pek yer verilmediği gözlenmiştir.

Araştırmayı destekleyici unsur olarak kullanılan ölçekte, 31 madde bulunmaktadır. Genel olarak her bir maddeyle bir zekâ alanını ölçmek amaçlanmıştır. Anket sonuçlarına göre sözel dilsel zekâ, sosyal zekâ, içsel zekâ alanlarını ölçen sorulara katılım oranı fazlayken matematiksel, müzikal, doğa zekâ alanlarını geliştirmeye yönelik sorularda beklenen düzeyde dönüt alınamamıştır. Sonuçta, metin sorularının zekâ alanlarına dağılımıyla anket sonuçları örtüşüyor. Ancak birbirini destekleyen bazı sorularda öğretmenlerin farklı cevaplar vermesi, kararsızım seçeneğini işaretleyen öğretmen sayısının fazla olması edebiyat öğretmenlerinin çoklu zekâ kuramı ve uygulama alanları hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarına işaret etmektedir.

6.2.Öneriler

Son dönemde Türkiye'de, eğitim alanında büyük değişiklikler yaşanmaktadır. Eğitim sistemimizdeki değişim, öğrenci merkezli eğitimi, aktif öğrenme ortamlarını ve bireysel farklılıkların dikkate alınmasını beraberinde getirmektedir. Bu bakımdan öğrenme ortamlarının geliştirilmesinde öğrencilerin bireysel farklılıkları ve farklı öğrenme stilleri önem kazanmıştır. Eğitimdeki bu gelişmelere ayak uydurup Türk Edebiyatı öğretiminde çağdaş eğitimin gerektirdiği bu kuramlardan en üst seviyede yararlanılmalıdır.

Eğitim planlamaları yapılırken kültür değerlerimiz ve destan türü öne çıkartılmalı, onlar en katkısız ve en zengin kaynaklar olarak öğretilmeli, kişilikli, kendi değerlerine sahip çıkan, kendine güvenen toplum oluşturmada, bizlere öncülük etmeleri sağlanmalıdır. Bunun için de sınıf içinde farklı zekâ alanları gelişmiş öğrencilerin konuyu kavramasını sağlamak amacıyla her zekâ grubuna yönelik ders ortamı hazırlanmalıdır.

10. sınıf Türk edebiyatı ders kitabındaki metin altı soruları çoğunlukla sözel-dil zekâsının gelişimine hizmet etmektedir. Bu da aynı soru kalıplarının her metinde ortak olmasından kaynaklandığı gözlenmiştir. Sınıf içinde farklı zekâ grupları gelişmiş öğrencilerin konuyu kavramasını sağlamak amacıyla her zekâ grubuna yönelik sorular ve etkinlikler hazırlanabilir. Her ne kadar etkinliklerde doğacı ve bedensel zekâyı kullanmak zor görünse de, imkânlar dâhilinde incelenen metinler içinde geçen doğa unsurlarının tasvir ettirilmesi yoluyla öğrencinin doğaya karşı hassasiyeti arttırılabilir, zira destan metinleri buna çok müsaittir. Bedensel zekâ gelişimi de destanda geçen bir olayın canlandırılması etkinliğiyle sağlanabilir. Bu hem dersi eğlenceli hale getirecek, hem de öğrencilerdeki bilgi kalıcı hale gelecektir.

10. sınıf Türk Edebiyatı ders kitabında, tablo, grafik, şablon ve kavram haritalarına yer verilmiştir; fakat bu şekiller benzer özellikler göstermektedir. Bu da görsel materyallerin dikkat çekiciliğini azaltmakta, onları sıradanlaştırmaktadır. Bu nedenle, konuların zihinde kalıcılığını sağlamak amacıyla teknolojiden faydalanmak gerekir. Aynı zamanda destanların öğretiminde görsel-işitsel bir ders materyali olarak filmlerin kullanılmasının bilginin kalıcılığı, öğrencide coşku ve heyecanın uyandırılması, metnin olay örgüsünün kavratılması gibi konulara olumlu katkıları olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda TRT tarafından filmi çekilmiş destanlar ve EBA (Eğitim Bilişim Ağı) tarafından animasyon olarak hazırlanan destanlar vardır. Bunların edebiyat dersleri için yaygınlaştırılması,

öğretmenlerin dikkatine sunulması gerekmektedir. Görsel zekâ alanını hitap eden bu eylem görsel zekâsı gelişen öğrenciler için muazzam bir eğitici rolü görür.

Metin altı sorularında içsel zekâ alanını geliştirici etkinliklere sınırlı sayıda yer verilişi dikkat çekicidir. Öğrenciye bireysel etkinliler verilerek, kendini yeterliliklerinin farkına varması; belirli bir konuya odaklanması ve düşünme becerilerini kullanarak da benliğinin gelişmesi sağlanabilir. Sosyal zekânın geliştirilmesi için 10. sınıf Türk Edebiyatı ders kitabındaki soru ve etkinliklerde grup çalışması ve tartışma gibi öğretim stratejilerinin yanı sıra; drama ile gösterme, görüşme yaptırma, olay kahramanlarını betimleme ve empati yapma gibi öğretim stratejilerine de yer verilebilir.

Ayrıca çoklu zekâ kuramıyla ilgili yeterli bilgiye sahip, eğitimde yeni kuram ve yöntemleri takip eden, kişisel farklılıkların öneminin bilincinde, zengin öğretim ortamlarını oluşturmak için yeterli alt yapıya sahip öğretmenlerin yetiştirilmesi önem taşımaktadır. Bu kapsamda, eğitim fakültelerindeki öğretim elemanlarına önemli görevler düşmektedir. Lisans eğitimi sırasında öğretmen adaylarının çoklu zekâ kuramı gibi öğrenciyi merkeze alan çağdaş kuram ve yöntemleri takip etmeleri, öğrenmeleri ve bu kuramları nasıl uygulayabilecekleri konusunda yönlendirilmeleri gerekmektedir. Okullarda görev yapan öğretmenler için de hizmet içi eğitim programları düzenlenebilir. Öğretmenler için uygulamaya yönelik kılavuz kitaplar ve çeşitli materyaller hazırlanabilir.

Çoklu zekâ kuramının belirlediği zekâ alanlarını geliştirici, öğrencilerin ve öğretmenlerin, eğitim öğretimde temel materyali ders kitaplarıdır. Bunun için çoklu zekâ alanları ile ilişki kurulabilecek kaynakların geliştirilmesi oldukça önemlidir.

Çoklu zekâ kuramı dışında da yurt dışında destan öğretimiyle ilgili yapılan çalışmalar takip edilmeli, yenilikler akademik yayınlar aracılığıyla paylaşılmalıdır.

KAYNAKLAR

Açа, M. (2002). *Kazak Türklerinin destanları ve destancılık geleneği*. Konya: Kömen.

Akboy, R. (2005). *Eğitim psikolojisi ve çoklu zekâ.* İzmir: Dinozor.

Arabacı, M. (2006). *Sanat eğitiminde çoklu zekâ kuramı ve kaynaştırılmış sanat eğitimi yöntemi*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Armstrong, T. (1994). *Multiple ıntelligence in the classroom.* Alexandria, va: Association for süpervision and curriculum development.

Atsız, N. (1997). *Türk tarihinde meseleler*. İstanbul: İrfan.

Aytaş, G. (2006). Edebî türlerden yararlanma. *Milli Eğitim Dergisi,* Ankara.

Banarlı, N. S. (1997). *Resimli Türk edebiyatı tarihi*, c.1. İstanbul: Milli Eğitim.

Başaran, İ. E.(1996). *Eğitim psikolojisi*. Ankara: Gül.

Baymur, F. (1994). *Genel psikoloji*. İstanbul: İnkılâp.

Bellanca, J. (1998). *Active learning handbook for the multpile ıntelligences classroom*. USA: IRI/Skylight.

Boratav, P. N. (2002). *Halk hikâyeleri ve halk hikâyeciliği*. İstanbul:T.C. Kültür Bakanlığı.

Boratav, P. N. (1999). *100 Soruda Türk halk edebiyatı*. İstanbul: Gerçek.

Boratav, P. N. (1982). *Folklor ve edebiyat 2*. İstanbul: Adam.

Burma, Ş. (2003). *Çoklu zekâ kuramına göre öğretim ortamlarının yapılandırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Bümen, T. N. (2004). *Okulda çoklu zekâ kuramı*. Ankara: Pegem.

Büyüköztürk, Ş.,& Çakmak Kılıç, E.,& Akgün, Özcan E.,& Karadeniz, Ş.,& Demirel, F. (2009).*Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegema.

Campell, L. (1996). *Teahing and learning through multiple ıntelligences.*

Needham Heights, Masschusetts, Allyn, Bacon, A. Simon and Schuster Company.

Cemiloğlu, M. (2003). *Türk dili ve edebiyatı öğretimi*. Bursa: Alfa.

Çetin, İ. (2010). *Türkiye'de ortaöğretim okullarında (lise) destan öğretimi.* Dede

Korkut ve Geçmişten Geleceğe Türk Destanları Uluslar arası Sempozyumu'nda Sunulmuş Bildiri. Kıbrıs: Yakın Doğu Üniversitesi.

Çetin Yücel, A. (2009). *Türk halk hikâyelerinde anlatıcı tipolojisi*. Ankara.

Champbell, L., & Champbell, B. (1999). *Multiple Intelligences and Student Achievement: Success Stories from Six Schools.* VA. Association for Supervision and Curriculum Development.

Çobanoğlu, Ö. (1999). *Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş*. Ankara: Akçağ.

Çobanoğlu, Ö. (2003). *Türk dünyası epik destan geleneği.* 1. Baskı. Ankara: Akçağ.

Çobanoğlu, Ö.(2000). *Aşık tarzı kültür geleneği ve destan türü.* Ankara: Akçağ.

Dağlı, A. (2006). *1990-2000 yılları arası ilköğretim ikinci kademe Türkçe ders kitaplarındaki halk şiiri metinlerinin çoklu zekâ teorisi açısından incelenmesi.* Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

Demir, N.(2004). *Danişmand-nâme.* Ankara: Akçağ.

Demirel, Ö. (2002). *Planlamadan değerlendirmeye öğretme sanatı*. (Dördüncü Baskı). Ankara: Pegem.

Demirel, Ö. (2004). *Eğitimde program geliştirme*. (6. Baskı). Ankara: Pegem A.

Demirel, Ö. (2006). *Eğitimde çoklu zekâ*, Ankara: Pagem A.

Demirel, Ö., Başbay, A.,& Erdem E. (2006). *Eğitimde çoklu zekâ kuram ve uygulama.* Ankara: Pegem A.

Dermen, Ö. (2009). *Geleneksel halk anlatılarının çoklu zekâ kuramı çerçevesinde tahlili*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Develioğlu, F. (2001). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın.

Dilli, R. (2003). *Çoklu zekâ kuramının sanat eğitimi derslerinde kullanımı.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Duran, H. (2005). Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun Dede Korkut'tan Salur Kazan Destanı ile Bulud Karaçorlu Sehend'in Karacık Çoban (Salur Kazan Destanı) destanının karşılaştırılması. *Millî Folklor Dergisi*, 68. Sayı, 44-58.

Ekici, M. (2006). *Epik dönem destanlar*. Türk Edebiyatı Tarihi 1. Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Elçin, Ş. (1986). *Halk edebiyatına giriş,* Ankara: Akçağ.

Engin, M. (2005). *Dede Korkut kitabı*. İstanbul: Boğaziçi.

Erdem, M.D., & Demir, N.(2006). Türk kültüründe destan ve Battal Gazi destanı. *Turkish studies*. Sayı:106-159.

Ergün, M. (2014*)*. Gelişim ve öğrenme, öğrenme ve zekâ. 15 Eylül 2014 tarihinde, <http:// www.egitim.aku.edu.tr/gelisim06.ppt > sayfasından erişilmiştir.

Ergin, M. (2003). *Dede Korkut kitabı*. İstanbul: Boğaziçi.

Ergin, M. (1970). *Oğuz Kağan destanı*. İstanbul: Boğaziçi.

Erkuş, A. (1998). Goleman'ın duygusal zekâ görüşünün psikometrik açıdan eleştirisi ve dinamik etkileşimsel model örneği. *Türk Psikoloji Yazıları Dergisi.*

Garnder, H. (1983). *Zihin çerçeveleri: Çoklu zekâ teorisi* (Birinci Baskı), (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: Alfa.

Gardner, H. (1993). *Frames of mind: The theory of multiple ıntelligences*. (Second Edition). London: Fontana Press.

Gardner, H. (1993). *Multiple ıntelligences: the teory ın prractice*. Ny:Basicbooks.

Gardner, H. (1997). *Multiple Intelligences as a partner in school improvement*. Educational Leadership. 55 (1)

Gardner, H. (1999). *Multiple ıntelligences: Interviews and Essays* (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: Enka.

Gardner, H. (2004*). Zihin çerçeveleri çoklu zekâ kuramı* (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: Alfa.

Gençosman, K. Z. (1972). *Türk destanları (bütün eski ve yeni Türk destanları).* Sayı 7, İstanbul.

Goleman, D. (1995). *Duygusal zekâ* (Yedinci Baskı), (Yüksel. S, Çev.). İstanbul: Varlık/Bilim.

Gömeç, S. (2000). İslam öncesi Türk tarihinin kaynakları üzerine. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 20, Sayı 31, Ankara.

Güleç, H. (2002). *Halk edebiyatı*. Konya: Çizgi.

Günay, U. (2015). Türk destanları. s. 1-6. 23.02.2015 tarihinde *http://www.edebiyatistan.com/makaleler/makaleler/turk-destanlari.html.* sayfasından erişilmiştir.

Güzel, A., & Torun, A. (2004). *Türk halk edebiyatı el kitabı*. Ankara: Akçağ.

Güzel, A. (2006). Edebiyat eğitiminde amaçlar ve bu amaçlara yönelik yöntem teknik ve örnek uygulamalar. *Milli Eğitim Dergisi*, 169 (85-104).

İbrayev. Ş. (1998). *Destanın yapısı* (A. Çınar, Çev.). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

İnan, A. (1976). *Türk destanları*. Ankara: Türk Dünyası El Kitabı.

Kabaklı, A. (2002). *Türk edebiyatı*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı.

Kafesoğlu, İ. (1999). *Türk İslam sentezi*. İstanbul: Ötüken.

Kalkandelen, A. H.(2002). *Büyük Türk destanları*. Ankara: Türk Kültür ve Eğitim Norm Geliştirme Vakfı.

Kaplan, M. (1979). *Oğuz Kağan destanı (Edebî bir tahlil)*. İstanbul: Dergâh.

Kaplan, M. (1991). *Tip tahlilleri*. (2. Basım), İstanbul: Dergâh.

Karaalioğlu, S. K. (1980). *Resimli-motifli Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: İnkilâp ve Aka.

Karadağ, M. (2004). *Halk edebiyatı anlatı türleri*. Ankara: Ürün.

Karasoy, Y. (1991). Destan kavramı. *Millî Folklor*. Cilt 2, Yıl 3, Sayı 10.

Kavcar, C. (1982). *Edebiyat ve eğitim*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.

Kaya, D. (2011). *Sözlük destanlar.* Ankara: Erol Mahiroğulları.

Kaya, M. (2004). *Türk romanında destan etkisi*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Keleş, N. (2011). *Orta öğretim dokuzuncu sınıf Türk edebiyatı ders kitaplarındaki görsel zekâ, sosyal zekâ ve içsel zekâ unsurları üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kum, Z. (2009). *Türk edebiyatı 9. sınıf ve 10. sınıf ders kitaplarındaki divan şiiri örneklerinin çoklu zekâ kuramı açısından incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kurnaz, C. (2002). *Eski Türk edebiyatı*. Ankara.

Lazear, D. (2000). *The ıntelligent curriculum*. *Using Me to De velop Your Student' s Fuul Potential*. New York, Zephyr Pres.

MEB, (2011). *Ortaöğretim Türk edebiyatı dersi 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar Öğretim Programı*, Ankara.

Naci, M. (1995). *Lugat-i Naci*. İstanbul.

Necatigil, B. (2002). *Yüz soruda mitologya*. İstanbul: K.

Oğuz, Ö. (2004). Destan tanımı ve eski Türk destanları. *Millî Folklor.* 8.(62), 5-6

Orhan, S.,& Bulut M.,& Gedik M. (2012). *Türkçe eğitimi açısından kültürel değerlerin aktarılmasında halk hikâyelerinin yeri ve önemi üzerine bir inceleme*, The Journal of Academic Social Science Studies.

Ögel, B. (1998). *Türk mitolojisi*, Cilt II. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ögel, B. (2002). *Türk mitolojisi, Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar*, Cilt II. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ögel, B. (2003).*Türk mitolojisi, kaynakları ve açıklamaları ile destanlar*, Cilt I. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Özcan, A. O. (2008). *Öğretimde çoklu zekâ fırtınası*. 14.11.2014 tarihinde, http://www.ufukotesi.com/yazigoster.asp?yazi_no=20050238 sayfasından erişilmiştir.

Özgüven, İ. E. (1994*). Psikolojik testler*. Ankara: Yeni Doğuş.

Öztürk, A. (1980). *Çağları içinde Türk destanları.* Erzurum: Emek.

Özkırımlı, A. (19??). *Türk edebiyatı ansiklopedisi*, Cilt II. - III, İstanbul.

Öztürk, A. (1985). *Türk anonim edebiyatı*. İstanbul: Bayrak.

Saban, A. (2005). *Çoklu zekâ teorisi ve eğitim*. (Beşinci Baskı). Ankara: Nobel.

Saban, A. (2005). *Öğrenme öğretme süreci, yeni teori ve yaklaşımlar*. (Dördüncü Baskı). Ankara: Nobel.

Şahingöz, E. (2011). *Lise onuncu sınıflardaki Türk dili ve edebiyatı eğitimi içinde destan öğretiminin yeri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Sakaoğlu, S.,& Duymaz A. (2002). *İslamiyet öncesi Türk destanları*. İstanbul: Ötüken.

Sami, Ş. (1978). *Kamus-i Türkî*. İstanbul: Çağrı.

Selçuk, Z.,& Kayılı, H., & Okut, L. (2004). *Çoklu zekâ uygulamaları*.(Üçüncü Baskı). Ankara: Nobel.

Sepetçioğlu, N. (1995). *Karşılaştırmalı Türk destanları*. İstanbul: Akran.

Şalap, N. (2007). *Çoklu zekâ kuramına dayalı etkinliklerin öğrenci başarısına etkisi: Hücre bölünmeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Şenocak, E. (2013). *Göç ve Ergenekon destanlarında mitostan ütopyaya yolculuk*. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/1 Winter.

Solomon, E. P. (1997). *İnsan anatomisi ve fizyolojisine giriş*. (B. Süzen, Çev.) Birol.

Talu, N. (1999). Çoklu zekâ kuramı ve eğitime yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.* Sayı15, s. 164-172.

Tekin, T. (1989*). XI. yüzyıl Türk şiiri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Temiz, N. (2013). *Çoklu zekâ kuramı okulda ve sınıfta kimim 1*. Ankara: Nobel.

Timurtaş, F. K. (1965). Türk destanları. *Türk Kültürü Dergisi,* Sayı 33, Ankara.

Togan, Z. V.(1931). Türk destanlarının tasnifi. *Atsız Mecmua*, Sayı 1, s. 4- 5, İstanbul.

Togan, Z. V. (1982). *Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznâmesi, tercüme ve tahlili*. İstanbul: Enderun.

Tuğrul, B., & Duran E. (2003). Her çocuk başarılı olmak için bir şansa sahiptir: zekânın çok boyutluluğu çoklu zekâ kuramı. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Sayı 24, s. 224-233.

Tural, S. (1986). Tarihçinin edebiyat dünyasından alması gerekenler veya metoda ait düşünceler. *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi,* Sayı 24, s.31-45.

Türk Dil Kurumu Türkçe sözlük. (2009). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Cilt 5. (1982). İstanbul: Dergah.

Türk Dünyası Edebiyat Tarihi. (2001). Atatürk Kültür Merkezi, Cilt 1, Ankara.

Türkuzan, R. (2004). *Çoklu zekâ kuramının lise 1. sınıf öğrencilerinin öz kütle konusunu anlamalarına ve öğrendikleri bilgilerin kalıcılığına etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Ülgen, G. (1995). *Eğitim psikolojisi*. Ankara: Lazer Ofset.

Vural, B. (2005). *Öğrenci merkezli eğitim ve çoklu zekâ.* (Üçüncü Baskı). İstanbul: Hayat.

Yakar, H. G. (2011). *Destanların öğretiminde film kullanımının ortaöğretim Türk edebiyatı derslerindeki akademik başarıya etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Ana Bilim Dalı, Ankara.

Yakıcı, A. (2004). *Liselerde okutulan ders kitaplarında destan öğretiminin yeri.* Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü XII. Eğitim Bilimleri Kongresi Bildiriler, Ankara.

Yakıcı, A. (2007). Dede Korkut Kitabı'nda görülen ozan tiplerinin Türkiye sahası âşıklık geleneğinin oluşumuna etkisi. *Millî Folklor Dergisi*, Sayı 73, Ankara.

Yavuz, K. E. (2002*). Eğitim-öğretimde çoklu zekâ teorisi ve uygulamaları*. Ankara: Ceceli Okulları.

Yavuz, E. K. (2004). *Çoklu zekâ teorisi uygulama rehberi.* 1. Baskı. Ankara: Özel Ceceli Okulları.

Yavuz, K. E. (2009). *Hayatı bütünüyle kucaklayabilmek için-çoklu zekâ.* İstanbul: Hayat.

Yıldır, S. (2006). *Türk destanlarında inanç ve inanışlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halk Bilimi Ana Bilim Dalı, Sakarya.

Yıldırım, D. (1998). *Türk Bitiği*. Ankara: Akçağ.

Yıldırım A., & Şimşek H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (Beşinci Baskı). Ankara: Seçkin.

Yıldız, N. (1995). *Manas Destanı ve Kırgız kültürü ile ilgili tespit ve tahliller*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Yıldız, N. (2014). *Türk sözlü anlatı geleneğinde destandan halk hikâyesine geçiş.* 10.11.2014 tarihinde https://repository.enu.kz/bitstream/handle/123456789/7832/Turk-sozlu-anlati gelenginde-destandan-halk-hikaiasine-gecis..pdf?sequence=1 sayfasından erişilmiştir.

Yılmaz, G. İ. (2006). *İslamiyet öncesi Türk destanlarının tarihi açıdan değerlendirilmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yiğit, E.(2011). *Ortaöğretim 10. sınıf Türk Edebiyatı ders kitabındaki metin altı sorularının ve etkinliklerin çoklu zekâ kuramı çerçevesinde incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yücel, H. A. (1945). *Türk destanları II. folklor postası,* Cilt 1, Sayı 8, İstanbul.

EKLER

EK 1.

ANKET FORMU

Sayın Meslektaşlarım,

Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bilim Dalı'nda yapmakta olduğum Yüksek Lisans tez çalışmamın konusunu destekleyici olarak hazırlamış olduğum bu anket, yeni program doğrultusunda hazırlanmış olan 10. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarındaki destan metinlerinin çoklu zekâ kuramı açısından incelenmesi hakkındaki görüşlerinizi almayı amaçlamaktadır.

Sonuçlar, bilimsel bir araştırma için kullanılacağından isimleriniz kesinlikle saklı tutulacaktır. Araştırmanın güvenilirliği için gerçek fikirlerinizi yazmanız önemlidir. Her sorunun yanında "kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum, kararsızım" seçenekleri vardır. Sizce hangi seçenek en uygunsa (X) şeklinde işaretleyiniz. Eğer maddelerdeki hiç bir durum size uymuyorsa, lütfen "kararsızım" kısmını işaretleyiniz. Her sütun için yalnızca bir işaret kullanınız. Araştırmanın planlanan sürede tamamlanabilmesi için anketlerin en geç bir hafta içinde cevaplandırılması gerekmektedir. En kısa sürede yanıtlayacağınızı umar, yardımlarınız için teşekkür ederim.

Tuğba TÜRKMEN

10. Sınıf Türk Edebiyatı Ders Kitaplarındaki Destanlar / Destan Uygulamaları	**Kesinlikle Katılıyorum**	**Katılıyorum**	**Kararsızım**	**Katılmıyorum**	**Kesinlikle Katılmıyorum**
1. Öğrencilerin duygu ve düşünce dünyasını zenginleştirici niteliğe sahiptir.					
2. Öğrencilerin sözcük dağarcıklarının zenginleştirilmesinde öğretim materyali olarak kullanılır.					
3. Verdiği mesajlar öğrencilerin millî benlik duygusunu geliştirici niteliktedir.					
4. İçeriği, gerçek hayatla ilişkilendirilebilecek niteliktedir.					
5.Dönemi yansıtıcı görsellerle desteklenmiştir.					
6. Öğrencilerin iç dünyasındaki- bilinçaltındaki duyguları ortaya çıkarmaya elverişlidir.					
7. Destanların özelliklerinden hareketle yeni öğreneceği bir destanın içeriğini tahmin eder.					
8. Drama çalışmalarında kullanılmaya elverişlidir.					
9. Dikte çalışmalarına uygundur.					
10. Öğrencilerin grup çalışması yapmalarına uygundur.					
11.Öğrencilerin destanla ilgili duygu ve düşüncelerini görseller oluşturarak ifade etmelerine uygundur.					
12. Ahenk unsurları sayısal hesaplamalara olanak sağlamaktadır.					
13. İşlenen destanlar öğrencilerin duygu ve düşüncelerini sınıf ortamında ifade etmelerine olanak sağlar.					
14. Destan aracılığı ile öğrenciler o dönemde yaşayan kişilerle empati kurabilir.					
15. Öğrencide merak duygusu uyandırır.					
16. Öğrencilerin toplumsal aidiyet duygularının gelişimini sağlar.					
17. Destan okuyan bir öğrenci, milletinin geçmiş ve bugünündeki duygu durumlarını karşılaştırarak çözümlemeler yapar.					
18. Sorumluluk bilinci aşılar.					
19. Destanlar öğrencilerin tahmin ve yorumlama becerisinin gelişmesini sağlar.					
20. Öğrencilerde özgüveni arttırmaya yönelik etkinlikler yapmaya imkân sağlar.					
21. Öğrencilerde eleştiri yapabilme becerisini sağlayan bir içeriğe sahiptir.					
22. Öğrenciler arasında millî birlik ve dayanışmanın kuvvetlenmesini sağlar.					

23. Destanlarda bulunan doğa tasvirleri öğrencilerde tabiat sevgisi kavramının gelişmesini sağlar.					
24. Destanlar öğrencilerin, fantastik unsurlar ve gerçek hayat arasındaki farkı algılamalarını sağlamaktadır.					
25. Destanların gerçekleştiği mekânlar doğa bilincinin ve algısının gelişimine katkı sağlar.					
26. Destanların manzum olması ritmik zekânın gelişimini destekler.					
27. İncelenen destanlardan hareketle destanların özellikleriyle ilgili genellemeler yapar. - Destanları sınıflandırır.					
28. Manzum destanlarda ölçü kusurundan dolayı ritim bozulduğunda bozuk dizeleri fark eder.					
29. Destandaki olayın gerçeklikle ilişkisi olup olmayacağını nedenlerini belirterek tartışabilir.					
30.Öğrenciler, destan dönemine ait temsilî resimler sınıfa getirirler ve bu resimler üzerinde düşüncelerini sözlü ya da yazılı ifade ederler.					
31. Manzum destanları ritmine uygun vurgu ve tonlama yaparak okur.					

EK 2.

T.C.
İZMİR VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 12018877-604.01.02-E.4874135 11.05.2015
Konu: Araştırma İzni

Sn: **Tuğba TÜRKMEN**
Maltepe Mah.Maltepe Askeri Lisesi Loj.
Güzelbahçe/İZMİR

İlgi: a) MEB Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 07/03/2012 tarihli ve B.08.0.YET.00.20.00.0/3616 sayılı yazısı (Genelge 2012/13)
b) 06/05//2015 tarihli dilekçeniz
c) 08/05/2015 tarih ve 12018877/604.01.02/4826356 sayılı Valilik Onayı.

Müdürlüğümüz Güzelbahçe ve Urla İlçesi'nde bulunan ekli listedeki ortaöğretim kurumlarında görev yapan Edebiyat Dersi öğretmenlerine uygulamak istediğiniz **"Ortaöğretim 10. Sınıf Türk Edebiyatı ders Kitaplarında Yer Alan Destanların Çoklu Zeka Kuramı Çerçevesinde İncelenmesi"** konulu tez çalışmanız için kullanacağınız ölçekler, ilgi (c) Valilik Onayı ile uygun görülmüştür.

Araştırmanın tamamlanmasından itibaren en geç iki hafta içinde Araştırmanın Teslimine İlişkin Taahhütname Tutanağı doldurulup, araştırmanın CD'ye aktarılması sağlanarak Müdürlüğümüze gönderilmesi gerekmektedir.

Bilgilerinize ve gereğini rica ederim.

Metin Ender KARABULUT
Şube Müdürü

EKLER
1- Valilik Onayı (1 sayfa)
2- Araştırma Değerlendirme Formu (1 sayfa)
3- Taahhüt Formu (1 sayfa)
4- Onaylı Veri Araçları (.....sayfa)

Aslı ile Aynıdır
1070 sayılı yasa ile
elektronik olarak imzalanmıştır
11 Mayıs 2015

Feyzullah KAYA
Bilgisayar İşletmeni

Hükümet Konağı C Blok Kat:8 Strateji Geliştirme Hizmetleri 1 Bölümü Konak/İZMİR
Elektronik Ağ: izmir.meb.gov.tr
e-posta: strateji35_1@meb.gov.tr
Tel: (0 232) 477 21 37
Faks: (0 232) 477 21 07

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır http://evraksorgu.meb.gov.tr adresinden1d3e-afcb-383e-b1a2-81ea kodu ile teyit edilebilir.

T.C.
İZMİR VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 12018877- 604.01.02-E.4826373 08.05.2015
Konu: Tuğba TÜRKMEN
Araştırma İzni

VALİLİK MAKAMINA

İlgi:a) MEB Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 07/03/2012 tarihli ve B.08.0.YET.00.20.00.0/3616 sayılı yazısı (Genelge 2012/13)
b) Tuğba TÜRKMEN'in 27/04/2015 tarihli dilekçesi.

Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Estitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Türkdili edebiyatı ÖğretmenliğiBilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Tuğba TÜRKMEN'in **"Ortaöğretim 10. Sınıf Türk Edebiyatı ders Kitaplarında Yer Alan Destanların Çoklu Zeka Kuramı Çerçevesinde İncelenmesi"** konulu tez çalışması için kullanacağı ölçekleri, Müdürlüğümüz Güzelbahçe ve Urla İlçesi'nde bulunan ekli listedeki ortaöğretim kurumlarında görev yapan Edebiyat Dersi öğretmenlerine uygulamak istediği ilgi (b) yazı ile belirtilmektedir.

Söz konusu ölçeklerin uygulanmasının, yukarıda adı geçen İlçelerin ekli listedeki okullarında, 2014-2015 öğretim yılında eğitim öğretimi aksatmayacak ve eğitim kurumu yöneticilerinin uygun gördüğü şekilde yapılmasına oybirliği ile karar verilmiştir.

Makamlarınızca da uygun görüldüğü takdirde olurlarınızı arz ederim.

Vefa BARDAKCI
Müdür

OLUR
08.05.2015
Fatih DAMATLAR
Vali a.
Vali Yardımcısı

Hükümet Konağı C Blok Strateji Geliştirme Hizmetleri 1 Bölümü Konak/İZMİR
Elektronik Ağ: izmir.meb.gov.tr
e-posta: strateji35_1@meb.gov.tr
Tel: (0 232) 477 21 37
Faks: (0 312) 477 21 07

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. http://evraksorgu.meb.gov.tr adresindenafe2-3d0c-3299-a825-f261 kodu ile teyit edilebilir.

T.C.
İZMİR VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

ARAŞTIRMA DEĞERLENDİRME FORMU

ARAŞTIRMA SAHİBİNİN	
Adı Soyadı	Tuğba TÜRKMEN
Kurumu / Üniversitesi	Gazi Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Araştırma yapılacak iller	İzmir
Araştırma yapılacak eğitim kurumu ve kademesi	İzmir İli, Güzelbahçe ve Urla İlçesi'nde bulunan ekli listedeki ortaöğretim kurumlarında görev yapan Edebiyat Dersi öğretmenleri
Araştırmanın konusu	Ortaöğretim 10. Sınıf Türk Edebiyatı Ders Kitaplarında Yer Alan Destanların Çoklu Zeka Kuramı Çerçevesinde İncelenmesi
Üniversite / Kurum onayı	---
Araştırma/proje/ödev/tez önerisi	Ortaöğretim 10. Sınıf Türk Edebiyatı Ders Kitaplarında Yer Alan Destanların Çoklu Zeka Kuramı Çerçevesinde İncelenmesi
Veri toplama araçları	Anket Formu
Görüş istenilecek Birim/Birimler	-----

KOMİSYON GÖRÜŞÜ

İlgi: Milli Eğitim Bakanlığı'nın 07/03/2012 tarihli ve 3616 sayılı Araştırma, Yarışma ve Sosyal Etkinlik İzinleri Konulu, 2012/13 Sayılı Genelgesi.

Genelge gereğince; araştırma başvurusu olması gereken nitelikler açısından incelenmiş olup, araştırmanın 2014-2015 öğretim yılında eğitim öğretimi aksatmayacak ve eğitim kurumu yöneticilerinin uygun gördüğü şekilde yapılmasına oybirliği ile karar verilmiştir.

Komisyon Kararı	Oybirliği ile alınmıştır.
Muhalif üyenin Adı ve Soyadı: ----	**Gerekçesi;** ----------

KOMİSYON

08../05/2015

Komisyon Başkanı	**Üye**	**Üye**
Metin Ender KARABULUT	Pınar ERÇİFTCİ ÇÜÇEN	Dr.Lütfü ÜLVER

GAZİ GELECEKTİR..